

Željko Oset

Z G O D O V I N A
PRIZADEVANJA
S L O V E N S K E
ZA USTANOVITEV AKADEMIJE,
A K A D E M I J E
USTANOVITEV
Z N A N O S T I I N
IN NJENA PRVA LETA
U M E T N O S T I

1938
2013
75

Željko Oset

ZGODOVINA
SLOVENSKE AKADEMIJE
ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Prizadevanja za ustanovitev Akademije,
ustanovitev in njena prva leta

1938
2013
75

Željko Oset
Zgodovina Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Prizadevanja za ustanovitev Akademije, ustanovitev in njena prva leta

Uredniški odbor

Peter Štih, Kajetan Gantar, Alojz Kralj, Matija Gogala, Niko Grafenauer, Marjan Kordaš

Glavna in odgovorna urednika

Andrej Kranjc, Peter Štih

Jezikovni pregled

Tina Praček

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani

Logotip

Ranko Novak

Oblikovanje in prelom

Matija Jemec

Ljubljana, 2013

Elektronska izdaja

URL povezava

<http://www.sazu.si/publikacije.html>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

001.32(497.4)(091)(0.034.2)

OSET, Željko

Zgodovina Slovenske akademije znanosti in umetnosti [Elektronski vir] : prizadevanja za ustanovitev Akademije, ustanovitev in njena prva leta / Željko Oset. - Elektronska izd. - El. knjiga. - Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013

Način dostopa (URL): <http://www.sazu.si/publikacije.html>

ISBN 978-961-268-030-5 (pdf)

1. Slovenska akademija znanosti in umetnosti

270694912

Kazalo vsebine

9

Nekaj misli knjigi na pot

15

Akademija in njen pogled na zgodovino

27

SIMBOLI, KI JIH JE SKOZI ČAS UPORABLJALA (SLOVENSKA) AKADEMIJA ZNANOSTI IN
UMETNOSTI

31

Prizadevanja za ustanovitev Akademije

ZGODOVINSKI SPOMIN NA ACADEMIO OPEROSORUM

35

USTANOVITEV SLOVENSKE MATICE, PRVEGA SLOVENSKEGA ZNANSTVENEGA DRUŠTVA

42

USTANOVITEV UNIVERZE V LJUBLJANI

48

OD USTANOVITVE ZNANSTVENEGA DRUŠTVA ZA HUMANISTIČNE VEDE DO PRAZNOVANJA
DESETLETNICE UNIVERZE V LJUBLJANI

63

PO UVEDBI KRALJEVE DIKTATURE (6. JANUAR 1929)

68

Ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani

101

Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani med drugo svetovno vojno

OD USTANOVITVE LJUBLJANSKE POKRAJINE DO KAPITULACIJE ITALIJE

Akademija v letu 1941

108

Sodelovanje z italijanskimi akademijami

110

Okrepitev pritiska na Akademijo in volitve predsednika ter glavnega tajnika

116

Izdaja Letopisa

120

OD KAPITULACIJE ITALIJE DO KONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE

Akademija pod Rupnikovo civilno upravo

129

Akademija pod Vrhovnim komisarjem za operacijsko cono Jadransko primorje
v Trstu

131

Akademija ob koncu druge svetovne vojne

132

Seznam pomembnejših dogodkov

136

Seznam virov in literature

ARHIVSKI VIRI

137

ČASOPISNI VIRI

INTERNETNI VIRI

138

URADNI LISTI

LITERATURA

146

Imensko kazalo

SEZNAM KRATIC

AJ	Arhiv Jugoslavije
ALEX	avstrijska digitalna baza pravnih in zgodovinski tekstov, s katero upravlja Avstrijska nacionalna knjižnica
ARS	Arhiv Republike Slovenije
AZU	Akademija znanosti in umetnosti
COBISS	Kooperativni online bibliografski sistemi in servisi
CKZKS	Centralni komite Zveze komunistov Slovenije
FLRJ	Federativna ljudska republika Jugoslavija
HAZU	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
IS SRS	Izvršni svet Socialistične republike Slovenije
JAZU	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
JDS	Jugoslovanska demokratska stranka
JNS	Jugoslovanska nacionalna stranka
JRZ	Jugoslovanska radikalna zajednica
Kraljevina SHS	Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev
LRS	Ljudska republika Slovenija
NAS	Narodni akademijski savez
NSS	Narodna socialistična stranka
NRS	Narodna radikalna stranka
NVS	Narodna vlada Slovenije
OF	Osvobodilna fronta
PEN	mednarodno združenje književnikov, pesnikov, esejistov in pisateljev (Poets-Essayists-Novelists)
RSS	Raziskovalna skupnost Slovenije
R-R vlada	vlada, ki so jo tvorili člani Narodne radikalne stranke in pristaši Hrvaške seljačke stranke oziroma njenega vodje Stjepana Radića
RK SZDL	Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva
SANU	Srpska akademija nauka i umetnosti
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SL KBU	Službeni list Kraljevske banske uprave
SLS	Slovenska ljudska stranka
SNOS	Slovenski narodnoosvobodilni svet
SNZ	Slovenska novejša zgodovina
SUZUP	Savezna uprava za unapradjivanje proizvodnje
UL LRS	Uradni listi Ljudske republike Slovenije
ZDA	Združene države Amerike
ZRC SAZU	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Nekaj misli knjigi na pot

»Ko se je sedaj z ustvaritvijo Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, te najvišje narodnokulturne institucije, za kar naj je še enkrat izrečena naša globoka zahvala visokemu vodstvu naše države in vsem drugim, ki so tako ali drugače prispevali k temu, uresničilo dolgoletno stremljenje našega naroda po izgraditvi popolne narodnokulturne organizacije, je jasno, da naš narod tudi pričakuje od nas plodonsne sadove našega truda in dela, s katerimi ga bomo dostojno zastopali v krogu drugih, četudi večjih in bogatejših kulturnih narodov. A to bomo dosegli, o tem sem preverjen, ako bomo složno zastavili svoje moči in v skupni lepi enodušnosti ter bratski harmoniji gradili svojo idealno stavbo. Jaz sem za to pripravljen. Vi gotovo tudi. V to pomozi Bog!«

V govoru je Rajko Nahtigal, dolgoletni predsednik Znanstvenega društva za humanistične vede, januarja 1939 na prvi glavni skupščini, potem ko ga je regent na predlog ministra za prosveto v Beogradu imenoval za predsednika Akademije, opredelil poslanstvo novoustanovljene institucije, ki je predstavljala uspešen zaključek slovenskih prizadevanj za najvišje kulturne in znanstvene institucije (Univerza in Akademija) od marčne revolucije dalje. Nahtigal je bil predstavnik generacije, ki se je po prvi svetovni vojni vrnila v domovino in na ljubljanski univerzi dvignila slovensko znanost na evropsko raven. To je tudi generacija, ki je po drugi svetovni vojni, potem ko je Akademija bila postavljena v ospredje pri sistemski razširitvi znanosti, ustanovila raziskovalne inštitute. Prav zaradi tega današnja struktura inštitutov, ki jih je ustanovila SAZU, odseva strukturo članstva neposredno po drugi svetovni vojni. Izjema v tem pogledu je Inštitut za raziskovanje krasa, ki ga je Akademija prevzela po uveljavitvi pariške mirovne pogodbe jeseni 1947, s katero je Postojna, kjer je bil sedež inštituta, postala del Jugoslavije.

Generacija akademikov, ki ji je pripadal Nahtigal in je članstvo pridobila pred drugo svetovno vojno in neposredno po njej, je postavila trdne temelje slovenski znanosti. Poskrbela je za »nacionalizacijo« svojih raziskovalnih mrež, ki so bile usmerjene predvsem v srednjeevropski prostor, čeprav so bili slovenski znanstveniki del Jugoslavije. S tem pa sta se oblikovali tradicija vpetosti in prevladujoča smer kulturnega transferja, ki je bila seveda zelo kompleksna in se je spreminjala glede na mednarodnopolitični položaj Jugoslavije. Ključni cilj je bil nedvomno razvoj slovenske znanosti, s čimer se je izoblikovala uspešna strategija za omejevanje centralizacijskih pobud tako v »prvi«, kot »drugi« Jugoslaviji.

Slovenska znanost in njene institucije so igrale v zgodovini 20. stoletja različne vloge. Zaradi neugodnega razpleta mejnega vprašanja po prvi svetovni vojni,

zlasti po vzpostavitvi rapalske meje, ki je povzročala veliko zaskrbljenosti in veliko žalosti, so narodnoreprezentativne institucije (Univerza in Akademija) predstavljale svetilnike upanja za slovenske zamejce. Po ugodnejšem razpletu mejnega vprašanja po drugi svetovni vojni in bistveni spremembi notranjih in mednarodnopolitičnih razmerij predstavljajo slovenske institucije institucionalni okvir za mednarodno primerljivo znanstvenoraziskovalno delo. Akademija je tako ob ugodnejših pogojih za delo predstavljala tisto organizacijo, ki je s svojimi člani in z uradnimi dogovori skrbela za mednarodno sodelovanje in prenos znanja, kar je bil tudi ključni argument za ohranitev raziskovalnih inštitutov pod okriljem SAZU, torej za jugoslovansko in mednarodno sodelovanje.

Monografija temelji na podlagi obsežnega arhivskega gradiva, ki je v pretežni meri prvič uporabljeno v slovenskem zgodovinopisju; pri tem mislim predvsem na uporabljeno gradivo Arhiva Jugoslavije in Arhiva Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Upoštevana pa je tudi strokovna literatura, ki je za določena obravnavana časovna obdobja dostopnejša in obsežnejša kot za nekatera druga.

Pričujoča monografija predstavlja prvi del pregleda zgodovine Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Drugi del, ki bo obravnaval njeno zgodovino po drugi svetovni vojni, bo za tisk pripravljen v naslednjem letu. Obe knjigi temeljita na doktorski disertaciji, ki sem jo zagovarjal julija 2012 na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, seveda dopolnjeni z novimi izsledki. Torej gre za rezultat večletnega raziskovalnega dela in prizadevanj. Ko sem se oktobra 2007 zaposlil na Inštitutu za novejšo zgodovino, sem začel izvajati raziskovalni program, ki ga je pripravil raziskovalni mentor dr. Ervin Dolenc. Njegov cilj je bila razčlenitev vprašanja oblikovanja »slovenske znanosti«. Težišče načrtovane raziskave je bilo tako v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije, ki v tem oziru z ustanovitvijo Univerze predstavlja preskok v smeri institucionalizacije znanosti na Slovenskem. Zaradi razpršenosti gradiva sem ugotovil, da je v prvi fazi zanesljivejša in lažja pot do gradiva s preučevanjem znanstvenih ustanov, v drugi fazi pa s preučevanjem intelektualnih mrež slovenskih znanstvenikov v evropskem komunikacijskem prostoru in pri vključevanju slovenskih znanstvenikov v jugoslovansko znanstveno okolje v nastajanju. Gre za izjemno zanimiva raziskovalna vprašanja, ki so seveda odvisna od poznavanja na strukturni ravni, poznavanja obstoja in dostopa do gradiva.

Želje in pričakovanje so eno, življenje pa je lahko povsem nekaj drugega. Moja razmišljanja in raziskavo je februarja 2009 prekinila mentorjeva smrt. Želel sem dokončati temo oblikovanja »slovenske znanosti«, vendar na ravni institucije; takrat sem imel v mislih Slovensko matico (za dobo prizadevanj za slovenske kulturne institucije in emancipacijo slovenščine v javnem življenju, predvsem v šolstvu) kot prvo naddeželno slovensko društvo in nadomestek za akademijo in Univerzo v Ljubljani v dobi Kraljevine SHS/Jugoslavije. Ravno v tem času je SAZU sprejela pobudo njenega izrednega člana prof. dr. Petra Štiha, da bi v sklopu pra-

znovanja 75-letnice SAZU izdala monografijo o svoji zgodovini. Po posredovanju prof. dr. Janeza Cvirna sem aprila 2009 sprejel Štihovo ponudbo, da se lotim zgodovine SAZU in s tem novega raziskovalnega izziva. Prof. Štih, ki je spremljal moje raziskovalno delo, je podal številne predloge, nasvete in komentarje, tako pri raziskovanju, kot pri pripravi besedila za tisk.

Tako je prišlo do tektonskega premika v težišču raziskave. S tem pa je povezana povsem drugačna struktura gradiva, veliko večji obseg dostopnega gradiva na eni strani in manjši obseg spominov akterjev in dostopnih korespondenc na drugi strani. Za izziv sem se odločil na podlagi dveh ključnih kriterijev: dostopa do ohranjenega in sorazmerno urejenega arhivskega gradiva ter spoznanja, takrat še malo bolj meglenega, da je oblikovanje slovenske znanosti tesno povezano s prvo generacijo slovenskih znanstvenikov, rednih profesorjev Univerze v Ljubljani in rednih članov Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki je po drugi svetovni vojni dobila priložnost za uresničitev svojih znanstvenih afinitet v novoustanovljenih inštitutih, predvsem na Akademiji. Institucionalna zgodovina je osnovna stopnja za raziskovanje kulturne zgodovine, je podlaga za nadaljnje bolj poglobljene in problemsko zastavljene študije. Širok časovni okvir raziskovalcu omogoči vpogled v dinamičen razvoj misli raziskovalcev in opredelitev do raziskovalne politike ter seveda tudi okolje, ki v večjem ali manjšem obsegu poskrbi za evolucijo človeškega duha.

Raziskovalec je odvisen od gradiva, ki mu je na razpolago. Želel bi si, da bi bilo gradivo bolje ohranjeno in urejeno. Še bolj skrb vzbujajoče pa je, da nekateri raziskovalni inštituti nimajo urejenega arhiva, in kar je nedopustno, celo nimajo ohranjenega arhivskega gradiva. SAZU je pozitivna izjema, saj ima dobro ohranjeno arhivsko gradivo. Še boljše pa je urejeno gradivo literarnih zapuščin, ki jih hrani Biblioteka SAZU. Poudariti je treba, da je gradivo skozi ta široki časovni lok zelo raznovrstno, pri čemer ga zaznamuje čas nastanka, od pisem v gotici in cirilici, do več kot 50 strani dolgih zapisnikov sej predsedstva SAZU.

V besedilu uporabljam takšna imena oseb, kot so zapisana v arhivskem gradivu, čeprav so bila njihova uradna imena drugačna. Pri tem bi opozoril na ime Franceta Vebra, ki je po prihodu v Ljubljano leta 1920 začel uporabljati »slovenski«¹ zapis priimka, vendar ni poskrbel za njegovo uradno spremembo. Po drugi svetovni vojni pa je vnovič začel uporabljati obliko Weber.

Uporabljam takrat veljavne oblike poimenovanja članstva, saj menim, da bi v nasprotnem primeru pretirano posegel v zgodovinski čas. Zato naj na hitro poudarim, da je Akademija od ustanovitve do leta 1971 imela dopisne in redne člane ter seveda tudi častne člane. Dopisni člani, ki so bivali v Sloveniji, so bili vključeni v članski sestav, kar je postalo pomembno po drugi svetovni vojni, ko je bila s tem povezana upravičenost do članske nagrade, od 1971 pa so sodelovali v upravljanju Akademije; imeli so volilno pravico in lahko so bili izvoljeni za tajnike razredov. Leta 1971 je bila z Zakonom o SAZU uvedena nova kategorija – zunanji dopisni

član. Z novim Zakonom o SAZU pa je bil leta 1994 povsem spremenjen sistem kategorij članstva. Zakon določa naslednje kategorije članstva: redni član, izredni (pred tem dopisni član v članskem sestavu), dopisni (pred tem zunanji dopisni člani) in častni član.

Zgodovino prizadevanj za ustanovitev, ustanovitev in prva leta delovanja najvišje slovenske znanstvene in umetniške ustanove sem želel prikazati čim bolj korektno in celovito. Ob pospravljanju gradiva, ki sem ga uporabil pri pisanju monografije, sem naletel na članek Iva Brnčiča o Slovenski akademiji znanosti, objavljen v Ljubljanskem zvonu (1935), kjer je navedena misel Jana Husa: »Išči resnico, poslušaj resnico, uči se resnice, ljubi resnico, ustvarjaj resnico, drži se resnice, brani resnico vse do smrti.« Dialog z »resnico« ni nikoli dokončan, zato omogočajo številne navedbe v opombah preverbo in preučitev zapisanih trditev v knjigi in so lahko izhodišče za nadaljnje raziskovalno delo.

Delo je nastajalo v prostoru in času, ki je bil zelo razgiban, od euforije ob visoki gospodarski rasti in derivatov uspeha v družbenih podsistemih, do globoke krize, ki traja in traja. Zahvalil bi se družini in prijateljem, ki so me spodbujali, kljub negativnim obetom glede možnosti za nadaljnje raziskovalno delo o slovenski kulturni zgodovini. Zahvala gre tudi mojim sogovornikom, mentorjema na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, prof. dr. Janezu Cvirnu in prof. dr. Božu Repetu, raziskovalnima mentorjema na Inštitutu za novejšo zgodovino, dr. Ervinu Dolencu in dr. Žarku Lazareviću, kolegom mladim raziskovalcem ter posebej prof. dr. Petru Štihu.

Šentjur, 18. julij 2013

Željko Oset

Akademija in njen pogled na zgodovino

BERA DOSEDANJIH PRIKAZOV O ZGODOVINI SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI (SAZU)¹ JE SORAZMERNO SKROMNA. Z zgodovino najvišje slovenske znanstvene in umetniške ustanove so se do zdaj ukvarjali znanstveniki, ki so bili tesno povezani z njo. Izjema je le Aleš Gabrič, avtor razprave o ideološkem pritisku na SAZU v prvem desetletju njenega obstoja.² Obširnejši prikaz zgodovine Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani predstavljajo naslednja dela: monografija Franceta Bernika Slovenska akademija znanosti in umetnosti od 1992 do 2002,³ geslo istega avtorja, ki je vodil ustanovo v obdobju od 1992 do 2002, v Enciklopediji Slovenije,⁴ in njegovi spomini Kronika mojega življenja⁵ ter publikacija Janeza Menarta ob petdesetletnici SAZU 1988.⁶ Poleg omenjenih prikazov je

¹ Kratica SAZU se je začela v zapisnikih sej predsedstva in glavne skupščine pogosteje uporabljati po letu 1971. Še najbolj je uporabi kratice nasprotoval tajnik razreda za umetnost akademik Bratko Kreft, ki pa je tudi »pristal« na uporabo kratice SAZU. Pred tem je bil v splošni uporabi skrajšani naziv Akademija, ki je bil zapisan tako z veliko kot malo začetnico. SAZU. – Arhiv Slovenske akademije znanosti in umetnosti (dalje SAZU), Predsedstvo 1964–1971, mapa 7, Zapisnik redne seje predsedstva (10. 11. 1970).

² Aleš Gabrič: Slovenska akademija znanosti in umetnosti na političnem prepihu svojega prvega desetletja. V: Zgodovinski časopis, 2011, št. 3-4, str. 438–457.

³ V sestavku je akademik Bernik umestil zgodovino ustanove v široki časovni lok, od Academie operosorum, ki je konec 17. stoletja in v začetku 18. stoletja združevala izobražence v Ljubljani, do sodobnosti, v tem primeru do leta 2002. Poudarki v prikazu so Academia operosorum, ideološki pritisk in vpliv oblasti na članski sestav Akademije po drugi svetovni vojni, strukturni razmah po drugi svetovni vojni, liberalnost socialistične oblasti v osemdesetih letih ter usmeritev SAZU k demokraciji in Evropi po osamosvojitvi Slovenije. – France Bernik: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Od 1992 do 2002. Maribor 2005 (dalje F. Bernik: SAZU), str. 5–47.

⁴ France Bernik: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V: Marjan Javornik et al. (ur.): Enciklopedija Slovenije: 11. knjiga. Ljubljana 1997, str. 390–396. Geslo je sestavljeno iz zgodovinskega pregleda, seznama dotedanjih članov slovenskega rodu in slikovnega gradiva (letak s pozivom Slovincem za donacije v Fond za Akademijo znanosti in umetnosti in Narodno galerijo decembra 1926, posnetek Uredbe z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, fotografija stavbe Novi trg 3, fotografija bivših predsednikov SAZU Josipa Vidmarja in Janeza Milčinskega julija 1976, fotografija podpisa sporazuma o sodelovanju z Evropsko akademijo znanosti in umetnosti leta 1993 in fotografija volilne skupščine maja 1997).

⁵ France Bernik: Kronika mojega življenja. Ljubljana 2012.

⁶ Janez Menart: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 1938–1988: Oris in prikaz njenega nastanka in delovanja v jubilejnem petdesetem letu. Ljubljana 1988 (dalje J. Menart: SAZU). Akademik Menart je poudaril tradicijo evropskih akademij v novem veku in s tem predstavil vpetost ljubljanskih izobražencev v srednjeevropske

treba upoštevati sestavek Franceta Steleta⁷ v Spominskem zborniku Slovenije, ki je izšel julija 1939, torej le nekaj mesecev po ustanovitvi Akademije, in sestavek Frana Ramovša v Letopisu Akademije, ki je izšel spomladi 1943.⁸ V jedrnatem prikazu je Stele povezal zgodovino Akademije z idealom slovenskih preroditeljev po marčni revoluciji 1848. Pri tem je poudaril tradicijo akademije z zgodovinskim spominom na *Academio operosorum*, ustanovljeno 1693, ter na drugo akademijo, ki je delovala v osemdesetih letih 18. stoletja. Osrednjo pozornost pa je Stele namenil organizacijskim prizadevanjem po ustanovitvi Univerze, ter članskemu sestavu in vodstvu Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Akademijo znanosti in umetnosti je označil za »najvišjo znanstveno ustanovo, po kateri hrepeni vsak zrel narod«. ⁹ Zaradi pritiska italijanskih okupacijskih oblasti, tako posrednega z zaostrovanjem zasedbenega režima kot neposrednega s cenzuro rokopisa, vsebuje Ramovšev pregled le najpomembnejše prelomnice v prizadevanju za ustanovitev Akademije po ustanovitvi Univerze v Ljubljani. Zaradi cenzure so bili v pregledu omenjeni samo akademiki, ki so bili v ospredju prizadevanj za ustanovitev Akademije.¹⁰

Treba je še dodati, da je bila Akademija ob ustanovitvi razumljena kot popolnoma slovenska kulturna ustanova, tako po delovnem programu kot članskem

kulturne tokove ob ustanovitvi *Academie operosorum*. Menart je predstavil prizadevanja za ustanovitev Akademije po prvi svetovni vojni, njeno ustanovitev, dobo okupacije med drugo svetovno vojno, po drugi svetovni vojni pa predvsem pravni okvir in oblikovanje notranje organizacije ter delovanje inštitutov. Rdečo nit prikaza je akademik Menart povzel v sklepnih besedah, da je »zgodba o nastanku Slovenske akademije znanosti in umetnosti v mnogočem pripoved o dozorevanju in nastanku slovenskega naroda.« Avtor je v svoj prikaz vtikal sočasna prizadevanja razreda za umetnost od začetka leta 1987 za spremembo temeljnih aktov SAZU, predvsem določila o potrjevanju izvolitve novih članov na RK SZDL in ponovni pridobitvi statusa najvišje slovenske znanstvene in umetniške ustanove. – SAZU, Predsedstvo 1987–1989, Zapisnik 14. redne seje predsedstva SAZU (12. 2. 1987).

⁷ France Stele je postal redni član Akademije 16. maja 1940. – SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o I. izredni glavni skupščini AZU (16. 5. 1940).

⁸ Fran Ramovš: K zgodovini ustanovitve Akademije v Ljubljani. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani: Prva knjiga (1938–1942). Ljubljana 1943 (dalje F. Ramovš: K zgodovini), str. 7–13; Borut Loparnik: Biti skladatelj: Pogovori s Primožem Ramovšem. Ljubljana 1984 (dalje B. Loparnik: Biti skladatelj), str. 10. 87–90.

⁹ France Stele: Akademija znanosti in umetnosti. V: Jože Lavrič et al. (ur.): Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939 (dalje F. Stele: AZU), str. 302–303.

¹⁰ Ramovš je bil od ustanovitve Znanstvenega društva za humanistične vede oktobra 1921 tajnik društva, s tem pa je bil eden izmed ključnih protagonistov prizadevanj za ustanovitev Akademije. Njegove zasluge so pripoznali sodobniki, saj so ga maja 1938 izbrali za predstavnika ljubljanskih društev pri zadnji redakciji Uredbe na ministrstvu za prosveto. Po ustanovitvi Akademije pa je bil akademik Ramovš izbran za slavnostnega govornika na svečani seji ob izvolitvi novih članov maja 1940. Zaradi notranjih sporov, ki so predvsem posledica različnih pogledov na porabo akademijskega fonda, je bila slavnostna skupščina odpovedana. Zaradi skromne postavke pa je bila tudi prestavljena izdaja Letopisa. Do pomembnejšega preobrata v Akademiji je prišlo poleti 1942, ko so sprejeli sklep, da bodo uporabili akademijski fond za organizacijo kolektivnih projektov in izdajanje publikacij. Ob tem so se odločili, da bodo izdali Letopis in prikaz prizadevanj za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti. Pri tej odločitvi je imel pomembno vlogo akademik Stele, ki je opozoril, da mora imeti Akademija svojo zgodovino napisano. – SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o III. (izredni) seji predsedništva AZU (3. 4. 1939); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o V. seji predsedništva AZU (20. 6. 1939); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o VIII. (izredni) seji predsedništva AZU (1. 2. 1940); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (2. 7. 1942); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (15. 10. 1942).

sestavu. Ob prvih volitvah novih članov maja 1940 je bilo opozorjeno, da pridejo v poštev kot kandidati le slovenski znanstveniki.¹¹ Še bolj izrazito je zgodovinsko tradicijo od *Academie operosorum* do sodobnega slovenskega kulturnega razvoja povezoval referat, ki ga je sestavil glavni tajnik Ramovš, na zasedanju Narodnega sveta akademij (*Consiglia Nazionale delle Accademie*) 23. januarja 1943 v Rimu pa prebral predsednik Akademije Milan Vidmar. V referatu je bila *Academia operosorum* predstavljena kot dokaz umeščenenosti Ljubljane v evropski kulturni transfer, sodobna Akademija znanosti in umetnosti pa kot reprezentativna ustanova slovenske kulture in odraz slovenske narodne individualnosti. V zapisniku predsedstva po udeležbi na seji italijanskih akademij so člani pohvalili poudarjanje narodne individualnosti, niti z besedo pa ni bila omenjena *Academia operosorum*.¹²

Po drugi svetovni vojni je Akademija kot narodno reprezentativna ustanova želela oblikovati narodov zgodovinski spomin in njegovo kulturno tradicijo. Pri tem je imela do zgodovine izrazito funkcionalen odnos, saj so se osrednji pogledi na preteklost oblikovali na skupščinah ob slovesnostih, na katerih so bili navzoči najvišji predstavniki družbe. Ključni opredelitvi v zgodovini ustanove sta razmerje do narodno-kulturno-socialnega razvoja in vpliv kulture oziroma znanosti na oblikovanje slovenskega naroda in slovenske znanosti.

Pomemben motiv pri obravnavi zgodovine Akademije po drugi svetovni vojni pomeni iskanje revolucionarnih nastavkov v preteklosti, s posebnim poudarkom za slovenski socialni in kulturni razvoj. Glede tega posebej izstopata prva državna proslava ob Prešernovem prazniku 8. februarja 1946 v organizaciji Akademije in podelitev častnega članstva Josipu Brozu Titu 16. novembra 1948. Predsednik SAZU France Kidrič je ob Prešernovem prazniku poleg umetniške izjemnosti in evropske razsežnosti Franceta Prešerna opozoril na naprednost v njegovih delih, ki naj bi bila vzor številnim partizanom. Partizani naj bi se bili med drugo svetovno vojno borili za »politično legitimacijo in vsestransko svobodo« slovenskega naroda in s tem za udejanjenje kulturne legitimacije, ki jo je dal Prešeren. Ob tem je Kidrič ocenil, da bi bil Prešeren verjetno partizan, če bi bil živel med drugo svetovno vojno.¹³ Veliko bolj umirjeno je bilo na svečanosti ob podelitvi diplome prvemu častnemu članu Josipu Brozu Titu. Kidrič se je v slavnostnem govoru osredotočil na dejavnike za razvoj znanstvenih ustanov in znanosti. Kot predsednik SAZU je opozarjal, da je za razvoj znanosti in znanstvenih ustanov izjemno pomembno družbeno okolje, predvsem »zaščita in podpora uvidevne oblasti ali trajna podpora nekega družbenega razreda; tako osredje, ki razume, kaj vse je znanstveniku potrebno, da se more res vse predati reševanju znanstvenih problemov«. Svojo tezo je utemeljeval s sklicevanjem na kratek obstoj *Academie operosorum*, ker ni imela ustrezne podpore oblasti niti družbenega razreda.

¹¹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o II. izredni glavni skupščini AZU (6. 7. 1940).

¹² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik III. seje predsedništva AZU (27. 3. 1943).

¹³ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Svečana seja glavne skupščine AZU (8. 2. 1946).

Kidrič jo je ocenjeval po prispevku k »ustvaritvi slovenske nacionalne kulture« in reševanju »zator fevdalnih spon ter rešitev gospodarskih vprašanj na novih osnovah«; pri tem je ocenil, da je bilo »v njej nekaj revolucionarnega, ker je šlo za odpravo stoletnih nemških, italijanskih in drugih privilegijev«. S svojim govorom se je Kidrič zahvalil za dotedanjo podporo oblasti pri institucionalnem razvoju Akademije in slovenske znanosti. V javnost je želel ustvariti vtis, da se je Akademija za izvolitev Tita odločila sama, brez pritiskov.¹⁴ Ob naslednjih volitvah članov jeseni 1949 se je predsednik Akademije Kidrič pri predsedniku slovenske vlade skliceval na postopek izvolitve predsednika države Josipa Broza kot modus operandi za izvolitev članov, torej kot avtonomno zadevo akademikov. Pri prepričevanju ni bil uspešen, saj se je oblikovala praksa, da so vlada in družbenopolitične organizacije (CKZKS in RK SZDL) izdajale predhodno stališče o kandidatih za člane, čeprav so imele formalno le pravico do potrjevanja že izvoljenih članov. Do spremembe je prišlo z Zakonom o SAZU iz leta 1980, ko je RK SZDL tudi formalno dobila pravico potrjevanja kandidatur. Odpravo določila, ki je bilo izbrisano jeseni 1989, je v začetku leta 1987 predlagal razred za umetnost. Soglasje ni bilo podano v letih 1969 in 1970, ko vlada pod Kavčičevim vodstvom tega ni želela storiti, z utemeljitvijo, da so volitve članov predmet avtonomne odločitve akademikov.¹⁵

Akademija je po drugi svetovni vojni hotela izkoristiti ugodnejše materialne razmere za znanstveno delo. Pri tem je bilo malo pozornosti namenjene preteklosti, ki je bila za večino članov sodobnost. Na to opozarja komentar glavnega tajnika Akademije Frana Ramovša, češ da zaradi cenzure v njegovem prikazu v Letopisu niso bili iz preteklosti omenjeni zaslužni možje za ustanovitev Akademije. Med njimi je posebej imenoval Ivana Hribarja in Frana Windischerja.¹⁶ V dobi strukturnega oblikovanja Akademije z ustanavljanjem inštitutov je bila pomembna prelomnica sprejetje Zakona o SAZU maja 1948. Takrat se je izostril pogled članov na Akademijo kot na ustanovo z možnostmi za znanstveno delo. To je izrazito poudarjeno v govoru Antona Melika, ki je kot poslanec Ljudske skupščine oziroma poročevalec zakonodajnega odbora za zakon predstavil prizadevanja za ustanovitev Akademije. Svoj pregled je začel na začetku 20. stoletja, pri tem je omenil skromne možnosti za znanstveno delo v Ljubljani. Te so se po prvi svetovni vojni izboljšale, vendar so obstajale sistemske težave pri organizaciji znanstvenega dela, kar je bila posledica »napačne perspektive kulturnega sožitja jugoslovanskih narodov«. Delovne razmere so se bistveno spremenile po drugi svetovni vojni, ko je po njegovi oceni »za našo znanost nastopila nova doba, ki v vsej naši zgodovini nima primere«, za Akademijo pa je to pomenilo temelj-

¹⁴ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik izredne seje glavne skupščine SAZU (9. 8. 1948).

¹⁵ SAZU, Predsedstvo 1964–1971, mapa 6, Zapisnik izredne seje (5. 2. 1969); Željko Oset: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in njeno soočanje z družbeno krizo. V: Aleš Gabrič (ur.): Iz enopartijskega v večstrankarski sistem. Ljubljana 2012, str. 145–160.

¹⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945).

ne spremembe funkcij in nalog.¹⁷ Poudariti je treba, da Melikov pregled precej spominja na ideološki diskurz o stari Jugoslaviji, kjer je bilo marsikaj narobe, in novi Jugoslaviji kot njenemu nasprotju. Z njegovo oceno so se strinjali tudi drugi člani Akademije, med njimi Fran Ramovš, ki je menil, da je po drugi svetovni vojni nastopila nova ustvarjalna doba in možnost za znanstveno delo ter vzgojo znanstvenega naraščaja.¹⁸ Pogled na »stara Jugoslavijo« je pomembno določal tudi strah pred centralizmom in s tem povezanim omejevanjem znanstvenega razvoja Akademije. Zato so bili na SAZU zelo zadržani do povezovanja jugoslovanskih akademij.¹⁹

Zgodovinski spomin na SAZU se je po drugi svetovni vojni kot zgodba o izjemnih slovenskih kulturnikih in o njihovem prispevku h kulturnemu razvoju (so) oblikoval tudi na žalnih sejah ob smrti članov in z nekrologi za njimi, objavljenimi v Letopisu SAZU. Posebej so bile poudarjene zasluge pri razvoju slovenske znanosti po prvi svetovni vojni v relativno skromnih razmerah, a s toliko močnejšim znanstvenim idealizmom. To je predstavljalo temelj za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti kot javnega zavoda novembra 1938.²⁰ Razpravljanje o preteklosti na sejah je odpiralo primerjavo med možnostmi za znanstveno delo v FLRJ in Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Za SAZU je bilo pomembno pričakovanje širšega razmaha znanosti v FLRJ po gospodarski stabilizaciji države.²¹ Za presojo o preteklosti je bila odločilna negativna izkušnja z integralnim jugoslovanstvom in centralizmom pred drugo svetovno vojno, od koder izvira tudi nasprotovanje pri povezovanju akademij po drugi svetovni vojni ter branjenje že pridobljenih koncesij. V teh razpravah je bila izražena bojazen, da bi na Akademiji izgubili pridobljeno samostojnost v odnosu do beograjske in zagrebške akademije ter organov FLRJ, ki ima predzgodovino v dolgotrajnih neuspešnih prizadevanjih za ustanovitev Akademije v Ljubljani.²²

Neposredno po drugi svetovni vojni je bil interes za zgodovino Akademije v njenem predsedstvu precej skromen,²³ v petdesetih pa se je manifestiral zgolj v spominskih zapisih ob praznovanju okroglih obletnic ali ob smrti (v nekrologih) njenih članov. Sem sodijo praznovanja 70-letnic Josipa Plemlja (11. decem-

¹⁷ Stenografski zapisniki Ljudske skupščine LRS (1947-1963), 1. seja III. rednega zasedanja LRS, 19. 5. 1948, str. 355-362, Zgodovina Slovenije - Sistory, <http://www.sistory.si/?urn=SISTORY:ID:1073>, pridobljeno 17. 11. 2011.

¹⁸ SAZU, Glavna skupščina 1938-1951, Svečana seja glavne skupščine AZU (8. 2. 1946).

¹⁹ SAZU, Predsedstvo 1938-1952, mapa 9, Zapisnik seje prezidija AZU (31. 3. 1947).

²⁰ SAZU, Glavna skupščina 1938-1951, Žalna seja skupščine SAZU (13. 6. 1949); SAZU, Glavna skupščina 1938-1951, Zapisnik žalne seje SAZU za predsednikom Francetom Kidričem (12. 4. 1950); France Stele: Jože Plečnik. V: Letopis SAZU: VIII. knjiga, str. 61-76; Anton Ocvirk: Dr. France Kidrič. V: Letopis SAZU: IV. knjiga, str. 86-100; Tine Logar: Fran Ramovš. V: Letopis SAZU: V. knjiga, str. 148-160.

²¹ SAZU, Glavna skupščina 1938-1951, Svečana seja glavne skupščine AZU (8. 2. 1946).

²² SAZU, Predsedstvo 1938-1952, mapa 10, Zapisnik seje prezidija AZU (8. 1. 1948); SAZU, Predsedstvo 1938-1952, mapa 10, Zapisnik seje prezidija AZU (23. 3. 1948).

²³ F. Ramovš: K zgodovini, str. 7-13; SAZU, Predsedstvo 1938-1952, mapa 5, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (30. 12. 1942).

bra 1953),²⁴ Jovana Hadžija (20. novembra 1954)²⁵ in Milana Vidmarja (21. junija 1955)²⁶ ter 80-letnice Rajka Nahtigala (27. aprila 1957),²⁷ kot tudi žalna seja ob smrti Jožeta Plečnika.²⁸ Iz zapisnikov predsedstva sicer ni razvidno, zakaj natančno so prekinili tradicijo proslav ob življenjskih jubilejih, je pa verjetno temu botrovalo naraščajoče število jubilarantov. V primeru, da ne bi pripravili svečanih dogodkov za vse jubilate, bi to zagotovo negativno vplivalo na notranjo klimo. Predstavitel članov Akademije v javnosti je tedanji predsednik Josip Vidmar rešil z zaposlitvijo tiskovnega predstavnika Vladimirja Bartola. Ob njegovi zaposlitvi oktobra 1956 je bila načrtovana predstavitev Akademije in njenih inštitutov ter posebej akademikov.²⁹ Projekt je bil le delno realiziran, saj je enkrat med 1958 in poletjem 1961 prišlo do spora med Bartolom in Vidmarjem, ki se je takrat spomnil na 20-letnico obstoja SAZU. Bartol je začel takrat v svoj dnevnik zapisovati negativne vtise o Josipu Vidmarju, uradno pa je zadržal korektne odnose in je po smrti Mateja Šmalca maja 1960 prevzel vodenje Znanstvene pisarne SAZU, kjer je ostal do smrti.³⁰ Bartol je v skladu z Vidmarjevim načrtom začel objavljati intervjuje s člani Akademije in tistimi, ki so bili v ožjem izboru kandidatov za članstvo. Prvi intervjuji segajo v leto 1957, poleti 1960 pa jih je zbral v knjižici *Obiski pri slovenskih znanstvenikih*. Od desetih predstavljenih znanstvenikov v času objave samo Janez Milčinski ni bil član SAZU, ampak je to postal decembra 1961.³¹

Pomemben vzgib za pripravo zgodovinskega pregleda Akademije in njeno umestitev v slovenski kulturni razvoj je predstavljala priprava angleške publikacije o jugoslovanskih akademijah. Izšla je ob 10-letnici Akademijskega sveta FLRJ, namenjena je pa bila navezavi stikov jugoslovanskih akademij z evropskimi znanstvenimi institucijami. Podobna publikacija, seveda v razširjeni obliki, je izšla 1978 ob 30-letnici institucionalnega sodelovanja med jugoslovanskimi akademijami.³²

Korenite spremembe financiranja in organizacije znanosti so bistveno vplivale na podobo Akademije, ki so jo sooblikovali rezultati znanstvenoraziskovalnega dela in stvaritve članov, v bistveno manjši meri pa zgodovinski elementi. Ti so bili zgolj vključeni v komunikacijo z mednarodnimi partnerji, pa še to izrazito funk-

²⁴ SAZU, Glavna skupščina 1952–1955, Zapisnik slovesne skupščine SAZU (11. 12. 1953).

²⁵ SAZU, Glavna skupščina 1952–1955, Zapisnik slovesne skupščine SAZU (20. 11. 1954).

²⁶ SAZU, Glavna skupščina 1952–1955, Zapisnik slovesne skupščine SAZU (21. 6. 1955).

²⁷ SAZU, Glavna skupščina 1956–1957, Zapisnik slovesne skupščine SAZU (27. 4. 1957).

²⁸ SAZU, Glavna skupščina 1956–1957, Zapisnik o žalni skupščini SAZU (14. 1. 1957).

²⁹ SAZU, Predsedstvo 1953–1963, mapa 4, Zapisnik seje predsedstva SAZU (1. 10. 1956).

³⁰ Josip Vidmar: *Obrazi*. Ljubljana 1985 (dalje J. Vidmar: *Obrazi*), str. 359–365; SAZU, Predsedstvo 1953–1963, mapa 6, Zapisnik seje predsedstva SAZU (6. 10. 1958).

³¹ Vladimir Bartol: *Obiski pri slovenskih znanstvenikih*. Ljubljana 1961; SAZU, Glavna skupščina 1958–1961, Zapisnik skupščine SAZU (22. 12. 1961).

³² Aleksandar Stripčević (ed.): *The Council of Academies of Sciences and Arts of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia 1948–1978*. Zagreb 1980, str. 23–72; SAZU, Predsedstvo 1953–1963, mapa 5, Zapisnik seje predsedstva SAZU (28. 10. 1957).

cionalno, saj so predstavljali kulturni razvoj na Slovenskem in vpetost v evropski kulturni krog. Pobudnik za obširnejšo tematizacijo zgodovinskih elementov je bil Bratko Kreft, ki je na glavni skupščini februarja 1972 opozoril na kulturno tradicijo formata akademije v slovenski zgodovini. Pri tem se je navezal na *Academio operosorum* kot slovensko kulturno združbo in predhodnico SAZU. Kreft je predlagal, da bi Akademija ponovno prirejala javna strokovna predavanja in predstavitve svoje dejavnosti, s čimer bi »postala nekak kulturni center, ki bi res zaslužil ime 'Academia operosorum'«. ³³

Po spremembi financiranja SAZU (1975) in potrditvi dolgoročnega raziskovalnega programa Naravna in kulturna dediščina slovenskega naroda je bil ključni dejavnik za oblikovanje zgodovinske podobe Akademije prizadevanje za utrditev ugleda in ustrezne umestitve Akademije v slovensko kulturno stavbo. Zato so se v Akademiji odločili, da bodo izdali biografske prikaze članov. ³⁴ To idejo je v delovni program sprejel tudi novi predsednik Janez Milčinski. Rezultat je bil zbornik biografskih orisov, ki je izšel ob praznovanju 40-letnice SAZU oktobra 1978. V predgovoru je predsednik napovedal pripravo zgodovine Akademije »od njenih davnih predhodnikov do sodobnih dni«. ³⁵

Sočasno s spremembami financiranja raziskovalne dejavnosti je prišlo do bistvenih premikov v odnosih med predsedstvom oziroma predsednikom Josipom Vidmarjem in svetom Delavske skupnosti SAZU. Relativno spontano je prišlo do preimenovanja inštitutov po njenih ustanoviteljih. Najprej je do preimenovanja prišlo pri Biološkem inštitutu, ki se je na glavni skupščini februarja 1973 (štiri mesece po smrti upravnika Jovana Hadžija) preimenoval v Biološki inštitut Jovana Hadžija. Tej potezi sta sledila v letu 1975 Inštitut za geografijo, ki se je preimenoval v Geografski inštitut Antona Melika, in Inštitut za zgodovino umetnosti, ki se je preimenoval v Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta. Leta 1977 se je preimenoval Inštitut za občo in narodno zgodovino v Zgodovinski inštitut Milka Kosa, leta 1986 se je Paleontološki inštitut poimenoval po svojem ustanovitelju v Paleontološki inštitut Ivana Rakovca, leta 1987 pa Inštitut za slovenski jezik v Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ob tej priložnosti je akademik Primož Ramovš Akademiji podaril knjižnico svojega očeta Frana. S tem so na Akademiji postavili trajno obeležje znanstvenikom, ki so ustanovili inštitute. ³⁶ Posebej zanimivo je preimenovanje Inštituta za slovenski jezik, saj je odločitev sprejel delovni kolektiv samostojno brez posvetovanj z razredom. Zato so bili v razredu presenečeni, a so se kljub slabi komunikaciji s preimenovanjem strinjali. ³⁷ Na Akademiji

³³ SAZU, Glavna skupščina 1973–1976, Skupščina SAZU (17. 4. 1973).

³⁴ SAZU, Predsedstvo 1972–1975, mapa 12, Zapisnik redne seje predsedstva SAZU (21. 6. 1974).

³⁵ Janez Milčinski: Spremnje besede. V: Tine Logar (ur.): SAZU: Ob štiridesetletnici. Ljubljana 1978, str. 5–6.

³⁶ SAZU, Glavna skupščina 1973–1976, Skupščina SAZU (17. 4. 1973); SAZU, Glavna skupščina 1973–1976, Zapisnik redne letne skupščine SAZU (20. 3. 1975); SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik redne letne skupščine (10. 3. 1977); SAZU, Predsedstvo 1987–1989, mapa 3, Zapisnik 15. redne seje predsedstva SAZU (16. 4. 1987).

³⁷ SAZU, Predsedstvo 1987–1989, mapa 3, Zapisnik 15. redne seje predsedstva SAZU (16. 4. 1987).

je v odnosu do Ramovša obstajala nekakšna zadrega, na kar nakazuje zavrnitev obeležitve 25-letnice njegove smrti jeseni 1977. Še zlasti, ker se je predsedstvo v istem obdobju odločilo sodelovati pri okrogli mizi ob 100-letnici rojstva prvega predsednika Akademije Rajka Nahtigala, ker so petemu predsedniku Josipu Vidmarju na interni proslavi postavili na SAZU soho in ker so se odločili sodelovati pri obnovi doma Borisa in Franceta Kidriča (tretjega predsednika SAZU) ter za izdajo zbranih del Franceta Kidriča. S tem v zvezi bode v oči tudi to, da je morala po izidu prve knjige zbranih del Frana Ramovša leta 1971, druga knjiga čakati na objavo vse do leta 1997.³⁸

Do preimenovanja je leta 1971 prišlo tudi na Inštitutu za elektrogospodarstvo, ki se je preimenoval v Elektroinštitut Milan Vidmar. To je bil drugi poskus preimenovanja, saj je Milan Vidmar že na žalni seji ob smrti Borisa Kidriča predlagal poimenovanje po umrlem akademiku in politiku, ki je med drugim odločno pomagal pri premagovanju birokratskih ovir za izgradnjo inštituta. Kljub temu, da je predlog soglasno podprla skupščina Akademije, je predsednik Josip Vidmar načelno sprejel drug predlog, da se po Kidriču poimenuje Kemični inštitut, kar je dokončno potrdil IS LRS. Milan Vidmar je bil nad odločitvijo razočaran, saj je to dojel kot signal, da pri razvoju inštituta nima tako želene podpore IS.³⁹

Še pred tem je prišlo do preimenovanja Fizikalnega inštituta, največje organizacijske enote Akademije, ki je bil ustanovljen decembra 1946. Upravnik inštituta Anton Peterlin je jeseni 1952, potem ko je Akademija prevzela del zaposlenih na inštitutu od SUZUP, in ko so potekala intenzivne priprave za selitev v novozgrajene prostore na Mirju, predlagal poimenovanje po Jožefu Stefanu. Peterlin je s tem trdno umestil Jožefa Stefana v slovenski zgodovinski spomin. Stefan, ki je bil univerzitetni profesor Peterlinovega očeta, od katerega je podedoval zapiske Stefanovih predavanj, je bil zelo aktiven v slovenskih emancipacijskih kulturnih prizadevanjih kot študent in mladi doktorand, saj je napisal več tehničnih prispevkov v Glasniku slovenskem v letih 1858–1859, ki jih je pomenljivo poimenoval »Naturomanske poskušnje«. Stanje duha v odnosu vedenjskega sloga do »slovenske znanosti« dobro ponazarja njegova misel: »Stojim pred vami s polnim košem nemškega znanja in pestjo slovenskih besed«. Stefan se je odločil za znanost kot karierno usmeritvijo mladega raziskovalca, s tem pa se »izgubi sled« oziroma se ne vzpostavi razmerje med Stefanom kot raziskovalcem in slovenskim narodnim taborom, ki je oblikoval slovenski zgodovinski spomin. Odras tega stanja je, da so Jožefa Stefana, ki je kot vrhunski znanstvenik postal član Avstrijske akademije znanosti,

³⁸ SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 9, Zapisnik 7. redne seje predsedstva SAZU (14. 11. 1977); SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 10, Zapisnik 8. redne seje SAZU (24. 11. 1977); SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 9, Zapisnik 7. redne seje predsedstva SAZU (14. 11. 1977).

³⁹ Jure Mrzel: Elektroinštitut Milana Vidmarja. V: Marjan Javornik et al. (ur.): Enciklopedija Slovenije: 3. knjiga. Ljubljana 1989, str. 32–33; SAZU, Glavna skupščina 1952–1955, Zapisnik žalne seje (16. 4. 1953); SAZU, Predsedstvo 1953–1963, mapa 1, Zapisnik seje predsedstva (4. 5. 1953); Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), AS 223, š. 304, Svet za znanost.

prezrli pri pripravi imenika gesel za Slovenski biografski leksikon po prvi svetovni vojni. Prvi obširnejši prispevek o Stefanu je objavil leta 1950 Lavo Čermelj.⁴⁰

Poimenovanja po akademikih predstavljajo svojevrstno opredelitev do nastanka inštitutov, ki so zrasli iz (oziroma nastali kot) kabineti akademikov, ter do njihovega prispevka pri oblikovanju notranje izgradnje Akademije ter dolgoročne strategije znanstvenoraziskovalnega dela. S tem so bili ustanovitelji trdno vpeti v zgodovinski spomin institucionalnega razvoja slovenske znanosti.

Proslava 40-letnice SAZU decembra 1978 je bila prava priložnost za predstavitev Akademije, njenih inštitutov in članov. Janez Milčinski je že ob nastopu funkcije predsednika julija 1976 ocenil, da trpi ugled SAZU, ker ni navzoča v medijih in v zgodovinskem spominu. V predsedstvu so se odločili, da bodo začeli obveščati javnost o delovnih uspehih in delovanju SAZU,⁴¹ kot tudi, da v svojo zgodovino štejejo čas od datuma, ko je pridobila status javnega zavoda, torej od avgusta 1938.⁴² Enako merilo sta za določitev svojih začetkov sprejeli tudi beograjska in zagrebška akademija. JAZU⁴³ je leta 1966 praznovala 100-letnico obstoja, SANU pa je to obletnico nameravala proslaviti leta 1986, vendar je proslava potekala maja 1987.⁴⁴ V angleški publikaciji, ki je izšla leta 1978 v sklopu praznovanja 30-letnice Sveta akademiji znanosti in umetnosti SFRJ, so beograjska, zagrebška in ljubljanska akademija v svoje zgodovinske preglede vključile še predzgodovino, za kar so izbrale različna merila. SAZU je svoj prikaz začela z ustanovitvijo Znanstvenega društva za humanistične vede leta 1921, ki je zahtevalo ustanovitev akademije v Ljubljani, vendar je bil kljub temu sestavek opremljen z naslovnico *Apes academiae operatorum Labacensium*. SANU se je odločila, da v svoj zgodovinski prikaz vključi znanstveni društvi, ki sta opravljali naloge akademije. Časovno najbolj razgiban pa je bil prikaz JAZU: omenja delovanje akademij v Dubrovniku, Splitu in Zadru od 15. do 19. stoletja kot primer kulturne tradicije v obdobju narodnega preporoda.⁴⁵

⁴⁰ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 14, Zapisnik seje predsedstva SAZU (11. 10. 1952); Janko Šlebinger in Izidor Cankar (ur.): Seznam imen za Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1922; Jožef Stefan: Naturoznanske poskušnje. V: Glasnik slovenski, 1859, št. 3, str. 9–11; Željko Oset: Vpliv modernizacije na oblikovanje slovenskega naravoslovno-tehničnega besedišča. V: Žarko Lazarević in Aleksander Lorenčič (ur.): Podobe modernizacije. Ljubljana 2009, str. 352–357; Lavo Čermelj: Jožef Stefan. Ljubljana 1950; Anton Peterlin: Moje znanstveno življenje. V: Vili Bukovšek et al. (ur.): Peterlinov zbornik. Ljubljana 2008, str. 41–42; Tanja Peterlin Neumaier: Nastanek, graditev in razvoj Inštituta »Jožefa Stefana (1946–1958)«. V: Vili Bukovšek et al. (ur.): Peterlinov zbornik, str. 330–346; Stanislav Južnič: Razvoj fizike med Slovenci. Fara pri Kostelu 2008, str. 380–396.

⁴¹ SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 2, Zapisnik 1. seje predsedstva SAZU (8. 6. 1976); SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 3, Zapisnik 2. redne seje predsedstva SAZU (14. 10. 1976); SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 13, Zapisnik 12. seje predsedstva SAZU (28. 9. 1978).

⁴² J. Milčinski: Uvodne besede, str. 5–6.

⁴³ Zagrebška akademija je aprila 2011 praznovala 150. obletnico ustanovitve; kot datum ustanovitve so določili sprejetje zakona v Saboru, ki pa ni dobil kraljeve sankcije. Predelan zakon je dobil kraljevo sankcijo pet let kasneje, marca 1866, s čimer je bila ustanovljena Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti. – 150 godina HAZU 1861–2011, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, <http://info.hazu.hr/>, pridobljeno 25. 10. 2011.

⁴⁴ SAZU, Predsedstvo 1987–1989, mapa 4, Zapisnik 16. redne seje predsedstva SAZU (25. 6. 1987).

⁴⁵ Aleksandar Stripčević (ed.): The Council of Academies of Sciences and Arts of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia 1948–1978. Zagreb 1980, str. 23–72.

Danes je mogoče ugotoviti, da sta beograjska in zagrebška akademija v precejšnji meri spremenili pogled na lastno zgodovino, kar se odraža v spremenjenem praznovanju obletnic, v zagrebškem primeru pa zelo izrazito tudi v preimenovanju JAZU V HAZU.⁴⁶

Kljub različnim pogledom na začetke lastne tradicije, kar se kaže tudi v primeru pravkar omenjene povezave začetkov SAZU z Znanstvenim društvom za humanistične vede, pa se je v pogledu na lastno zgodovino najbolj uveljavila naveza na *Academio operosorum* kot »prvo znanstveno združbo v Ljubljani«. Ta vidik se je uveljavil že ob pripravi biografskega zbornika članov, ki je izšel ob praznovanju 40-letnice SAZU; na prvo stran zbornika je bila postavljena naslovnica knjige *Apes academicae operosorum Labacensium*, ki je v Ljubljani izšla leta 1701. Še pomembnejši je pripis na drugi strani, da je bila *Academia operosorum* po vlogi znanstvene združbe predhodnica SAZU.⁴⁷ V načrtu je bil tudi celovit pogled na zgodovino, a ni bil uresničen, zato je predsednik Milčinski za praznovanje 50-letnice Akademije obljubil bibliografije vseh članov od ustanovitve in pripravo zgodovine SAZU ob upoštevanju njenih predhodnic. Pri tem je posebej zanimivo, da je Milčinski napovedal praznovanje 50-letnice SAZU za leto 1987. Zastavlja se vprašanje, ali je to tiskarski škrat ali pa je napoved sprememb njenega odnosa do društva Akademije znanosti in umetnosti kot predhodnika SAZU.⁴⁸ Tega vprašanja se je ob 50-letnici dotaknil Janez Menart in zatrdil, da je merilo za določitev nastanka SAZU »formalna ustanovitev in gmotno vzdrževanje s strani te ali one države«, ki jo je označil kot »končno preobrazbeno podobe *Academiae Operosorum*«. ⁴⁹ Umeščanje *Academie operosorum* v tradicijo SAZU je bilo po praznovanju 50-letnice leta 1988 močno prisotno; višek predstavlja znanstveni kolokvij ob 300-letnici ustanovitve *Academie operosorum* leta 1993.⁵⁰ S tem je postala neločljivi del zgodovine SAZU.

Predsedstvo SAZU se je odločilo, da bo 50-letnico obstoja Akademije leta 1988 proslavilo z obsežnim knjižnim programom edicij »trajne vrednosti za našo zgodovino znanosti in umetnosti, še posebej pa za vnovično potrditev naše narodne samobitnosti«. ⁵¹ Pomemben del proslave je bil seznanitev javnosti s preteklostjo SAZU in odnosom do nje. Posebej velja izpostaviti zbornik biografij članov SAZU, saj so bili med umrlimi člani navedeni Leonid Pitamic, Aleš Ušeničnik, France Veber in Rihard Zupančič, torej člani, ki so bili po drugi svetovni vojni bodisi iz-

⁴⁶ SANU je kot del lastne zgodovine sprejela organizacijsko obliko Društva srpske slovesnosti in Srpskega učnega društva v Beogradu, saj je bila Srbska kraljevska akademija z zakonom ustanovljena novembra 1886. 170. godina Srpske akademije nauka i umjetnosti, Srpska akademija nauka i umjetnosti, <http://www.sanu.ac.rs/Index.aspx>, pridobljeno 25. 10. 2011.

⁴⁷ Tine Logar (ur.): *Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Ob štiridesetletnici 1978*. Ljubljana 1978, str. 1–2.

⁴⁸ J. Milčinski: *Uvodne besede*, str. 5–6.

⁴⁹ J. Menart: *SAZU*, str. 2.

⁵⁰ F. Bernik: *SAZU*, str. 135–136.

⁵¹ J. Milčinski: *Pozdravni nagovor*, str. 16.

ključeni bodisi so izstopili. Med izbranimi člani ni bil naveden zunanji dopisni član Todor Pavlov, ki je članstvo izgubil 1949.⁵² Omenjena odločitev je bila prvi javen korak v opredeljevanju do pritiskov na SAZU po drugi svetovni vojni in tudi lakmusov papir njene avtonomnosti. Proces opredelitve do posega oblasti v članstvo Akademije se je zaključil, ko je leta 1996 Akademija rehabilitirala Franceta Vebra, Aleša Ušeničnika in Leonida Pitamica in jim vrnila članstvo z vsemi častnimi pravicami.⁵³

Vendar SAZU tudi ob praznovanju 50-letnice ni dobila tako pričakovanega zgodovinskega pregleda, čeprav se je z njegovo pripravo od leta 1985 intenzivno ukvarjal podpredsednik Bratko Kreft. V svojem prikazu, ki pa ni bil objavljen, je precejšnjo pozornost namenil umeščanju Akademije v stvarnost novega režima po drugi svetovni vojni, predvsem glede reševanja nacionalnega vprašanja, kar je bil Kreftov odziv na bistveno spreminjanje stanja v družbi in porast nacionalizma v Jugoslaviji.⁵⁴ Na osnovi Kreftove študije je Janez Menart v posebni publikaciji bolj na kratko povzel zgodovino SAZU.⁵⁵ Pri tem je zanimiva kritična ocena Boga Grafenauerja, da SAZU še nima svojega zgodovinskega prikaza zaradi nelagodja ob spoprijemanju s povojnimi pritiski nanjo.⁵⁶ Ob tem je treba omeniti, da je proslava 50-letnice za pogled na zgodovino SAZU zanimiva tudi zato, ker se jo je na slavnostni skupščini 13. oktobra 1988 poleg predsednika SAZU Janeza Milčinskega⁵⁷ dotaknil v svojem govoru tudi Janez Stanovnik, predsednik predsedstva Socialistične republike Slovenije. Na splošno je moč reči, da je s proslavo 50-letnice SAZU prišlo do preobrata v predstavljanju zgodovine. Če se je pred tem zgodovina uporabljala ob predstavitvah tujim znanstvenoraziskovalnim partnerjem, akademijam, se je s proslavo uveljavila tudi v domačem prostoru.

Proslava pomeni obenem prvo jasnejšo opredelitev Akademije do nacionalne problematike. V tem pogledu je bil deležen precejšnje pozornosti slavnostni govor Janeza Stanovnika, v katerem je poudaril nasprotovanje beograjskih krogov ustanovitvi ljubljanske akademije pred drugo svetovno vojno, ker se to ni skladalo z unitarističnim konceptom kulturnega stapljanja oziroma ustanovitve enotne

⁵² Todor Pavlov je postal dopisni član Akademije 7. novembra 1947. Njegovo članstvo je bilo potrjeno 21. junija 1948 v Ljudski skupščini LRS in to je bilo objavljeno v Letopisu, ki je izšel 1950. – Letopis SAZU: III. knjiga, str. 29–30; SAZU, Seje glavne skupščine, 1938–1951, Zapisnik seje glavne skupščine SAZU (24. 7. 1948); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 11, Zapisnik izredne seje predsedstva SAZU (4. 6. 1949).

⁵³ France Bernik (ur.): Slovenska akademija znanosti in umetnosti od petdesetletnici: Biografski zbornik. Ljubljana 1988, str. 381–387; F. Bernik, SAZU, str. 43; Alenka Puhar: Naroda ne konstituira le jezik, ampak predvsem zgodovinski spomin; intervju z Bogom Grafenauerjem (dalje A. Puhar: Naroda ne konstituira le jezik). V: Delo, 12. 4. 1989, str. 4.

⁵⁴ SAZU, Predsedstvo 1987–1989, mapa 3, Zapisnik 15. redne seje predsedstva SAZU (16. 4. 1987).

⁵⁵ J. Menart: SAZU.

⁵⁶ A. Puhar: Naroda ne konstituira le jezik.

⁵⁷ Janez Milčinski: Spoštovani! V: France Bernik (ur.): Slovesna skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti ob petdesetletnici. Ljubljana 1989, str. 19–24; Janez Milčinski: Leta za pet drugih. Ljubljana 1990 (dalje J. Milčinski: Leta za pet drugih), str. 199–203.

jugoslovanske akademije. Z obravnavo zgodovinske tematike je govornik postavil vzporednice s sodobnostjo ter različne poglede in razhajanja v Ljubljani in Beogradu glede prihodnjega razvoja v Sloveniji in Jugoslaviji.⁵⁸ Stanovnikov govor je bil všeč predsedniku Milčinskemu, čeprav se je dejavno zavzemal za ohranitev korektnega in konkretnega znanstvenoraziskovalnega sodelovanja med jugoslovanskimi akademijami. Milčinski je tudi upal, da bodo akademije postale mostovi za povezovanje med jugoslovanskimi narodi.⁵⁹

Sprejetje zakonodaje na področju znanstvene politike, po ukinitvi samoupravljanja in Raziskovalne skupnosti Slovenije (1989), in osamosvojitve Slovenije ter demokratizacija so bistveno vplivali na identiteto SAZU. Akademija se je aktivno vključila v prizadevanja za informiranje svetovne javnosti o dogajanju v Sloveniji med osamosvojitveno vojno, pozneje pa tudi v prizadevanja za mednarodno priznanje. Obenem je morala Akademija na novo vzpostaviti uradne stike s tujimi znanstvenimi ustanovami, saj je pred tem za mednarodno sodelovanje skrbel kolektivni organ jugoslovanskih akademij, Svet akademij znanosti in umetnosti SFRJ.⁶⁰

Za Akademijo pomeni v tem času ključno spremembo osamosvojitve ZRC SAZU kot javnega raziskovalnega zavoda (1992), sprejetje novega Zakona o SAZU (1994), ki je Akademiji vračal status najvišje državne znanstvene in umetniške ustanove, kot tudi Statuta SAZU (1995), ter opredelitev do po drugi svetovni vojni izključenih članov.⁶¹ Za nadaljnjo pot SAZU je bila velikega pomena tudi napoved predsednika Franceta Bernika ob nastopu funkcije junija 1992, da bo njegovo vodilo mišljenjska avtonomnost Akademije, prizadevanje za nazorsko pluralnost in strokovno zastopanost ter zavest, da je ustanova spremembe v procesu demokratizacije sprejela iz notranjega prepričanja.⁶²

⁵⁸ Janez Stanovnik: Spoštovani akademiki, spoštovani gosti! V: France Bernik (ur.): Slovesna skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti ob petdesetletnici. Ljubljana 1989, str. 19–24.

⁵⁹ J. Milčinski: Leta za pet drugih, str. 208.

⁶⁰ SAZU, Predsedstvo 1990–1992, mapa 11–14.

⁶¹ F. Bernik: SAZU, str. 37–47.

⁶² SAZU, Glavna skupščina 1992, Volilna skupščina (14. 5. 1992).

Simboli, ki jih je skozi čas uporabljala (Slovenska) Akademija znanosti in umetnosti

Ureditev grafične podobe je bila sestavni del priprave Poslovnika Akademije in je potekala od februarja do marca 1939.⁶³ Na prošnjo glavnega tajnika Gregorja Kreka je akademske znake oblikoval Plečnik, ki se je pri pripravi zgledoval po Srbski kraljevski akademiji. Žig predsedništva je bil prvič uporabljen na zapisniku 12. julija 1939.⁶⁴ Celotno grafično podobo, ki je poleg emblemov obsegala tudi izdelavo članskih diplom, je Plečnik postopoma izdelal do marca 1941.⁶⁵

*Žig društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani na predlogu proračuna za proračunsko leto 1939/40, ki je bil julija 1938 poslan na ministrstvo za prosveto v Beograd.*⁶⁶

*Žig in logotip Akademije, ki sta bila v uporabi do italijanske okupacije in ponovno v začetku leta 1944, ko sta se uporabljala na internih dokumentih.*⁶⁷

⁶³ SAZU, Predsedstvo 1938–1938, mapa 1, Zapisnik o I. redni seji predsedništva AZU (25. 2. 1939).

⁶⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1938, mapa 1, Zapisnik o V. seji predsedništva AZU (20. 6. 1939).

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Arhiv Jugoslavije (AJ), 66-319-536, 1938.

⁶⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o V. glavni skupščini AZU (12. 7. 1939); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (23. 3. 1944); SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik skupščine SAZU (13. 11. 1984).

Ob začetku italijanske okupacije je bil uveden dvojezični italijansko slovenski napis. Po vzoru italijanskih akademij je bil napisu dodan italijanski grb.⁶⁸

Nemško slovenski naziv, ki je bil uveden v začetku leta 1944.⁶⁹

Po preimenovanju novembra 1943 v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti je bil izdelan tudi nov slovenski žig, ki pa je bil redko uporabljen.⁷⁰

⁶⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (6. 6. 1942).

⁶⁹ Biblioteka SAZU, R 46/I – 47.

⁷⁰ SAZU, Predsedstvo, Razna pošta, š. 5, št. 49/44.

Do spremembe simbolov je prišlo jeseni 1945, ko je bil nazivu dodan državni grb, podobno kot so to storile druge kulturne institucije.⁷¹

Žig in logotip Akademije po sprejemu Zakona o SAZU maja 1948, s katerim je ustanova vnovič pridobila naziv Slovenska akademija znanosti in umetnosti.⁷²

Širša razprava o grafični podobi Akademije je bila opravljena ob pripravah proslave 40-letnice. Milčinski je dilemo o logotipu predstavil na glavni skupščini marca 1978 v obliki retoričnega vprašanja, »ali je plemenica z začetnicami najustreznejši simbol ali pa bi ga bilo smiselno nadomestiti z likovno in vsebinsko popolnejšim?«⁷³ Božidar Jakac je predlagal, da bi bila v spominsko plaketo vtisnjena podoba prvega predsednika Rajka Nahtigala. Milčinski je ta predlog zavrnil, saj je menil, da je treba s simbolom prikazati, da segajo prizadevanja »za ustanovitev slovenske Akademije še dalj nazaj«. Zato je predsednik predlagal, da bi uporabili zgodovinski motiv ali motiv stavbe na Novem trgu 3, torej sedeža Akademije od aprila 1939.⁷⁴ Pozneje so se odločili, da bodo uporabil več variant logotipa, od enostavnega do bolj izdelanega, ki ima poleg portala stavbe na Novem trgu 3 v Ljubljani zvezdico na levi in desni strani ter napis SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI.⁷⁵

⁷¹ SAZU, Predsedstvo, Razna pošta, š. 6, št. 219/45.

⁷² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 11, Zapisnik seje predsedstva SAZU (30. 9. 1949).

⁷³ SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Redna letna skupščina SAZU (23. 3. 1978).

⁷⁴ SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 12, Zapisnik 11. redne seje predsedstva SAZU (2. 3. 1978); SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 13, Zapisnik 12. seje predsedstva SAZU (28. 9. 1978).

⁷⁵ France Bernik (ur.): Slovesna skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti: Ob petdesetletnici 1938–1988. Ljubljana 1989; SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik skupščine SAZU (13. 11. 1984); SAZU,

Logotip SAZU, ki je bil izbran jeseni 1978 v sklopu proslave 40-letnice.⁷⁶

Današnji logotip SAZU je bil sprejet, kljub nekaterim pomislekom, na skupščini februarja 2002. Na predlog predsednika Bernika so slovenskemu dopisu dodali angleški napis SAZU in latinski napis Academia operosorum z letnico njene ustanovitve v rimskih številkah, ki je spremembe utemeljeval s podobno prakso tujih akademij in v tem ni videl »prekrška zoper slovenskost naše Akademije«. ⁷⁷

Spremenjeni logotip Akademije predstavlja korak v procesu oblikovanja podobe ustanove v širokem časovnem loku vsaj na treh ravneh: upodobitev portala sedeža SAZU na Novem trgu 3, grafična ponazoritev vključitve Academie operosorum kot predhodnice SAZU ter obdanost napisa najvišje slovenske znanstvene in umetniške ustanove z napisom v latinskem in angleškem jeziku, torej jezikoma, ki sta (bila) pomembno komunikacijsko sredstvo znanstvenikov in umetnikov, vsak v svojem zgodovinskem obdobju, s tem pa tudi pomembna člana pri kulturnem transferju za slovensko kulturo.

Glavna skupščina 1977–1984, Skupščina (14. 6. 1984); SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik skupščine SAZU (27. 2. 1984).

⁷⁶ SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 13, Zapisnik 12. seje predsedstva SAZU (28. 9. 1978).

⁷⁷ SAZU, Zapisnik skupščine (28. 2. 2002); F. Bernik: SAZU, str. 135–136.

Prizadevanja za ustanovitev Akademije

Zgodovinski spomin na *Academio operosorum*

ACADEMIA OPEROSORUM JE BILO ZDRUŽENJE IZOBRAŽENCEV, KI JE BILO USTANOVLJENO 1693 IN JE V LJUBLJANI DELOVALO PRIBLIŽNO TRI DESETLETJA. Nastala je pod vplivom italijanskih mestnih akademij, saj so vodilne osebnosti Academie študirale na italijanskih univerzah. Tako so študenti in izobraženci kot nosilci kulturnega transferja oblikovali »Akademijo delavnih«, ki si je svoja pravila izposodila pri italijanskih akademijah. Namen ljubljanskega znanstvenega združenja, ki je imelo svoje nasprotnike že ob ustanovitvi, je bil vaja v književnosti oziroma zbiranje iz »cvetov raznih pisateljev v celoto«. Sodelovanje v združenju je bilo dovoljeno samo izobražencem. Vsak nov član si je moral izbrati simbol, nanašajoč na čebelo in akademsko ime. Večji projekt članov, katerih je zabeleženih 28, je bila ustanovitev javne knjižnice v Ljubljani. Viktor Steska je kot razlog za propad Academie operosorum navajal smrt vodilnih članov, pomanjkanje tradicije ter manjši italijanski vpliv zaradi španske nasledstvene vojne, katere glavno bojišče je bilo v severni Italiji.⁷⁸ Z besedami Jerneja Lenčka, ki je v Vodnikovem spomeniku objavil pesem Cvetlica Operosa: »al viharjev vojskinih huda sila zderla zdaj je združene moči, je cvetlico lepo zamorila, in cvetlice lepe – več je ni«. ⁷⁹

⁷⁸ France Bernik: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V: Marjan Javornik et al. (ur.): Enciklopedija Slovenije: 11. knjiga. Ljubljana 1997, str. 390; Viktor Steska: Academia Operosorum. V: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, 1900, zv. 2–3 (dalje V. Steska: Academia), str. 37–54, 77–94; Etbin Henrik Costa: Die 'Academia Operosorum' in Laibach (dalje E. H. Costa: Die Academia). V: Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, junij 1861, str. 41–46.

⁷⁹ Jernej Lenček: Cvetlica Operosa. V: Etbin Henrik Costa (ur.): Vodnikov spomenik (dalje J. Lenček: Cvetlica). Ljubljana 1859, str. 169.

V uredništvu Ilustriranega Slovenca so januarja 1928 z objavo članka o Academii operosorum želeli opozoriti na znanstveno združenje in s tem podpreti prizadevanja za ustanovitev Akademije, predvsem zbiranje sredstev v Fondu za Akademijo znanosti in umetnosti in Narodno galerijo.⁸⁰

Združba je kljub prenehanju pustila svoj pečat, viden tako v obliki knjižnice, shranjene v semenišču, kot zgledu organizacijskega tipa. Šestdeset let pozneje so želeli ljubljanski izobraženci ponovno ustanoviti akademijo, vendar je bil zaradi različnih pogledov in nenaklonjenosti oblasti to bolj poskus. Etbin Costa je v svojem predavanju aprila 1861 v Historičnem društvu za Kranjsko navedel, da je bil v tem obdobju napravljen sistematičen pristop h kvalitativnemu dvigu čebelarstva na Kranjskem, za kar pa je verjetno bolj kot krog akademikov zaslužna leta 1773 ustanovljena Kmetijska družba za Kranjsko. V svojem predavanju je sicer večkrat izpostavil simboliko čebel in pomen dela za druge, kar je bila ne nazadnje tudi deviza operozov »Nobis et aliis operosi«.⁸¹ Simbolika čebele ima pomembno vlogo v času priprav na ustanovitev društva Slovenske matice v letih 1863–1865. Nekakšen vrh pa predstavlja govor podpredsednika Slovenske matice Leona Vončine na prvem občnem zboru 11. maja 1865, ko je opozoril, da društvo v svoji sredi ne sme trpeti »kvarljivih trotoiv«.⁸²

Spomin na znanstveno družbo Academia operosorum se je ohranjal naprej, kar je vidno iz objave v prilogi ljubljanskega časopisa Laibacher Wochenblatt leta 1806 in Vodnikove monografije Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes

⁸⁰ Za slovensko znanstveno akademijo in slovensko narodno galerijo. V: Ilustrirani Slovenec, 29. 1. 1928, str. 1.

⁸¹ E. H. Costa: Die Academia, str. 42–44.

⁸² ARS, AS 621, š. 2, št. 17.

von Triest und der Grafschaft Görz. Valentin Vodnik je navedel osnovne podatke in historiat znanstvene družbe, ki ima status slavne zgodovine.⁸³ Na omenjeni objavi se je skliceval Joseph Chmel ob obisku Ljubljane v januarju 1852. Ugledni avstrijski zgodovinar je predlagal združitev Muzejskega društva, ki je delovalo pod okriljem Deželnega muzeja v Ljubljani, in Historičnega društva za Kranjsko. Pri tem je omenjal uspešno delovanje Academie operosorum.⁸⁴ Kljub temu njegova pobuda ni bila realizirana, saj je do združitve prišlo šele 1885, ko je bilo Historično društvo za Kranjsko že skoraj brez članstva.⁸⁵ S predlogom je Chmel želel prispevati k združevanju ljubljanskih izobražencev in ljubiteljev zgodovine, članov obeh društev, ki so večinoma prebivali v Ljubljani, kar bi prispevalo k bolj učinkovitemu raziskovanju na društveni ravni. Historično društvo za Kranjsko se je namreč 1850 osamosvojilo iz sekcije Notranjeavstrijskega zgodovinskega društva v samostojno društvo.⁸⁶ Chmel je glede na mestno stvarnost Ljubljane z omejenim številom zgodovinarjev in ljubiteljev zgodovine ter brez ustrezne visokošolske infrastrukture predlagal institucionalno zaokrožitev, ki bi omogočila uspešno delo na področju zgodovinskih raziskav in mestne kulture.⁸⁷ Kulturne organizacije so imele v dobi modernizacije, ki jo lahko označimo za dobo meščanstva, izjemen pomen pri oblikovanju mestne podobe in samopodobe meščanov.⁸⁸

Podobno vizijo združevanja ljubljanskih izobražencev kot Joseph Chmel je junija 1861 podal Etbin Henrik Costa, ki je v organizacijskem modelu mestne akademije videl priložnost za druženje in izdajanje slovenskih knjig, s čimer ji je pridal narodotvorno poslanstvo. Posredno se je s tem dotaknil kompleksnega

⁸³ Academia Operosorum. V: Auszug aus dem Laibacher Wochenblatte, št. XX–XXI, 1806; Valentin Vodnik: Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz. Wien 1820, str. 46.

⁸⁴ Joseph Chmel: Reisebericht. V: Mittheilungen des historischen Verein für Krain, februar 1852, str. 11–14.

⁸⁵ Olga Janša Zorn: Historično društvo za Kranjsko. Ljubljana 1996 (dalje O. Janša Zorn: Historično), str. 242–243.

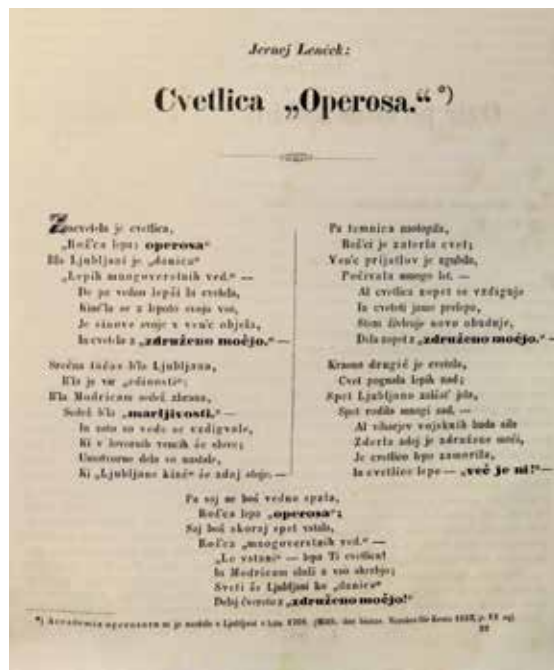
⁸⁶ Prav tam, str. 37–39.

⁸⁷ Vasilij Melik: Cerkev in slovenska nacionalna zavest v 19. stoletju. V: France M. Dolinar, Joža Mahnič, Peter Vodopivec (ur.): Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja. Ljubljana 1989, str. 55–60.

⁸⁸ Karl Pusan: Die »Wissenschaft vom Menschen« auf Wiener Boden (1870–1959): Die anthropologische Gesellschaft in Wien und die anthropologischen Disziplinen im Fokus von Wissenschafts geschichte, Wissenschafts- und Verdrängungspolitik. Wien-Berlin 2008, str. 21–42.

Modernizacijski procesi so se zgostili v urbanih središčih, zaradi česar so mestna okolja utrdila svoj položaj v družbeni stvarnosti. Ob modernizaciji se je v mestih prepletalo več dimenzij: tehnična (izgradnja materialne infrastrukture), ekonomska (materializacija odnosov, nastanek oziroma razširitev kapitalističnih odnosov) ter oblastna dimenzija. Večdimenzionalnost mesta je ustvarila pogoje ter dopustila integracijo kulture kot četrte ravni (nastanek muzejev, kavarn, društev, akademij). Zaradi koncentracije na majhnem prostoru je nastal komunikacijski prostor – mesto. Pogoji so omogočili nastanek široke kulturne produkcije, s tem so bili postavljeni materialni temelji za kulturni razvoj in intelektualno rast. Temeljna značilnost moderne je načelna odprtost, ki je omogočala sobivanje več kulturnih praks, in to kljub prevladujočemu položaju osrednje kulture, ki je nastala skozi pluralizacijo vzorcev razmišljanja množice anonimnih znanstvenikov. Prevladujoča kultura na Slovenskem, ki je imela status vedenjskega stila, se je izražala v nemščini. – Hans Lentze: Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun Hohenstein. Graz-Wien-Köln 1962, str. 88–90; Monika Stromberger: Stadt, Kultur, Wissenschaft: urbane Identität, Universität und (geschichts)wissenschaftliche Institutionen in Graz und Ljubljana um 1900. Köln 2004, str. 10–43; Monika Stromberger: Znanost kot dejavnik kulturnega transferja: Ljubljana na začetku 20. stoletja. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2007, št. 2, str. 7–11.

vprašanja odnosa nacionalnega do vedenjskega sloga oziroma nedominantne slovenske kulturne prakse v nastajanju do uveljavljenega vedenjskega sloga. Problematičnost v razmerju znanstvenih vsebin do jezika so nakazovala že trenja v Historičnem društvu za Kranjsko ob Bleiweisovem predlogu, da bi društvo izdalo zgodovino Kranjske v slovenščini. Še več napetosti so sprožile avtohtonistične razprave Davorina Trstenjaka. Nelagodje je bilo tudi ob Vodnikovi slovesnosti 1857, ki jo Fran Šuklje označuje za začetek slovenskega narodnega gibanja na področju kulture.⁸⁹ V slovensko-nemškem Vodnikovem spomeniku se nahaja tudi pesem Jerneja Lenčka Cvetlica 'Operosa', v kateri podaja vznesenost nad akademijo kot hramom učenosti.⁹⁰ Lenček se je z *Academio operosorum* verjetno seznanil ob pripravi bibliografije starih tiskov za Historično društvo za Kranjsko, ki jo je 1857 tudi izdalo. Vodnikova slovesnost je bila za Etbina Costo, ki je dogodek organiziral v sodelovanju z Lovrom Tomanom, dokaz za obstoj izobražencev, ki pa jim manjka »povsod mož, kateri bi spodbujali, kateri bi raztresene umne glave skerbno brihtali in prijazno sprejemali to, kar morejo posamni storiti«. ⁹¹

*Lenčkova pesem Cvetlica 'Operosa' je bila objavljena leta 1857 v Vodnikovem spomeniku.*⁹²

⁸⁹ O. Janša Zorn: *Historično*, str. 96–97; Fran Šuklje: *Iz mojih spominov*: 1. knjiga. Ljubljana 1988, str. 18.

⁹⁰ J. Lenček: *Cvetlica*, str. 169.

⁹¹ Etbini Henrik Costa: *Predgovor*. V: Etbini Henrik Costa (ur.): *Vodnikov spomenik*. Ljubljana 1859, str. V.

⁹² J. Lenček: *Cvetlica*, str. 169.

V naslednji umestitvi *Academie operosorum* v zgodovinski spomin, ki jo je Viktor Steska objavil leta 1900, dve leti potem, ko se je po nemirih nemških študentov na avstrijskih univerzah februarja 1898 začela intenzivna politična in študentska akcija za ustanovitev univerze v Ljubljani, je zavračal stališče proti ustanovitvi univerze v Ljubljani. Menil je, da je Ljubljana primeren milje za znanstveno institucijo, kot je bila to že konec 17. stoletja, ko je bila v Ljubljani ustanovljena *Academia operosorum*.⁹³

Že iz samih umestitev *Academie operosorum* v vsakokratni diskurz – seveda je bilo še več objav, vendar kot del monografij in zgodovinskih prikazov – je razvidno spreminjanje vloge *Academie* kot motivacijskega elementa in vzora ter primera uspešnosti znanstvenega društva v relativno majhnem mestu. V primeru Coste in Steske pa ima tudi povsem politično dimenzijo, ki je pri Costi ustanovitev društva, ki bi izdajalo knjige z znanstveno vsebino v slovenščini, pri Steski pa »slavna zgodovina« oziroma tradicija ob prizadevanjih za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani. Steska je poznal Costevo pobudo, saj je navedel, da je Costa načrtoval obuditev *Academie*.⁹⁴

Ustanovitev Slovenske matice, prvega slovenskega znanstvenega društva

Objava članka Etbina Coste aprila 1861 o *Academii operosorum* v društvenem glasilu *Historičnega društva za Kranjsko* sovpada z začetkom ustavne dobe in začetkom pričakovanj slovenskega narodnega tabora glede državne podpore pri razvoju slovenske kulture. Najbolj izrazit primer je interpelacija o potrebi narodne enakopravnosti v srednjih šolah poslanca Lovra Tomanu v državnem zboru pomladi 1861. Minister je v odgovoru Tomanu navedel vsebinske razloge za zavrnitev (pomanjkanje slovenskih učnih knjig in neizdelana znanstvena terminologija). Pozneje so se kljub nespornemu razvoju slovenske kulture pojavljali enaki argumenti proti zahtevi za ustanovitev slovenske univerze.⁹⁵ Junija 1871 je Costa ob predstavitvi peticije za ustanovitev pravne in filozofske fakultete s slovenskim predavalnim jezikom v Ljubljani v državnem zboru na Dunaju poudaril, da gre pri takšnem argumentiranju za začaran krog: ni slovenskih uradnikov, ker ni

⁹³ Janko Polec in Bogumil Senekovič: *Vseučiliški zbornik*. Ljubljana 1902 (dalje J. Polec in B. Senekovič: *Vseučiliški zbornik*), str. 5–6, 106–298; V. Steska: *Academia*, str. 37–54.

⁹⁴ V. Steska: *Academia*, str. 37–54.

⁹⁵ Josip Vošnjak: *Spomini*. Ljubljana 1982, str. 93–94; prim. Joka Žigon: *Veliko pismo slovenske združitve: Ustanovitev Slovenske matice*. Ljubljana 1935 (dalje J. Žigon: *Veliko pismo*), str. 10–26.

slovenskih šol; slovenskih šol pa ni, ker ni slovenskih učbenikov; slovenskih knjig ni, ker ni slovenskih avtorjev, avtorji pa se ne odločajo za pisanje, ker je premalo naročnikov.⁹⁶ Costa je rešitev videl v ustanovitvi društva, ki bi z donosom od zbrane ustanovitvenega kapitala lahko znižalo cene knjig ter razširilo krog kupcev in tudi pisateljev. Ta ideja je bila pozneje uresničena v obliki društva Slovenska matica, ki je izdajala knjige s (poljudno)znanstveno vsebino po ugodnejših cenah, kar ji je omogočal zbran fond ustanoviteljev. Vendar so pri tem obstajale omejitve glede obsega tiska znanstvenih vsebin v založniškem programu, zaradi strukture članstva, ki je bilo bolj naklonjeno leposlovju in poljudnoznanstvenim vsebinam kot znanosti. Željo po večjem obsegu tiska znanstvenih vsebin odraža razprava o preoblikovanju Slovenske matice v akademijo znanosti, ki se je okreplila konec 19. stoletja ob intenzivnih političnih prizadevanjih za ustanovitev univerze v Ljubljani.⁹⁷

Ivan Lah je po prvi svetovni vojni ob razpravi o morebitnem preoblikovanju društva v akademijo znanosti v spominskem spisu o društvu Slovenska matica zapisal, da so bile matice odmev na ustanovitev raznih znanstvenih in jezikovnih akademij, ki so bile ustanovljene konec 18. stoletja.⁹⁸ V 18. stoletju so se znanstvene akademije začele preoblikovati v narodne akademije, z objavami v nacionalnih jezikih in združevanjem znanstvenikov na narodnih osnovah, s čimer so bile vpete v narodna gibanja in procese oblikovanja posameznih narodov.⁹⁹

Tako je razumel vlogo akademije tudi Božidar Raič, ki je v Narodnem koledarju, prvem letniku letopisa Slovenske matice, objavil razpravo Modrišče. Akademija ali modrišče »je društvo najučenejših mož, kateri so se že proslavili in si pribavili glasovito ime s spisi in knjigami najboljše vrste, razume se, vsak v svojem predmetu, neki tudi v večih.« Bistvene lastnosti akademije so bile redne seje oziroma akademske razprave, objave znanstvenih vsebin ter »zbiranje, shranjenje in priobčevanje zgodovinskih virov, umetniških in starinskih zakladov, zemljepisnih, narodopisnih in prirodoznanskih podatkov in znamenitosti; s kratkim, modrišče ima namen širiti modrost in učenost.« Pomemben je poudarek na avtonomnem položaju akademije, ki »ne sme tedaj biti vladni zavod v ožjem pomenu besede.«¹⁰⁰ Podobno razmišljanje o poslanstvu akademije je imel tudi Franjo Rački, sicer predsednik JAZU. V poročilu na generalnem zasedanju JAZU 28. no-

⁹⁶ Haus der Abgeordneten, 6. sesija, 51. zasedanje (16. 6. 1871), str. 989–997. V: Avstrijska nacionalna knjižnica, ALEX, Historische Rechts- und Gesetzestexte Online, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/annoshow-plus>, pridobljeno 7. 4. 2008.

⁹⁷ J. Žigon: Veliko pismo, str. 10–63.

⁹⁸ Ivan Lah: Začetki Slovenske matice: Spominski spis k 50-letnici. Ljubljana 1921 (I. Lah: Začetki Slovenske matice), str. 3–4.

⁹⁹ Ralph Jessen in Jakob Vogel: Einleitung: Die Naturwissenschaft und die Nation. V: Ralph Jessen in Jakob Vogel (hrsg.): Wissenschaft und Nation in der europäischen Geschichte. Frankfurt am Main–New York 2002, str. 19–20.

¹⁰⁰ Božidar Raič: Modrišče. V: Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867. Ljubljana 1866, str. 66–70.

vembra 1870 je poudaril, da ima ustanova narodno in državotvorno funkcijo, saj prispeva h »književnoj radnji«, s katero bo podprt narod na področju prosvete in s tem z boljšimi možnostmi za razvoj, ter do »podpune samosviesti«.¹⁰¹

Za znanstvenoraziskovalno delo pa je potreben obstoj ustreznih pogojev, med katere zagotovo spada izoblikovan komunikacijski prostor na temeljih znanstvenega sodelovanja. Ob tem je treba poudariti, da so imela slovenska kulturna društva, kljub svojemu kulturnemu poslanstvu, predvsem obliko druženja in so vplivala na proces oblikovanja slovenske družbe na posameznem krajevno vplivnem območju. Zaradi neizoblikovanosti in relativne majhnosti ter istočasne vpetosti nekaterih (vplivnih) pripadnikov v nemško znanstveno sfero je bila izpostavljena potreba po združevanju – enotnosti¹⁰² in tudi slogi.¹⁰³ V tem duhu in sočasnih pobudah je bilo leta 1864 ustanovljeno prvo slovensko znanstveno društvo Slovenska matica. V razpravah o ustanovitvi Matice je imela svojo vlogo tudi Strossmayerjeva pobuda za ustanovitev JAZU v Zagrebu. Andrej Einspieler in Janko Pajk sta predstavila koncept jezikovnega dualizma, v katerem bi bila Slovenska matica podrejena JAZU kot krovni kulturni organizaciji.¹⁰⁴ Iz tega izhaja dojemanje akademije kot kulturne institucije, ki je na čelu pobud kulturnega dela. Jezikovnemu dualizmu je ostro nasprotoval Fran Levstik, ki je menil, da je treba kulturo razumeti kot organizem. Zato je vztrajal, da je treba znanstvene vsebine obravnavati v slovenskem jeziku, saj »znanstvene reči posebno obrazijo (oblikujejo) narod in jezik. Pri nas je zelo treba, da narod izobražamo, ako ga hočemo oteti«.¹⁰⁵

Slovenska matica je imela zagotovo nekatere značilne lastnosti akademije, predvsem pri načrtovanju kulturne dejavnosti. Tako so društvo verjetno razumeli tudi sodobniki, saj (posledično) niso zahtevali ustanovitve akademije. Bistvo slovenskih kulturnoprogramskih konceptov po marčni revoluciji je novohumanistično načelo splošne razgledanosti, ki se v slovenskem kontekstu izraža v želji po »omikanju«. Ta želja je bila izražena tako ob ustanovitvi Slovenske matice kakor tudi pozneje v zasebnih pismih in predgovorih poljudnoznanstvenih knjig.¹⁰⁶ Slovenska matica je kot medij postala katalizator kompleksnih psiholoških in socioloških procesov, s čimer je bila vpeta v proces oblikovanja slovenske identi-

¹⁰¹ Franjo Rački: Tajnikovo poročilo. V: Rad Jugoslavanske akademije znanosti i umjetnosti: X. knjiga. Zagreb 1870, str. 187–189.

¹⁰² Bleiweisovo zavračanje ostre kritike, ki razdira enotnost (objavljeno v Novicah leta 1852) je v predgovoru Vodnikovega spomenika poudaril urednik in založnik Etbin Henrik Costa. – Etbin Henrik Costa: Predgovor. V: Etbin Henrik Costa (ur.): Vodnikov spomenik, Ljubljana 1859, str. IV–X.

¹⁰³ Prav tam.

¹⁰⁴ Romantična teza o pomenu literature, ki jo je formuliral Strossmayer ob ustanovitveni darovnici JAZU: »Slovstvo je narodu glavno gibalno razvoja; v nesrečnih okolnostih javnega življenja celo edino sidro, ki ga varuje prepada.« Osrednja zagovornika te teze sta bila pri slovenskem narodnem taboru Fran Cegnar in Fran Levstik. – J. Žigon: Veliko pismo, str. 17–18.

¹⁰⁵ Še nekaj v zadevah "odprtega pisma". V: Naprej, 25. 8. 1863, str. 271.

¹⁰⁶ ARS, AS 621, š. 6, št. 52.

tete in je tako pripomogla k široki uveljavitvi le-te. Društvo je v začetni fazi slovenskega narodnega gibanja predstavljalo potencialni generator za razvoj slovenske kulture kot ključne podmene slovenskosti. Na to gibanje imajo vpliv modernizacijske pobude, kulturni transfer, razvoj znanosti in etabliranje znanstvenikov v meščanski hierarhiji ter sprejem meščanskih idealov delavnosti in časti.¹⁰⁷

V društvenih pravilih Slovenske matice, ki so bila potrjena 4. februarja 1864, je kot namen opredeljen izdajanje »znanstvenih kakor občno koristnih knjig v slovenskem jeziku ali pa njih izdavanje podpirati«.¹⁰⁸ V društvu so obstajali različni pogledi na literarni program. Bolj praktični program je odločno zagovarjal Janez Bleiweis, ki so ga člani Slovenske matice iz Maribora (člani mariborske čitalnice) slabšalno označevali za »noviški slog«. Le-ti so zagovarjali večji poudarek znanstvenim vsebinam v založniškem programu društva. Do resnega spora med obema taboroma je prišlo že na začetku – ob izdaji prve knjige, Koledarja slovenskega za navadno leto 1865. Pozneje se je spor, ko je dobil še idejno-nazorsko in politično dimenzijo, samo še zaostroval ter v letih 1872–1874 prerasel v resno krizo Slovenske matice.¹⁰⁹

Pričakovanja, povezana z novoustanovljenim znanstvenim društvom, so bila velika in tudi nerealna, saj niso upoštevala, da ima društvo relativno skromno premoženje¹¹⁰ in skromne prihodke. Poleg tega so vsi odborniki (sploh po Levstikovem odstopu z mesta tajnika) opravljali delo v prostem času, zaradi česar so pogosto tarnali, da so »preobloženi z delom«.¹¹¹

Vprašanje prihodkov so v odboru Slovenske matice v letu 1883 poskušali rešiti s preoblikovanjem društva v akademijo. Do te pobude je prišlo v razpravi za pridobitev državne podpore po zgledu češkega Društva spoletnosti in Poljske akademije v Krakovu. Društvo se je takrat namreč skušalo na novo umestiti v slovenski družbi. Po sporu v društvu med leti 1871 in 1874 zaradi vprašanja ustanovitve društvene tiskarne in seveda zaradi političnih sporov med Staroslovinci in Mladoslovinci, je število članov zelo upadlo (z 2400 pred občnim zborom 1872 na 1000 leta 1882). Število članov je padalo vse do leta 1881 oziroma dokler je društvo vodil Janez Bleiweis. Razlog za upad članstva je gotovo bil tudi v tem, da društvo ni imelo ustreznega tajnika, kar se je odražalo v slabi evidenci članstva in komunikaciji s poverjeniki na terenu. Za takratno finančno stanje društva je bilo hudo breme nakup (1879) palače propadle Zavarovalne banke Slovenije na Kongresnem trgu. Dolgoročno pa je bila to izjemno dobra naložba, ki je prispevala k

¹⁰⁷ I. Lah: Začetki Slovenske matice, str. 3–4; V. Steska: Academia, str. 38–39.

¹⁰⁸ ARS, AS 621, š. 1, št. 2.

¹⁰⁹ ARS, AS 621, š. 1, št. 7.

¹¹⁰ Matej Cigale je opozarjal v pismu 12. decembra 1866: »Matični zaklad le počasi raste, ker bogatinci nečejo pritegniti.« ARS, AS 621, š. 3, št. 33. – Zanimivo je tudi pismo društvenega ustanovitelja z Vranskega, ki je 8. avgusta 1864 osnovalnemu odboru sporočil: »Ljudje še ne zastopijo prav namen tega slavnega društva.« – ARS, AS 621, š. 1, št. 14

¹¹¹ ARS, AS 621, š. 2, št. 17.

ugledu in položaju Slovenske matice. Likvidnostne težave pa je društvu povzročalo tudi tiskanje šolskih knjig za srednjo šolo, kar je bila sicer splošno koristna poteza, vendar finančno ne najbolj uspešna. Slovenski matici ni uspelo pridobiti državne podpore, vendar je v društvu kljub vsemu zavladala bolj ugodna klima, kar je bila posledica politične sloge in novega vodstva društva (Peter Grasselli, Jožef Marn in Fran Levec ter poklicni tajnik Evgen Lampe).¹¹²

Razprava o preoblikovanju društva se je ponovila na občnem zboru leta 1891, na katerem so razpravljali o razvoju slovenske znanstvene terminologije. Na razpravo je vplivala ustanovitev češke akademije znanosti istega leta in ideja za tiskanje filološkega znanstvenega časopisa Slovenska beseda. V odboru je prišlo do nasprotovanja, da bi društvo izdajalo samo filološki časopis. Podan je bil predlog, da bi Slovenska matica raje izdajala splošen znanstveni časopis, do česar pa pozneje ni prišlo. To je pomembno obdobje, saj je bilo sprejetih več obsežnih projektov: Slovenska zemlja, Zgodovina slovenskega slovstva Karla Glaserja, načrtovali so izdajo znanstvene zgodovine, za kar so prosili Janeza Trdino, ter izdajanje narodnih pesmi.¹¹³ Razprava o preoblikovanju osrednjega slovenskega znanstvenega društva se je nadaljevala na rednem občnem zboru Slovenske matice 7. junija 1893, ko je njen predsednik Fran Levec ugotovil, da »društvo ni niti akademija niti založba za učne knjige«. S tem je izpostavil različna pričakovanja članov društva, kar je po Levčevem mnenju vplivalo na velika nihanja v številu članstva.¹¹⁴ Kljub temu se razprava ni umirila, saj je v odboru potekal tihi boj glede založniškega programa med leposlovjem in (poljudno)znanstvenimi prispevki. Odbornik Fran Wiesthaler je 1896 predlagal, da bi se Slovenska matica preoblikovala v založnico, ki bi objavljala izključno znanstvene spise. Njegov predlog je bil soglasno sprejet. Sklep odbora je na občnem zboru 24. junija 1896 branil predsednik Fran Levec z naslednjimi besedami: »Za znanstvo se pa je doslej malo skrbelo, le Muzejsko društvo objavlja znanstvene spise in še to le zgodovinske in prirodopisne«. ¹¹⁵ Pritisk za preoblikovanje Slovenske matice v akademijo so okrepili študentski nemiri februarja 1898 in začetek široke akcije za slovensko vseučilišče. Na občnem zboru 2. aprila 1898 je bil poudarjen namen društva za izdajanje znanstvenih knjig. S tem so pričakovali kratkoročne in srednjeročne koristi.¹¹⁶ Kratkoročni interes je bil pridobitev državne subvencije, kot sta jo prejemale češka in poljska akademija v Avstro-Ogrski. V tem smislu je pri Vatroslavu Jagiću za podporo lobiral Karel Štrekelj.¹¹⁷ Dolgoročni interes pa je bilo izdajanje znanstvenih del, ki bi dokazovalo upravičenost do ustanovitve

¹¹² ARS, AS 621, š. 15-16.

¹¹³ ARS, AS 621, š. 20, št. 229.

¹¹⁴ ARS, AS 621, š. 21, št. 259.

¹¹⁵ ARS, AS 621, š. 23, št. 299.

¹¹⁶ J. Polec in B. Senekovič: Vseučiliški zbornik, str. 5-6, 106-298.

¹¹⁷ ARS, AS 621, š. 25, št. 343.

slovenskega vseučilišča. Matica je zato aktivno sodelovala v vseučiliškem odseku ljubljanskega občinskega sveta. Od Slovenske matice je ljubljanski župan Ivan Hribar pričakoval, da se bo postavila na čelo vseučiliške akcij, ob kateri je prišlo do ustanovitev in krepitev društev, katerih namen je bilo znanstveno delo.¹¹⁸ Slovenska matica se leta 1907 kljub pobudi ljubljanskega župana Ivana Hribarja ni postavila na čelo vseučiliške kampanje. Je pa društvo 24. junija 1907 poslanski zbornici na Dunaju poslalo prošnjo za slovensko vseučilišče in slovenske srednje šole. Ob tem velja opozoriti na delitev problema ustanovitve znanstvene institucije na politični in znanstveni del. Društvo je bilo pripravljeno sodelovati samo pri znanstvenem delu prizadevanj, pri političnem pa ne, saj so se bali, da bodo v tem primeru izgubili državno podporo, ki pa je bila sorazmerno skromna.¹¹⁹ Najbolj slikovit primer tega je pogreb Josipa Juraja Strossmayerja maja 1905, ki se ga uradni predstavniki Slovenske matice niso udeležili. Zadevo je moral na občnem zboru pojasniti predsednik Fran Levec, ki je poudaril, da ni političnega ozadja. Pojasnil je, da je pogreb potekal v času dopustov, kar pri sodobnikih ni delovalo najbolj prepričljivo.¹²⁰

Predsednik Fran Ilešič je zaradi skromnega premoženja društva in strukture članstva spomladi 1909 zavrnil preoblikovanje Slovenske matice v akademijo. Po njegovi oceni Slovenska matica ni bila »izključno znanstveno društvo«. Namesto preoblikovanja je Ilešič 22. decembra 1909 predlagal ustanovitev znanstvenega odseka, kjer bi sodelovali tudi nečlani društva. Predlogu je najodločneje nasprotoval Fran Detela, ki je menil, da bo vsako društvo v odseku sodelovalo samo zase, Slovenska matica pa bo za to trošila sredstva. Ob tem je Detela izpostavil problem objav strogo znanstvenih sestavkov. Ilešič je menil, da »se bo znanstvenim spisom že našla pot, za obelodanjenje«. Prvi sestanek znanstvenega odseka, v katerem so matico zastopali Ilešič, Josip Gruden, Fran Mohorič, Janko Šlebinger in Jakob Turk, je potekal 2. marca 1910. Na njem so razpravljali o splošnih problemih in o sodelovanju pri projektu Jugoslovanske enciklopedije, ki sta ga pripravljala JAZU in Srbska kraljevska akademija. Znanstveni odsek je Ilešič označil za informativno središče, predvsem za sodelovanje pri Jugoslovanski enciklopediji. Nad uspehom povezovanja je bil navdušen, saj je na občnem zboru 21. marca 1910 izrazil pričakovanje, da bi »Matica bila vsem akademsko središče, nekaka demokratična akademija«. Samo sodelovanje v znanstvenem odseku je pohvalil tudi predsednik JAZU Tadija Smičiklas, ki je na drugem sestanku odseka 16. aprila 1910 izpostavil, da so »Slovenci v zadevi enciklopedije glede razprave in načrta prišli dlje kot Hrvati«. Smičiklas je poudaril pomen projekta za utrjevanje procesa spoznavanja med Jugoslovani. Po njegovem mnenju naj bi tujce omenjali »le toliko, kolikor so delali za nas«. Cilj enciklopedije je »zadovoljitev vsakega iz-

¹¹⁸ ARS, AS 621, š. 27, št. 392.

¹¹⁹ ARS, AS 621, š. 33, št. 478.

¹²⁰ ARS, AS 621, š. 30, št. 429.

obraženega človeka in ne samo specialistov, vse je treba pisati popularno«. Na sestanku so se odločili, da bodo prispevki v enciklopediji v hrvaščini.¹²¹ Zato je predsednik Ilešič slovenskim avtorjem poslal vabila za sodelovanje v hrvaščini, kar je mnoge izobrazence zelo ujezilo, zelo izrazito Ivana Cankarja.¹²²

Na prvi seji znanstvenega odseka 28. oktobra 1910 so razdelili gesla za Jugoslovansko enciklopedijo.¹²³ Velik interes za aktivnosti v Ljubljani je pokazal predsednik JAZU Smičiklas, ki je na seji znanstvenega odseka 23. januarja 1911 poudaril, da med »Slovenci in Hrvati ni potrebno toliko sestankov kot med Hrvati in Srbi, ker so si po jeziku in življenju bližji«. ¹²⁴ Odlične odnose Slovenske matice z JAZU je kronalo imenovanje Tadija Smičiklasa za častnega člana Slovenske matice. Ob sprejemu je poudaril, da Slovenci »v svojem plemenitem naslajanju za strogo nauka nadje naslona v Akademiji jugoslavenski, a odločilni učeni Slovencem ito više ukrasuju svojim radujama publikacije naše zajedničke akademije«. ¹²⁵ S tem so bili vzbujeni veliki upi, kar se je po prvi svetovni vojni odražalo v pričakovanju, da bodo na zagrebški univerzi ustanovljene paralelke za slovensko univerzo.¹²⁶

Znotraj Slovenske matice pa so naraščale napetosti, saj so nasprotniki predsedniku Ilešiču javno očitali avtoritarno vodenje društva, zasebno pa tudi nepotizem, saj je honorarno zaposlil svoji hčerki za urejanje gradiva za tehniško terminologijo.¹²⁷ Nekatero članke odbora je motilo tudi njegovo strastno angažiranje za »nakatero ideje«. Glede na to, da je predsednik v odgovoru poudaril, »da društvo Pravnika in Glasbena matica ubirata enako pot glede jugoslovanskega vprašanja«, je očitno nastal tudi odpor proti Ilešičevemu poudarjanju pomena in obsega jugoslovanskega sodelovanja ter povezovanja.¹²⁸ Spor je zaostriilo Ilešičevo stališče, da je prve iskre narodne zavednosti vzbudil šele protestantizem, pred tem pa to ni uspelo Cerкви, ker je »bila široka in ekumenska«. ¹²⁹ Spor znotraj odbora društva se je sprevrgel v kulturno bojno polje, ki se je zaključilo z izstopom članov katoliškega svetovnega nazora iz odbora društva pomladi 1912.¹³⁰

¹²¹ ARS, AS 621, š. 40, št. 561.

¹²² Ivan Cankar: Zbrano delo: 22. knjiga. Ljubljana 1975, str. 282–285; Janez Rotar: Sloveščina in slovenstvo: Pojavi, izkušnje, pogledi. Maribor 1996, str. 41–68.

¹²³ ARS, AS 621, š. 40, št. 561.

¹²⁴ ARS, AS 621, š. 42, št. 592.

¹²⁵ ARS, AS 621, š. 43, št. 651.

¹²⁶ ARS, AS 100, š. 1; prim. Željko Oset: Pogled katoliškega in liberalnega tabora na ustanovitev Univerze v Ljubljani od prevrata do oktobra 1921. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2011, št. 1, str. 63–75.

¹²⁷ ARS, AS 1660, f. 4, mapa 2, št. 412–413.

¹²⁸ ARS, AS 621, š. 42, št. 596.

¹²⁹ ARS, AS 621, š. 42, št. 592.

¹³⁰ Željko Oset: Idejnopolični spori v Slovenski matici od konca 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2009, št. 1, str. 101–107.

Ustanovitev Univerze v Ljubljani

V prvih prevratnih dneh, po razglasitvi Države SHS 29. oktobra 1918, je bila pozornost Narodne vlade SHS v Ljubljani namenjena nujnim opravilom, predvsem zagotovitvi nemotenega transporta vojakov s soške fronte čez slovensko ozemlje proti severu in preskrbi s hrano.¹³¹ Prva resna in široka razprava slovenskih znanstvenikov o njihovem videnju prihodnje ureditve znanstvenega in kulturnega področja je potekala na posvetu 30 najpomembnejših slovenskih znanstvenikov in umetnikov v Kulturnem odseku Narodnega sveta 16. novembra 1918. Težišče je bilo na razjasnjevanju dileme o obsegu združevanja pri jugoslovanskem povezovanju, kar je poleg kulturnega boja temeljno kulturno vprašanje iz časa med obema svetovnjima vojnama. Na zasedanju so sprejeli resolucijo za razvoj prosvetnega življenja na podlagi kulturne avtonomije. Toda namesto sprejete resolucije je bila pozneje objavljena resolucija, ki je predvidevala kulturno stapljanje.¹³² Nihanje med kulturnima konceptoma opozarja poleg političnih opredelitev na negotovo obdobje, ki ga je zaznamovala slovenizacija v kulturi in normalizacija gospodarskega in družbenega okolja, ki se je širše dotikala selitve izobražencev s prostora bivše habsburške monarhije. Mihajlo Rostohar je na pripravljalnem sestanku za ustanovitev vseučiliške komisije 23. novembra 1918 ugotavljal, da Slovenci na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani zasedajo 800 od 2000 delovnih mest, za katere je potrebna fakultetna izobrazba.¹³³ Rostoharjeva ocena je bila del razmisleka o smiselnosti ustanovitve univerze v Ljubljani kot del dolgoročne strategije, medtem ko je kratkoročno imelo na začetku študijskega leta 1918/19 prednost reševanje eksistencialne stiske študentov. Med slovenskimi izobraženci je prevladovalo pričakovanje, da bo na visokošolskem področju možen eleganten prehod, pri čemer bodo slovenski študenti dokončali študij na avstrijskih univerzah in visokih šolah, novi študenti pa se bodo vpisali na zagrebško univerzo in evropske univerze.¹³⁴

Natančnejša razprava o ciljnih slovenske kulture je potekala v začetku decembra 1918 na ustanovnem sestanku znanstvenega pododseka Kulturnega odseka pri Narodnem svetu. Na tem sestanku, ki so se ga udeležili v Ljubljani stanujoči

¹³¹ Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918: Študija o slovenski državitvornosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998, str. 91–102, 159–168.

¹³² Ervin Dolenc: Kulturni boj: Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1919–1929. Ljubljana 1996 (dalje E. Dolenc: Kulturni boj), str. 108–110.

¹³³ ARS, AS 100, š. 1, Seja v posvetovalnici mestnega magistrata dne 23. novembra 1918.

¹³⁴ Željko Oset: Pogled katoliškega in liberalnega tabora na ustanovitev Univerze v Ljubljani od prevrata do oktobra 1921 (dalje Ž. Oset: Pogled). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2011, št. 1, str. 66–68.

slovenski znanstveniki, čeprav so bili nominalno člani vsi slovenski znanstveniki, so kot dolgoročni cilj postavili ustanovitev univerze, akademije znanosti in umetnosti ter univerzitetne knjižnice; torej ustanovitev za znanost potrebne infrastrukture v Ljubljani.¹³⁵ Za drugo zasedanje znanstvenega pododseka, ki je potekalo 5. decembra 1918, je Rajko Nahtigal pripravil načrt akademije znanosti; žal zapisniki sej znanstvenega pododseka niso ohranjeni. Sklep o ustanovitvi slovenskih znanstvenih institucij je bil sprejet, kljub zavrnitvi javne objave avtonomistične izjave Kulturnega odseka novembra 1918, in objavi po vsebini diametralno nasprotno izjave.¹³⁶

Torišče razprav o strateških ciljih slovenske znanosti je bilo v Vseučiliški komisiji pri Narodni vladi v Ljubljani. V ospredju je bilo predvsem iskanje premostitvenih rešitev za slovenske znanstvenike, ki so se vrnili domov oziroma so to želeli storiti. V komisiji so predvidevali, da bodo slovenski znanstveniki odšli kot univerzitetni predavatelji v Zagreb ali Beograd. Zaradi izjemnega pomena za znanstveno delo je bilo v ospredje postavljeno vprašanje ureditve univerzitetnega vprašanja. Z besedami Karla Hintelechnerja, profesorja na tehniški fakulteti v Ljubljani, imajo univerze večji vpliv na družbeni razvoj kot akademije znanosti.¹³⁷

Eksistencialna stiska študentov, pritisk nanje na avstrijskih univerzah in visokih šolah in neugodno reševanje mejnega vprašanja, predvsem z Italijo, je spomladi 1919 okrepilo položaj zagovornikov ustanovitve Univerze.¹³⁸ Pomembna prelomnica v prizadevanjih za njeno ustanovitev je bil sklep ministrskega sveta marca 1919, s katerim je bila v nov proračun uvrščena postavka zanjo. Temu je sledila enotna načelna podpora slovenske politike, ki pa se je razlikovala v pogledu na obseg političnega in kulturnega poenotenja v novi državi in s tem na položaj in vlogo ljubljanske univerze. Odnos do unitarizma je bilo poleg kulturnega boja ključno vprašanje slovenskih kulturnikov v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije. Vendar velja ob tem opozoriti, da je imel kulturni boj manjši vpliv na Univerzo oziroma na znanost v širšem pomenu kot unitarizem, ki je bil povezan z obsegom državne podpore za razvoj Univerze.¹³⁹ Po objavi Zakona o Univerzi v Ljubljani av-

¹³⁵ Biblioteka SAZU, R 46/II – 16:47.

¹³⁶ Biblioteka SAZU, R 46/II – 16:48.

¹³⁷ Karol Hinterlechner: Prašanje univerz v Jugoslaviji: S posebnim ozirom na ljubljansko vseučilišče. V: Ljubljanski zvon, 1925, str. 339–342; ARS, AS 2012, š. 5, št. 72.

¹³⁸ Slovensko vseučilišče. V: Slovenec, 16. 3. 1919.

¹³⁹ E. Dolenc: Med kulturo in politiko, str. 19–48.

Ključni dejavniki ustanovitve Univerze v Ljubljani so bili: drznost poverjenika za uk in bogočastje v Ljubljani Karla Verstovška, ki je izkoristil »ugodne razmere« prekratne dobe, politično soglasje slovenskih poslancev za ustanovitev Univerze ter bolj strpen odnos (katoliškega tabora) do znanosti. Pomembna zasluga Verstovška je, da je pri tem vprašanju zastopal stališče o pomembnosti sodelovanja celotne slovenske politike. S tem je bil storjen odločen prelom s predvojnimi stanjem, ko je bila ustanovitev univerze umeščena v kulturni boj. Pred prvo svetovno vojno je namreč katoliški tabor nasprotoval ustanovitvi univerze, na kateri bi predavali vsebine na nekrščanski osnovi, kar je bil sicer zadržek, ki se v slovenski publicistiki pojavlja od šestdesetih let 19. stoletja dalje. – Ž. Oset: Pogled, str. 63–76; Josip Puntar: Na poti do vseučilišča. V: Dom in svet, 1909, str. 319–325.

gusta 1919, ki je bil pripravljen po zakonu beograjske univerze, so bili imenovani prvi profesorji.¹⁴⁰ Nerešeno pa je ostajalo vprašanje prostorov in opremljanja inštitutov ter knjižnice. Na to je posebej jasno opozarjal načelnik Jugoslovanskega kluba in SLS Anton Korošec, ki je z ostro opozicijsko držo napadal ministrski svet in slovenske liberalce, da ne podpirajo zagotavljanja pogojev za slovensko univerzo v Ljubljani.¹⁴¹ Takšen politični spopad se je ponovil tudi leta 1921 ob predlogu ukinitve medicinske in tehniške fakultete v Ljubljani v okviru prizadevanj za uveljavitev enotne državne univerze s sedežem v Beogradu in z izpostavami v Zagrebu, Ljubljani in Skopju. Predlog za okrnitev Univerze, ki je združil siceršnje svetovno nazorske in politične nasprotnike, je bil v Ljubljani ponovno zavrnjen leta 1925. Položaj Univerze v Ljubljani je bil utrjen ob praznovanju desetletnice leta 1929, ko se je na pobudo takratnega rektorja Milana Vidmarja poimenovala po kralju Aleksandru in s tem lažje prestala poostren integralistični pritisk.¹⁴² Ta se je kazal v novi šolski zakonodaji, v ideji o ustanovitvi enotne državne akademije v Beogradu z izpostavama v Zagrebu in verjetno tudi v Ljubljani ter v želji po ustanovitvi enotnega državnega muzeja z izpostavami po banovinah, pri čemer bi takratne muzeje ob preoblikovanju močno okrnili. Na ministrstvu za prosveto so želeli na tak način ukiniti »momentanske, prehitro se razvijajoče povojne tvorbe«, kot jih je v predlogu za sestavo proračuna 1928/29 označil finančni minister.¹⁴³

Ustanovitev Univerze v Ljubljani je bila pomembna prelomnica za slovensko kulturo in pomeni kvaliteten prehod od poljudnoznanstvenega k znanstvenemu delu, katerega nosilci so bili univerzitetni profesorji. Pravica do ubeseditve določanja znanstvenih kriterijev je pripadla tistim profesorjem, ki so že pred prihodom v Ljubljano dosegli habilitacijo na tujih univerzah. Pozitiven učinek je bil, da so bili postaviteljni strogih kriteriji, negativen pa je bilo latentno nezadovoljstvo izobražencev z znanstvenimi afinitetami.¹⁴⁴ Do trenj pa je prihajalo tudi znotraj

¹⁴⁰ ARS, AS 100, š. 1, Zapisnik 11. redne seje (22. 3. 1919), Dopis dr. Mihajla Rostoharja (24. 12. 1918).

¹⁴¹ Ob ustanovitvi Univerze se je postavljalo vprašanje kompetenc slovenskih kandidatov za predavatelje, kar naj bi bil domneven razlog za zavlačevanje pri imenovanju profesorjev na ministrstvu za prosveto v Beogradu. - Dr. Korošec ministru Marinkoviću: Proti ljubljanskemu vseučilišču. V: Slovenec, 30. 12. 1919.

¹⁴² Ervin Dolenc: Vprašanje Ljubljanske univerze. V: Jasna Fischer et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije (dalje SNZ): 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 285–287.

¹⁴³ AJ, 66-328-554, 1927, št. 8597/1927.

¹⁴⁴ Za ponazoritev naj naveden dva primera bolj neposrednih trenj: France Kidrič – Joža Glonar, Ljudmil Hauptmann – Josip Mal. Glonar je Kidriču očital, da je pozitivist, ki si ne zasluži položaja univerzitetnega profesorja. Seveda je Glonar ob tem užaloščeno ugotavljal, da sam kot znanstvenik ni nikoli dobil priložnosti za habilitacijo, kljub sistematičnemu in prizadavnemu znanstvenemu delu. Kidrič je kot univerzitetni profesor Glonarjevo kritiko zavrnil s pozicije moči, saj mu je odrekel pristojnost za ocenjevanje njegovih znanstvenih izsledkov. Na pol javnemu obračunu je botrovala Kidričeva namestitve jeseni 1925 za izrednega upravitelja v univerzitetni knjižnici, kjer je bil Glonar zaposlen. Do tega je prišlo, zaradi nenavadnega vedenja ravnatelja Avgusta Žigona, ki je bil po uvedbi izredne uprave upokojen. Povod za njun spor je bil Kidričev predlog, da vodenje knjižnice prevzeme Janko Šlebinger, takrat srednješolski profesor, sprva kot začasni predstojnik, pozneje pa tudi z uradno namestitvijo. Glonar, ki si je močno želel funkcijo predstojnika, je bil temu cilju najbližje jeseni 1944. - Biblioteka SAZU, R 46/III-74:25; Biblioteka SAZU, R 46/X-1; AJ, 66-339-576; SAZU, Predsedstvo 1938–1952,

kroga univerzitetnih profesorjev. Na eni strani so bili profesorji z dolgoletnimi izkušnjami, na drugi strani pa srednješolski profesorji, ki so postali univerzitetni profesorji. Ta osebna razmerja so simptom sorazmerno majhnega kroga znanstvenikov in s tem nujno osebnega odnosa ter majhnih možnosti honorarnih zaposlitev. Tu gre seveda tudi za vprašanje prvenstva in akademskih časti.

Ključna rezultata prevratne dobe sta tako bila zagotovitev kroga znanstvenikov,¹⁴⁵ ki so se vrnilo v Ljubljano, in institucionalizacija znanstvenega dela.¹⁴⁶ Ob tem se zastavlja vprašanje, ali so se znanstveniki vrnilo, ker niso imeli prihodnosti na tujih univerzah, ali ker so v povabilu v Ljubljano začutili klic domovine. V pretežni meri je bila prisotna močna nacionalna motivacija v povezavi z navdušenjem ob osamosvojitvi, in pričakovanje, da bodo zagotovljeni ustrezni pogoji za znanstveno delo.¹⁴⁷ Na to je leta 1923 opozoril dekan tehniške fakultete Karol

mapa 7, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (22. 2. 1945); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945); Eva Kodrič Dačić: Univerzitetna biblioteka v Ljubljani: Od kapitulacije fašistične Italije do konca druge svetovne vojne (1943–1945). V: Knjižnica, 2005, št. 1–2 (dalje E. Kodrič Dačić: Univerzitetna biblioteka), str. 181–183.

Odnos med Hauptmannom in Malom je bolj razgiban, saj se je razvil od prijateljstva do zapriseženega sovražstva. Do spora je najprej prišlo, ko je Hauptmann odrekel pomoč Malu pri habilitaciji na ljubljanski univerzi (v letu 1922). Zaradi razočaranja se je Mal distanciral od Hauptmanna, kar se je odrazilo v njegovem pogledu na slovensko zgodovino. Mal je tako odločneje poudarjal svoj pogled na zgodnje srednjeveško slovensko zgodovino, ostro zavračal Hauptmannove teze, s čimer sta se oblikovala bistveno različna pogleda na to obdobje. K javni »pomiritvi« sta prispevala Hauptmannov odhod (1926) v Zagreb in ureditev Malovega službenega položaja (vnovično imenovanje za ravnatelja) v Narodnem muzeju. Do ponovne javne zaostritve je prišlo v dobi priprav na prve volitve akademikov v drugi polovici leta 1939. Hauptmann in Mal sta poskušala javno in zasebno »prodati« svoj pogled na slovensko zgodnje-srednjeveško zgodovino ter okoliščine njunega spora in s tem doseči izvolitev. V veliki prednosti je bil Hauptmann kot univerzitetni profesor, član JAZU in predstavnik zagrebske akademije v medakademjskem odboru Narodnega akademjskega saveza Kraljevine Jugoslavije, torej krovnici zvezi jugoslovanskih akademij. Glavni tajnik Gregor Krek je Hauptmanna v letu 1939 večkrat prosil za nasvet glede pristopa Akademije k NAS in glede možnosti neposrednega sodelovanja ljubljanske akademije z Mednarodno ligo akademij v Bruslju. Tudi zaradi nasvetov je Hauptmann maja 1940 na volitvah prejel tričetrtinsko podporo in postal dopisni član. V zmanjšanem obsegu se je spor nadaljeval še v petdesetih letih, ko se je na strani Hauptmanna v razpravo vključil Bogo Grafenauer. – Biblioteka SAZU, R 46/III-56:7; ARS, AS 1249, š. 1, št. 5; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (23. 7. 1940); SAZU, Predsedstvo, Razna pošta, š. 1, št. 99/39, 102/39, 150/39 in 244/39.

¹⁴⁵ Fran Milčinski je ob anketi revije Veda spomladi 1913 zapisal, da je mogoče vse slovenske znanstvenike v Ljubljani zbrati za enim omizjem. Milčinski je tako zapisal, da je »tesen pač naš dom, tesen kakor rodbinska rakev! Najnaravnejša rešitev iz teh morečih spon bi bilo zbliževanje in končna jezikovna združitev s Hrvati. /.../ Poljudna ali za uporabo v šolah delujoča znanost ima pri nas še nekaj polja. Prava znanost pa v Slovencih ne more uspevati. /.../ Saj specialne panoge znanosti pri nas težko najdejo resnih interesentov toliko, kolikor jih (je) treba za eno omizje.« – Fran Milčinski. V: Veda, 1913, str. 226.

Raziskava o gibanju števil »znanstvenikov«, če pod tem pojmom razumemo raziskovalce (kriterij univerzitetnih profesorjev in docentov je preozek, na kar so opozarjali že sodobniki, predvsem muzealci ob prevedbi delovnih mest 1922–1923, ko so zahtevali, da jim ministrstvo za prosveto dodeli plače, enakovredne univerzitetnim profesorjem), za obdobje Kraljevine SHS/Jugoslavije še ni narejena. Zato si moramo pomagati z oceno ministrstva za prosveto, ki je junija 1947 ocenjevalo, da v Sloveniji živi 110 znanstvenikov, pri čemer so skoraj vsi delovali v Ljubljani. – AJ, 66-328-554, 1923; ARS, AS 231, š. 15, Seznam pomembnejših znanstvenikov (II. 10079/1).

¹⁴⁶ Stenografski zapisniki Ljudske skupščine LRS (1947–1963), 1. seja III. rednega zasedanja LRS, 19. 5. 1948, 355–362 (citat na str. 361). Zgodovina Slovenije SIstory, <http://www.sistory.si/publikacije/?menu=68>, pridobljeno 17. 5. 2011.

¹⁴⁷ M. Vidmar: Spomini: 1. knjiga. Maribor 1964 (dalje M. Vidmar: Spomini), str. 212–215; Jože Lipnik: Dr. France

Hinterlechner, ki je ocenjeval, da znanstveniki–profesorji niso prišli v Ljubljano, ker so morali, ampak ker so si to želeli, kar naj bi dokazovala povabila za predavanja in namestitve v tujini. Z njihovim prihodom so bili obenem postavljeni visoki kriteriji, ki so bili v veljavi do druge svetovne vojne. Poleg predavateljskega kadra sta bila glavna problema novonastale Univerze prostori in ustrezno knjižno gradivo.¹⁴⁸ Pri slednjem vprašanju sta se zelo angažirala Ivan Hribar in društvo Slovenska matica, katerima je bilo obema skupno intenzivno delovanje za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani pred prvo svetovno vojno.¹⁴⁹ Društvo je že v obdobju teh prizadevanj razmišljalo o predaji knjižnice bodisi javni knjižnici bodisi akademiji ali vseučilišču. Cilj društvenih prizadevanj je bilo zagotoviti večjo uporabnost in dostopnost bogatega knjižnega fonda, zaradi česar so konec osemdesetih let 19. stoletja začeli v odboru Slovenske matice razmišljati o predaji gradiva deželi Kranjski, ki bi zgradila in vzdrževala javno knjižnico. Pri tem vprašanju se je posebej angažiral Josip Vošnjak, sicer član kranjskega deželnega odbora. Pobuda na koncu ni bila realizirana. Ob ustanovitvi češke akademije (1891), čemur je sledila samorefleksija v društvu glede prihodnjega delovanja, je bila sprejeta načelna zaveza, da gradivo služi namenu slovenske znanosti.¹⁵⁰

Po ustanovitvi Univerze je bila pričakovana odločitev Slovenske matice, da izroči knjižno gradivo Univerzi oziroma filozofski fakulteti.¹⁵¹ Predaja gradiva je v društvu pospešila razpravo o preoblikovanju Slovenske matice. Ustanovitev Univerze je namreč pomenila, da je Slovenska matica izgubila prvenstvo na področju znanstvenega delovanja.¹⁵² Poleg tega je društvo zaradi prisilnega nakupa dolžniških papirjev Avstro-Ogrske v času, ko je bila pod sekvestrom (od začetka vojne do pomladi 1917), izgubilo tudi nekaj premoženja.¹⁵³ Osnovno premoženje, to je hiša na Kongresnem trgu v Ljubljani, pa je ostalo nedotaknjeno, kar se je med obema vojnama izkazalo kot ključna prednost in je določalo položaj v razpravi za ustanovitev Akademije. Povojna inflacija in druginja ter nedelujoča mreža poverjenikov na terenu je društvo postavila v nov položaj, saj ustanove, ki jih je Slovenska matica imela ali jih je upravljala, v novih razmerah razvrednotenega denarja niso omogočale delovanja po predvojnih tirnicah.¹⁵⁴ Prizadeta je bila založniška dejavnost in izdajanje knjig. Kljub tovrstnim težavam pa je Slovenska matica leta 1920 izdala drugi letnik Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino.¹⁵⁵

Kidrič (1880–1950). V: Jože Lipnik (ur.): Kidričev zbornik: Gradivo s simpozija v Rogaški Slatini (dalje J. Lipnik: Dr. France Kidrič). Maribor 2002, str. 17–18.

¹⁴⁸ Ž. Oset: Pogled, str. 73–74.

¹⁴⁹ France Kidrič: Biblioteški problem in univerza. V: Milan Vidmar (ur.) Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Ljubljana 1929, str. 435–436.

¹⁵⁰ ARS, AS 621, š. 20, št. 215.

¹⁵¹ ARS, AS 100, š. 1, Zapisnik seje (11. 9. 1919).

¹⁵² ARS, AS 621, š. 25, št. 334; prim. J. Polec in B. Senekovič: Vseučiliški zbornik, str. 106–234.

¹⁵³ ARS, AS 621, š. 44, št. 694.

¹⁵⁴ I. Lah: Začetki Slovenske matice, str. 3–4.

¹⁵⁵ France Bernik: Sto let kulturnega poslanstva. V: France Bernik (ur.): Slovenska matica 1864–1964. Ljubljana

Po ustanovitvi Univerze in predaji knjižnice, ki je društvu predstavljala »mrtev kapital«, saj je bila nepopolno urejena in zaradi tega nedostopna za uporabo,¹⁵⁶ se je spomladi 1920 postavilo vprašanje preoblikovanja društva Slovenska matica. Začasni predsednik Ivan Tavčar je predlagal spremembo društvenih pravil in preimenovanje društva bodisi v akademijo bodisi v poslovno društvo. V prvem primeru je bilo mišljeno, da bi Slovenska matica v okviru akademije predstavljala poseben literarni razred. Društvo slovenskih leposlovcev pa se je zavzemalo, da naj ostane Matica literarno društvo in založnica leposlovnih in poljudnoznanstvenih knjig. Na občnem zboru julija 1920 je prevladal slednji predlog in Slovenska matica je postala književno društvo.¹⁵⁷ Po preoblikovanju je nastala praznina pri realizaciji kolektivnih znanstvenih projektov, ki se jih je društvo Slovenska matica lotilo na začetku 20. stoletja, in pri izdajanju znanstvenih del. Pri tem velja izpostaviti, da se je samo juridična fakulteta odločila, da bo ustanovila lastno revijo. Tako je s študijskim letom 1920/21 začela izdajati Zbornik znanstvenih razprav.¹⁵⁸

Podobno so želeli storiti tudi na filozofski fakulteti, vendar so zaradi finančnih težav, oziroma odločitve Slovenske matice, da ne bo založnica, morali oktobra

1964, str. 26–28; Biblioteka SAZU, R 46/III-74:36.

Društvo je revijo tovrstnega formata nameravalo začeti izdajati že leta 1891 kot Slovensko besedo, vendar zaradi nasprotovanja predstavnikov drugih znanstvenih disciplin projekt ni bil realiziran. Posebej pomembna pri načrtu je bila zamisel, da bi k sodelovanju pritegnili visokošolske predavatelje in raziskovalce, kar odseva bolj naklonjen odnos »ljublanskega kroga« izobražencev do univerzitetnih profesorjev slovenskega izvora. Ta odnos je del širšega (ne)razumevanja vloge univerzitetnih profesorjev, ki so bili nekoliko bolj oddaljeni od nacionalnih trenj v procesu narodne diferenciacije. V očeh slovenskih srednješolskih profesorjev so bili univerzitetni profesorji osebe z manjšo delovno obvezo, kar naj bi jim omogočalo več prostega časa. V anketi odseka za izdajanje knjig društva Slovenske matice 1871 je gimnazijski profesor Josip Stare januarja 1871 opozoril, da od srednješolskih profesorjev ne smejo »toliko zahtevati kot od vseučiliškega, ki le 5–6 ur na teden uči, zraven pa kakih 5 mesecev na leto praznuje«. Stare je posredno predlagal, da bi univerzitetni profesorji čas – namesto za »veseljačenje« – porabili za pisanje učnih knjig v slovenščini. V tem stališču je mogoče prepoznati del širšega stališča slovenskega narodnega tabora do univerzitetnih profesorjev, ki niso bili aktivni v narodnem gibanju. V tem prvem obdobju povezovanja v narodni tabor so se od narodnega gibanja počasi distancirali univerzitetni profesorji, ki so na začetku izkazali precejšen interes. Takšen odnos do profesorjev se je najbolj izrazilo oblikoval do Frana Miklošiča, ki je nasprotoval politizaciji oziroma nacionalizaciji znanosti in se zavzemal za nepristransko ugotovitev zgodovinskega razvoja. Po njegovem prepričanju vprašanje Cirila in Metoda ni bilo neposredno pomembno za sodobnost. Zaradi take drže so v domovini napadali Miklošiča, ki so ga označevali tudi za »izgubljenega sina matere Slavije« in »nemško svinjo«. Stanislav Hafner ob tem opozarja, da gre tukaj bolj za razočaranje, predvsem Janeza Trdine, nad slovenskim profesorjem, ki je bil v prvi vrsti strokovnjak, šele nato nacionalno opredeljen državljani. Odnos do Miklošiča se je v domovini bistveno spremenil v osemdesetih letih 19. stoletja, saj je prevladala ocena, da je s svojim delom opozoril kulturni svet na Slovane. Ob stoletnici rojstva Frana Miklošiča 1913 so v odboru Slovenske matice nameravali ustanoviti odsek za slovenski jezik, ki bi se raziskovalno ukvarjal z dialektologijo in bi se imenoval po slavitem slavistu. – ARS, AS 821, f. 1; Pismo Bogumila Kreka (16. 3. 1902); Janez Trdina: Izbrano delo: 1. knjiga. Ljubljana 1971, str. 304; Izidor Cankar: Izbrano delo: 1. knjiga. Ljubljana 1972, str. 161; Matija Murko: Spomini. Ljubljana 1951, str. 97; Stanislav Hafner: Fran Miklošič. V: Vrtnjak Viktor (ur.): Miklošičev zbornik. Maribor 1991, str. 18–37 (citat o Trdini kot »frustriranem študentu« je na strani 23); ARS, AS 621, š. 7, št. 57; ARS, AS 621, š. 20, št. 229; ARS, AS 621, š. 43, 648.

¹⁵⁶ ARS, AS 621, š. 20, št. 215.

¹⁵⁷ ARS, AS 621, š. 45, št. 775.

¹⁵⁸ Franc Ksaver Lukman: Znanost. V: Jože Lavrič et al. (ur.): Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 237.

1920 sprejeti sklep o ukinitvi Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino, ki je izšel v vsega dveh številkah.¹⁵⁹ Zagotovitev osnovnih pogojev za znanstveno delo na Univerzi kot tudi praznina in omejeni pogoji za izdajanje in izvedbo kolektivnih znanstvenih projektov na Univerzi, so botrovali ustanovitvi Znanstvenega društva za humanistične vede.¹⁶⁰

Od ustanovitve Znanstvenega društva za humanistične vede do praznovanja desetletnice Univerze v Ljubljani

Sestanek, na katerem so 28. julija 1921 sprejeli pravila Znanstvenega društva za humanistične vede, so sklicali Rajko Nahtigal, Franc Kos, Ivan Grafenauer, Ivan Prijatelj, France Kidrič in Franc Veber. Poleg omenjenih so postali redni člani društva še Anton Breznik, Ljudmil Hauptmann, Dragotin Lončar, Josip Mantuani, Matija Murko, Maks Pleteršnik, Fran Ramovš, Janko Šlebinger in Avgust Žigon. Med člani je bilo devet slavistov, od tega štirje z oddelka za slavistiko filozofske fakultete, trije zgodovinarji, dva bibliotekarja in en filozof. Prav vsi, razen Žigona, ki so doživeli ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, so postali njeni člani.¹⁶¹

V pravilih, ki so bila potrjena 1. septembra 1921 v notranjem oddelku Pokrajinske uprave za Slovenijo,¹⁶² je bila kot osrednja naloga Znanstvenega društva opredeljeno izdajanje »izvirnih znanstvenih del in sistematično gojenje nacionalnih ved par excellence, kakor je zlasti študij lastnega celokupnega naroda v vsakem oziru, tako glede jezika, kulturne in literarne zgodovine, narodne zgodovine, arheologije itd.«¹⁶³ Nad odločitvijo, da je delovni program naravnano izključno na humanistiko, je bil negativno presenečen Matija Murko, ki je pogosto svetoval svojemu nekdanjemu študentu Franu Ramovšu v fazi prizadevanj za ustanovitev Akademije. Murko je menil, da bi bilo treba takoj ustanoviti popolno znanstveno društvo, saj je bilo po njegovi oceni, dovolj »zastopnikov raznih strok«. Murko je, iz Prage, razmišljal predvsem v kontekstu oblikovanja slovenske narodnoreprezentativne ustanove, ki bi resno nakazala tendenco slovenskih prizadevanj za

¹⁵⁹ Biblioteka SAZU, R 46/III-74:23, R 46/III-74:36.

¹⁶⁰ Rajko Nahtigal, V: Slovenec, 14. 1. 1939, str. 3.

¹⁶¹ AJ, 66-319-536, Pravila znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani.

¹⁶² AJ, 66-2523-2321, Izveštaj banskih uprav o kulturno-prosvetnih društvih.

¹⁶³ AJ, 66-319-536, 1922.

avtonomen kulturni razvoj.¹⁶⁴ Snovalci društva pa so razmišljali predvsem pragmatično, saj so v društvu videli predvsem sredstvo založniške dejavnosti. S svojo odločitvijo, uspešnim delom društva, so dolgoročno zaznamovali strukturni ustroj bodoče Akademije. Člani Znanstvenega društva, ki so postali člani prvega razreda Akademije, so imeli v njej v začetnem obdobju prevladujoč vpliv, delno zaradi slabše organiziranosti drugih razredov, delno zaradi bolezni in smrti med akademiki-pravniki, predvsem pa zaradi podedovanega »založniškega programa in projektov« Znanstvenega društva.¹⁶⁵

Znanstveno društvo, ki je na začetku gostovalo v stavbi Slovenske matice na Kongresnem trgu, je prvo prošnjo za državno podporo poslalo 22. oktobra 1921, in sicer za pomoč pri izdajanju znanstvenih del. K temu ga je spodbudilo povabilo na kongres jugoslovanskih in čeških akademij ter učenih društev, ki je potekal od 28. do 30. oktobra 1921 v Zagrebu. Sestanka, na katerem so obravnavali ustanovitev Češkoslovaško-jugoslovanske znanstvene lige, se je v imenu društva udeležil France Kidrič,¹⁶⁶ prošnjo za podporo pa je ministrstvo za prosveto zavrnilo 29. novembra 1921.¹⁶⁷

Program znanstvenega dela, kot so ga definirali v prošnji za državno podporo, je bil razdeljen v tri sklope: monografske izdaje, komentirane izdaje gradiva ter znanstveni časopis kot četrtletnik. Izbor naslovov monografij je odražal notranjo strukturo društva, saj so bila dela razdeljena na filološko, historično in filozofsko sekcijo. V filološki sekciji je bilo predvidenih kar deset publikacij, pri historični ena ter dve filozofski. Društvo je v svojem programu predvidevalo tudi redna mesečna posvetovanja.¹⁶⁸

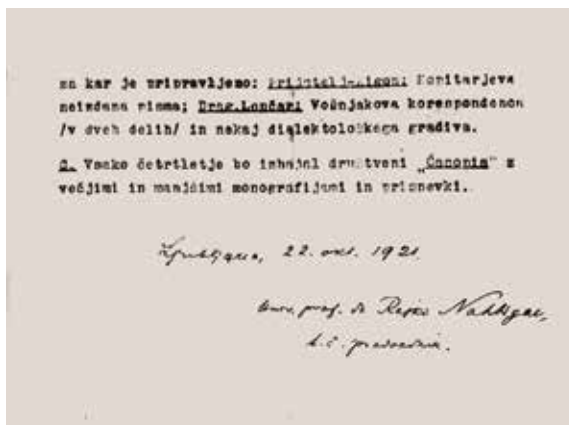
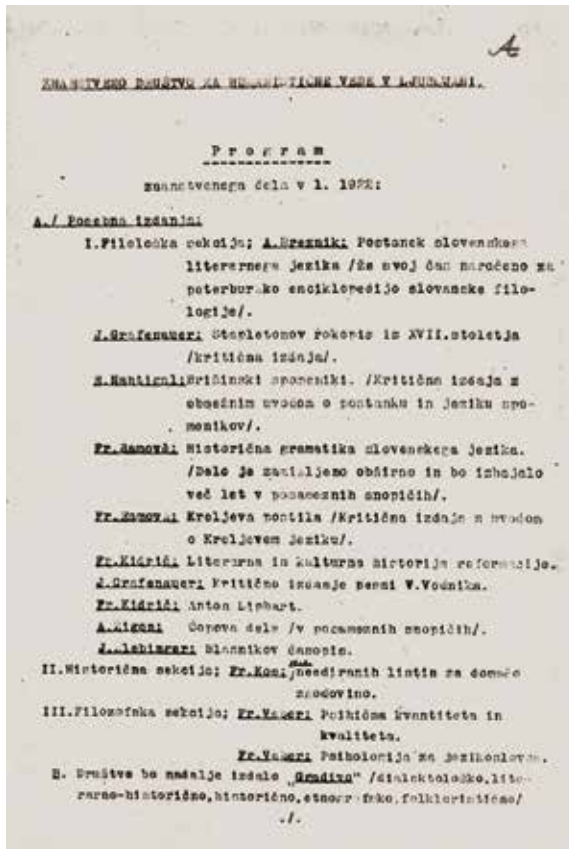
¹⁶⁴ Biblioteka SAZU, R 46/III-122:22, R 46/III-67a:20.

¹⁶⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o V. seji predsedništva AZU (20. 6. 1939).

¹⁶⁶ E. Dolenc: Kulturni boj, str. 88–90.

¹⁶⁷ AJ, 66-319-536, 1922.

¹⁶⁸ Prav tam.

Načrt dela, ki je bil sestavni del prošnje Znanstvenega društva za humanistične vede za državno podporo.¹⁶⁹

¹⁶⁹ AJ, 66-319-536, 1922.

Znanstveno društvo je, potem, ko je prejelo negativen odgovor, za državno podporo ponovno zaprosilo 10. novembra 1922 in 7. decembra 1922 ter 13. januarja 1923. Na prvi dopis je ministrstvo za prosveto odgovorilo, da je ves kredit že razporejen. Na drugi dopis (interpelacijo društva) pa, da je že razporejena postavka za celo Kraljevino, proračunska postavka št. 282 pa da je samo za Srbijo, Črno goro, Banat, Bačko in Baranjo. Zaradi različnih odgovorov se je društvo odločilo še za tretji dopis. Vztrajalo je, da je »subpozicija št. 282 v višini 160.000 din namenjena za pomoč naučnim in prosvetnim društvom iz cele Kraljevine in ne samo enega njenega dela«. V protestu so opozorili, da proračun za Slovenijo takšne postavke sploh nima, čeprav jo je v prejšnjih proračunih imel. Sklepali so, da se je izgubila zaradi združevanja v enotno vsedrjavno postavko. O tem je ministrstvo obvestil načelnik oddelka za prosveto in vero pri Pokrajinski upravi za Slovenijo v Ljubljani, ki je opozoril, da je oddelek v predlog proračuna vnesel postavko za pomoč znanstvenemu društvu v višini 100.000 dinarjev, ki je finančni odbor Narodne skupščine ni izglasoval. Zaradi tega so protestirali pri pokrajinski upravi, vendar neuspešno, saj je bila postavka črtana zaradi zmanjšanja proračuna ministrstva.¹⁷⁰ Po protestih je bila društvu odobrena skromna podpora 666 dinarjev in 66 par.¹⁷¹ S podobnimi problemi, preskromno državno podporo, se je spoprijemala tudi Univerza v Ljubljani.¹⁷²

Zaradi skromne podpore je bilo Znanstveno društvo pri izdajanju znanstvenih knjig odvisno od podpore mecenov in Pokrajinske uprave za Slovenijo. Pri iskanju podpore »javnosti« je društvo tekmovalo z močnejšimi ustanovami, z društvoma Narodna galerija in Slovenska matica ter predvsem z Univerzo. V tem obdobju je slovensko gospodarstvo v precejšnji meri opremilo tehniško fakulteto, podpore pa so bile deležne tudi druge organizacijske enote.¹⁷³ Tega vprašanja se je v borbeni maniri lotil Karol Hinterlechner, ki je v Ljubljanskem zvonu grajal skromno podporo države razvoju znanosti, sploh v odnosu do zahodnoevropskih in srednjeevropskih držav. Namesto vsakoletne negotovosti ob sprejemanju proračuna, ki je negativno vplivala na razvoj znanosti, je predlagal ustrezno povečanje proračunskih sredstev. Po Hinterlechnerjevem predlogu bi sredstva morala biti ciljno uporabljena za univerze, ki jih je pojmoval kot središča znanstvenega dela oziroma kot ustanove, ki imajo pomembnejši vpliv na razvoj znanosti od akademije znanosti.¹⁷⁴

¹⁷⁰ AJ, 66-319-536, 1923, št. 2-183-23/1923. – Minister za prosveto je že 12. junija 1922 protestiral zaradi okrnitve proračuna ministrstva in ministra za finance opozoril, da s tem nastaja škoda pri medsebojnem spoznavanju prebivalcev raznih delov države kot izjemno pomembnem gibal za oblikovanje narodne in državne enotnosti (»jedinstva«). Minister za finance se je branil, da je bil celoten proračun pripravljen za potrebe februarja 1921. – AJ, 66-536-803, Proračunski predlog za leto 1922–1923.

¹⁷¹ AJ, 66-319-536, 1923, št. 8-193-23.

¹⁷² AJ, 66-536-803, Proračunski predlog za 1923–1924.

¹⁷³ Franc Ksaver Lukman: Univerza. V: Jože Lavrič et al. (ur.): Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 303–305.

¹⁷⁴ Karol Hinterlechner: Prašanje univerz v Jugoslaviji: S posebnim ozirom na ljubljansko vseučilišče. V: Ljubljanski zvon, 1925, str. 339–342.

Pomembna epizoda na poti, ki je na koncu pripeljala do ustanovitve Akademije, je bilo reševanje vprašanja lastništva palače Narodnega doma v Ljubljani. Stavbo je upravljalo istoimensko društvo, ki pa ni zbralo dovolj sredstev, da bi poplačalo kredit za gradnjo. Zaradi velike zadolženosti je obstajala realna možnost razpusta društva, kar bi pomenilo, da skladno s pravili stavbo pridobi Slovenska matica.¹⁷⁵ Zato se je odbor Slovenske matice zavzel, da bo najel kredit ter poplačal dolgove za stavbo Narodnega doma. S tem bi imela Slovenska matica v lasti dve pomembni stavbi za kulturno življenje. Za kredit je Matica zaprosila Mestno hranilnico, ki pa je njeno vlogo zavrnila z utemeljitvijo, da »sedi v matičnem odboru preveč pristašev Ljudske stranke«. Na seji 9. januarja 1922 so tako odborniki Fran Detela, Josip Debevc in Fran Saleški Finžgar izrazili pripravljenost, da izstopijo iz odbora.¹⁷⁶ Do tega ni prišlo, temveč je občni zbor 3. maja 1922 sprejel odločitev, da pošlje deputacijo k pokrajinskemu namestniku za Slovenijo Ivanu Hribarju in ga prosil za intervencijo.¹⁷⁷

Medtem je tajnik »pozabil« sklicati občni zbor društva Narodnega doma na katerem bi obravnavali vprašanje dolga in lastniških deležev Narodnega doma. Zato sta Dragotin Lončar in Anton Lajovic prosila velikega župana ljubljanske oblasti Friderika Lukana naj posreduje v zapletu, predvsem glede lastniških deležev Znanstvenega društva za humanistične vede, Društva upodablajočih umetnikov, Društva književnikov, Glasbene matice in Narodne galerije. Maja 1923 je veliki župan obljubil, da bo naredil anketo med slovenskimi kulturnimi društvi v zvezi z Narodnim domom, zato je Slovenska matica na seji odbora 17. maja 1923 obravnavala »poziv nekaterih zastopnikov društev duševnih delavcev«, ki so društvo naprosili, naj prevzame iniciativo za ustanovitev Akademije in skliče sestanek zastopnikov vseh organizacij intelektualcev. Na dogajanje je močno vplival članek predsednika društva Narodni dom Vladimirja Ravniharja v Ljubljanskem zvonu. Zapisal je, da ima društvo 758.700 kron dolga in 70.000 kron letnega dohodka, ki pa zadostujejo zgolj za tekoče stroške.¹⁷⁸ Ob tej informaciji je predsednik Slovenske matice Dragotin Lončar sklical posvet o usodi Narodnega doma. Sestanka, ki je potekal 20. novembra 1923 v prostorih Slovenske matice, so se udeležili: predsednik Slovenske matice Dragotin Lončar, Vladimir Ravnihar za Društvo Narodni dom, France Veber za Znanstveno društvo, Josip Mantuani za Narodni muzej, Ivan Zorman za Narodno galerijo, Davorin Volavšek in Franjo Sterle, Rihard Jakopič in Saša Šantel za Društvo upodablajočih umetnikov, Anton Lajovic za Glasbeno matico, Alojz Gradnik za Društvo slovenskih književnikov in bankir Šporn

¹⁷⁵ Mojca Jenko: Kresija-Jakopičev paviljon-Narodni dom. V: Mojca Jenko (ur.): Od narodnega doma do Narodne galerije. Ljubljana 2010 (dalje M. Jenko: Kresija), str. 62–72.

¹⁷⁶ ARS, AS 621, š. 45, št. 758. – Ob tem naj dodam, da je Ivan Hribar dodatno donacijo za društvo Narodna galerija poleti 1922 pogojeval s pridobitvijo soglasja vseh političnih strank. S tem je želel preprečiti, da bi donacija kulturni ustanovi postala del kulturnega boja. – M. Jenko: Kresija, str. 62.

¹⁷⁷ ARS, AS 621, š. 45, št. 761.

¹⁷⁸ ARS, AS 621, š. 45, št. 771.

za Mestno hranilnico. Na sestanku je Ravnihar ocenil, da bi bila Slovenska matica v veliki nevarnosti, če bi se odločila prevzeti Narodni dom. Kljub težavnemu finančnemu položaju je Dragotin Lončar izpostavil ambicijo Matice po preoblikovanju društva v književno sekcijo Akademije. V tem primeru bi društvo prevzelo le del obveznosti za plačilo kredita stavbe Narodnega doma, preostanek bi namreč morale prevzeti druge sekcije Akademije. Po Lončarjevem načrtu bi Akademija prevzela tudi gostilniške in kavarniške prostore, medtem ko bi dvorane ostale dotedanjim uporabnikom, predvsem Sokolu, da bi jih še naprej imeli za družabne aktivnosti. Zaradi bojazni, da bi javna objava razprave na informativnem sestanku imela »neprijetne posledice«, so se odločili, da poročila ne objavijo.¹⁷⁹

Zastoj pri reševanju vprašanja lastništva in uporabe prostorov Narodnega doma je bil ena izmed preprek za ustanovitev Akademije kakor tudi uresničitve široko zastavljene predstavitve slovenskih umetniških del v lasti Narodne galerije. Da bi pospešili reševanje vprašanja Narodnega doma in razdelitev bremen kredita med kulturne institucije, je Izidor Cankar februarja 1924 predlagal ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti. Predlog je dobil podporo, saj je bil 3. marca 1924 sklican prvi informativni sestanek. Na njem so bili prisotni Dragotin Lončar, Izidor Cankar, France Goršič, France Veber, Rajko Nahtigal in tajnik Slovenske matice Milan Pucelj. Predsednik Slovenske matice je predstavil predlog, s katerim bi Znanstveno društvo za humanistične vede, Narodna galerija in Slovenska matica začeli s pripravami za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Predlog takojšnje ustanovitve so podpirali Lončar, Cankar in Pucelj, torej predstavniki obeh društev, ki sta imeli precejšnje premoženje v obliki stavbe (Slovenska matica) ali stavbni fond (Narodna galerija). V imenu Znanstvenega društva za humanistične vede je idejo pozdravil Rajko Nahtigal, vendar je bil zadržan do hitenja pri ustanovitvi in je predlagal, naj se »počaka z Akademijo do konsolidacije raznih v poštev prihajajočih društev«. Pravo presenečenje na sestanku pa je bilo provokativno vprašanje Vebra, »ali imamo dovolj moralnih moči za ustanovitev Akademije?« Cankar je bil prepričan, da je za uresničenje ideje »dano dovolj sposobnih moči«, zato je predlagal ustanovitev pripravljalnega odbora. S tem se ni strinjal Nahtigal, ki je opozoril, da predstavniki društev ne morejo sprejeti zavezujočih sklepov, zato so se odločili, da to storijo po opravljenih internih razpravah v društvih.¹⁸⁰

Drugi informativni sestanek je potekal 13. marca 1924. Nahtigal je v imenu Znanstvenega društva za humanistične vede, katerega upravni organ se je posvetoval pred drugim sestankom, pozdravil idejo, vendar je opozoril, da je treba počakati do »konsolidacije razmer«.¹⁸¹ Pri tem je mislil predvsem na lastno društvo, ki je bilo v finančnem oziru v primerjavi s Slovensko matico in Narodno ga-

¹⁷⁹ ARS, AS 621, š. 45, št. 773.

¹⁸⁰ ARS, AS 621, š. 46, št. 781.

¹⁸¹ Prav tam.

lerijo v neenakopravnem položaju, imelo pa je izjemen intelektualen potencial. Poleg tega je bila načrtovana Akademija predvidena kot društvo, kar pa verjetno ni bil ključni zadržek za njeno ustanovitev oziroma ljubljanskih izobražencev ni razdvajalo.¹⁸² Nahtigal je kljub nasprotovanju projektu predstavil člane za akcijski odbor (Kidrič, Ramovš in Nahtigal). Veliko bolj navdušen nad načrtom je bil predsednik Slovenske matice Lončar, ki se je zavzel za izvedbo konkretnih korakov. Izidor Cankar je pozdravil akcijo v imenu Narodne galerije. France Kidrič je postavil vprašanje, »ali je verjetna pridobitev Narodnega doma in ustanovitev Akademije«?¹⁸³ S tem se je dotaknil jedra vprašanja, ki je zaznamovalo proces reševanja lastništva v Narodnem domu – obvladovanja stavbe, v kateri je poleg Sokola delovalo več kulturnih društev, kar je bilo ob razraščanju kulturnega boja pomembno vprašanje. To je še posebej prišlo do izraza, ko je društvo Narodni dom odpovedalo najemno pogodbo Društvu svetega Cirila in Metoda.¹⁸⁴

Izidor Cankar je bil prepričan v ugodno rešitev, saj je predstavil predlog finančne konstrukcije skupaj z ustrežno časovnico (ustanovitev fonda v višini dveh milijonov dinarjev; »prenos premoženja Slovenske matice in Narodnega doma v Ljubljani na Akademijo znanosti, če se za to zainteresira vsa javnost«).¹⁸⁵ Cankarjevo prizadevanje je bilo usmerjeno v spodbujanje Slovenske matice, ki je bila po pravih dedič stavbe Narodnega doma. Problem prostorov v Narodnem domu je odbor Slovenske matice ponovno obravnaval 7. julija 1924. Cankar je predstavil predlog, po katerem bi Slovenska matica vstopila v odbor Narodnega doma in s tem pridobila tretjino odbornikov, preostalo tretjino odbornikov pa bi dobila Sokol in Narodna galerija. Po tem ključu bi si razdelili tudi prostore v palači Narodnega doma. Toda obstajala je nevarnost, saj je načrt predvideval, da Slovenska matica prevzame dolgove, prihodkov od stavbe pa ni bilo. Obstajala je tudi nevarnost, da bi v spremenjenih razmerah lahko izgubila vse pravice glede Narodnega doma. Na seji odbora je zato Cankar poskušal oceniti pomen prostorov za projekt ustanovitve Akademije: »Ali se more Slov. matica preobraziti brez posesti Nar. doma sploh v Akademijo«. Ugotovil je, da so prostori za ustanovitev Akademije pomembni, vendar manj kot za Narodno galerijo.¹⁸⁶

Na seji odbora Slovenske matice 1. avgusta 1924 je Cankar poročal o stanju prevzema Narodnega doma. Ob tem je ponovno ocenil, da je vprašanje Akademije tesno spojeno z vprašanjem Narodnega doma, kar je Albin Prepeluh komentiral z besedami: »Ustanovitev Akademije (je) odvisna od posesti Narodnega doma in ako smo si v tem na jasnem, tedaj sprejmimo vsak predlog, ki nam zasigura

¹⁸² Rotar Janez (ur.): Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem. Ljubljana 1990 (dalje J. Rotar: Korespondenca), str. 29–32.

¹⁸³ ARS, AS 621, š. 46, št. 781.

¹⁸⁴ ARS, AS 621, š. 46, št. 802; E. Dolenc: Kulturni boj, str. 138–193.

¹⁸⁵ ARS, AS 621, š. 46, št. 781.

¹⁸⁶ ARS, AS 621, š. 46, št. 786.

posest Narodnega doma, kajti ako sedaj ne uporabimo prilike, Narodnega doma sploh ne dobimo več.« Bolj optimističen je bil Ivan Prijatelj, ki je izrazil prepričanje, da se bo Akademija ustanovila. Za doseg tega cilja je predlagal dodatne pogovore. Cankar je bil prepričan, da nadaljnji pogovori s Sokolom in Mestno hranilnico ne bodo prinesli »nikakih uspehov«. Ob tem je izpostavil, da Narodna galerija »v celej zadevi ne išče kakih koristi«. ¹⁸⁷

Akcija za ustanovitev Akademije oziroma javna podpora projektu je motila univerzitetnega profesorja Mirka Kosića, ki je v Letopisu Matice Srpske protestiral proti slovenskim znanstvenim ustanovam, ki so bile po njegovem mnenju ovira za oblikovanje enotne nacije. »Narod, ki po sili ustvarja svoje najvišje institucije, univerzo in akademijo (t. j. znanstveno društvo za humanistične vede in bogoslovsko akademijo), in to za pokrajino, ki nima niti milijona ljudi, torej že proti vsaki ekonomski racionalnosti, ki ustvarja svojo znanstveno (in to na stroške skupne države) in prevodno književnost, tak narod kaže dovolj jasno, da hoče ostati posebna kulturna enota, torej poseben narod.« Ob tem je Kosić operiral s stereotipi, saj je poudaril, da so bili Slovenci v Avstriji »liferanti beamterije«. V ta kontekst je postavil Univerzo v Ljubljani, ki da je drevesnica uradnikov. Znanost na Univerzi naj bi bila drugotnega pomena. Na to razmišljanje se je odzval Joža Glonar, ki je Kosića označil za prototip »nacijonalno saturiranega Srba, brez idealov«. ¹⁸⁸ Kosić je kolegom na Univerzi odgovoril s člankom 17. decembra 1924 v Politiki. Univerzitetni svet je zato rektorja Hinterlechnerja pooblastil, da »odpusiti« izrednega profesorja Kosića oziroma mu pove, da je na Univerzi v Ljubljani nezaželen. Kosić je po pogovoru z rektorjem zaprosil ministrstvo za prosveto za petmesečni plačan dopust, o čemer pa ni obvestil rektorja, kot je bila to običajna praksa. Proti dopustu je protestirala tudi juridična fakulteta. Spor se je končal tako, da je rektor Hinterlechner proti Kosiću vložil tožbo zaradi žalitev rektorata, ¹⁸⁹ Kosić pa se je zaradi nemogočih osebnih odnosov odločil, da svojo kariero nadaljuje na pravni fakulteti v Subotici, kjer je v študijskem letu 1925/26 postal redni profesor. ¹⁹⁰

Reševanje problema dolga in razporeditve prostorov v Narodnem domu je postajalo vedno bolj politično vprašanje, saj so na sestanku društva Narodni dom 12. septembra 1924 bili prisotni predstavniki NSS in JDS, torej liberalnih strank, ki sta bili v opoziciji, SLS pa je bila vladna stranka. ¹⁹¹ SLS je kot vladna stranka izvajala »politiko poprave krivic« (premeščanje učnega osebja in kadrovske zamenske, na katere je imela vpliv vlada), kar je bila praviloma prva poteza ob za-

¹⁸⁷ ARS, AS 621, š. 46, št. 787.

¹⁸⁸ Joža Glonar: 'Kulturträger'. V: Slovenec, 16. 10. 1924.

¹⁸⁹ AJ, 66-186-453, 1925, št. 13283/1925.

¹⁹⁰ Dušan Popović: Kosić Mirko dr. V: Stanojević Stanoje (ur.): Narodna enciklopedija: Srpsko-hrvatsko-slovenačka: II. knjiga (I-M). Zagreb 1927, str. 427-428.

¹⁹¹ ARS, AS 621, š. 46, št. 788; M. Jenko: Kresija, str. 62.

menjavi vlade. Glede na obseg pritožb glede premeščanja profesorjev in učiteljev v Narodni skupščini je bila praksa kazenskih premestitev daleč najbolj razširjena v Sloveniji; v obdobju 1924–1926 je bilo kar štiri petine slovenskih pritožb.¹⁹² Zaradi tega se je zaostril kulturni boj, s tem pa so se zmanjšale možnosti za dogovor o lastništvu Narodnega doma v Ljubljani. Obvladovanje stavbe je namreč pomenilo tudi možnost vplivanja na kulturno politiko z oddajanjem prostorov kulturnim društvom. Boj med liberalnim in katoliškim taborom je dosegel vrh na državnozborskih volitvah februarja 1925, ko naj bi prerasel v »majhno državljansko vojno«.¹⁹³

Po volitvah pa je prišlo do velikega političnega preobrata. Sklenjen je bil sporazum med Narodno radikalno stranko in Hrvaško seljačko stranko, ki se je odločila za vstop v skupščino in v vlado. Zaradi tega je bila tako imenovana R-R (radikali-Radić) vlada sestavljena brez slovenskih politikov, s tem pa je bistveno upadla napetost med slovenskimi politiki.¹⁹⁴ Strasti med njimi so oživile volitve rektorja jeseni 1925,¹⁹⁵ vendar so kljub temu enotno nastopili proti predlogu ministra za prosveto Stjepana Radića o oblikovanju enotne državne univerze, s čimer bi zagrebška in ljubljanska univerza postali dislocirani enoti beograjske univerze. Predlog je, v primerjavi z letom 1921, ko ga je prvič predstavil minister za prosveto Svetozar Pribičević, javno združil siceršnje idejno-nazorske nasprotnike, ki so sprejeli resolucijo »Za avtonomijo ljubljanske univerze«.¹⁹⁶

V tem obdobju, ko je bilo v Sloveniji ugodno politično ozračje, so snovalci Akademije (Znanstveno društvo za humanistične vede, društvo Pravniki, društvo Narodna galerija in društvo Slovenska matica) 29. oktobra 1925 poslali na ministrstvo za prosveto prošnjo z zakonskim načrtom za ustanovitev Akademije kot javnega zavoda.¹⁹⁷ Društva so želela s to potezo pridobiti državno podporo, s čimer snovanje Akademije ne bi bilo več talec reševanja lastniških razmerij v Narodnem domu v Ljubljani, obenem pa so na simbolni ravni pokazala, da gre za povsem znanstveno ter s tem a priori apolitično vprašanje.¹⁹⁸ Poskus pridobitve državne podpore je hkrati pomenil tudi željo po konsolidaciji društev, ki so si

¹⁹² AJ, 66-115-368, 1925, št. 438/1925; AJ, 66-25-59, 1932, Zahtev bana Dravske banovine; E. Dolenc: Kulturni boj, str. 118–131; prim. Željko Oset: Prosvetne razmere v obdobju banovanja Natlačena. V: Zdenko Čepič (ur.): Marko Natlačena (1886–1942) v zgodovinskem dogajanju. Ljubljana 2012, str. 159–161, 166–167.

¹⁹³ Jurij Perovšek: Volitve v Narodno skupščino februarja 1925. V: SNZ: 1. knjiga, str. 281–283.

¹⁹⁴ Jurij Perovšek: Preobrat v jugoslovanski politiki. V: SNZ: 1. knjiga, str. 283–285.

¹⁹⁵ Akademiki! V: Slovenec, 21. 11. 1925.

¹⁹⁶ Ervin Dolenc: Univerza. V: SNZ: 1. knjiga, str. 285–287.

¹⁹⁷ AJ, 66-319-536, 1925.

K pozitivnemu vzdušju v Ljubljani je zagotovo prispevala izvolitev treh profesorjev ljubljanske univerze za dopisne člane JAZU. Na glavni skupščini 8. julija 1925 so bili v historično-filološkem razredu izvoljeni Ljudmil Hauptmann, Nikola Radojčić in Fran Ramovš. – AJ, 66-318-535 Jugoslovanska akademija znanosti i umetnosti, 1925; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o IV. seji predsedništva (23. 7. 1940); Mladen Švab: Ljudmil Hauptmann. V: Hrvatski biografski leksikon. Zagreb 2002, str. 460–461.

¹⁹⁸ Ž. Oset: Pogled, str. 63–76.

prizadevala postati sekcije/razredi načrtovane Akademije, in pridobitev enotne politične podpore projektu. Po oceni Frana Ramovša so ravno skromna politična podpora in težavne notranje razmere vplivale na (ne)uspešnost projekta.¹⁹⁹

Zakonski predlog se je zgledoval po zakonu Srbske kraljevske akademije in delno po zakonu Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, saj je vseboval poseben razred za umetnost. K temu je precej pripomoglo tudi društvo Slovenska matica, ki se je želelo preoblikovati v razred za umetnost. Zato so predlagatelji v načrtu predvidevali, da bosta najprej ustanovljena filozofsko-filološko-historični in umetniški razred kot prvi in drugi razred Akademije. Predvidevali so, da bo prvi razred deloval z državno podporo, umetniški razred pa bi vzdrževala Slovenska matica. Zaradi te strukture so ministru predlagali, naj v prvem razredu imenuje dva filozofa (filologa in zgodovinarja) ter enega jurista in matematika, ki bosta postala člana-organizatorja za tretji pravni razred in četrti naravoslovni razred, ki so ju nameravali ustanoviti bodisi po pridobitvi dodatne državne podpore bodisi s pridobitvijo namenske podpore, vendar najpozneje v treh letih. Za drugi razred so ministru predlagali, naj imenuje dva umetnika s seznama štirih umetnikov, kar je bil enak model kot za izvolitev članov v prvem razredu. Pri tem je zanimivo določilo, da kandidate izbere minister za prosveto po posvetovanju s predsednikom beograjske in zagrebške akademije. Načrt je predvideval 30 rednih članov, 60 dopisnih članov in častne člane.²⁰⁰

Na ministrstvu za prosveto so predlog za ustanovitev Akademije zavrnil, za kar so bile po oceni Frana Ramovša krive neurejene notranjepolitične razmere oziroma premajhna podpora slovenske politike.²⁰¹ Hladen tuš za predlagatelje je bila burna razprava na občnem zboru Narodnega doma novembra 1925 glede delitve stroškov za vzdrževanje palače Narodni dom v Ljubljani.²⁰² Z besedami Albina Prepeluha je razprava pokazala, da »danes so pač vse inštitucije politično obarvane«. ²⁰³ Kljub sporom je na občnem zboru prišlo do načelnega dogovora med Narodnim domom in Narodno galerijo pri prevzemu dolgov in s tem tudi pravic na stavbi. Ker je dolg presegal 140.000 dinarjev, je Izidor Cankar na seji odbora Narodne galerije predlagal izvedbo nabiralne akcije za Narodno galerijo in Akademijo znanosti in umetnosti. Cankar je načrtoval, da bi akcijo skupaj izvedla društva Slovenska matica, Znanstveno društvo in Narodna galerija. Po načrtu bi z zbranimi sredstvi omogočili delovanje Narodne galerije, preostanek pa bi pripadel Akademiji, in sicer dve tretjini za znanstveni del in ena tretjina za umetniški razred.²⁰⁴ Projekt sta podprla časnika Slovenec in Slovenski narod,

¹⁹⁹ F. Ramovš: K zgodovini, str. 8.

²⁰⁰ Prav tam.

²⁰¹ Prav tam.

²⁰² 'Narodni dom', dom umetnosti in znanosti. V: Slovenec, 22. 11. 1925.

²⁰³ ARS, AS 621, š. 46, št. 788.

²⁰⁴ M. Jenko: Kresija, str. 69.

kjer je dopisnik zapisal: »Smemo upati, da se ta najvišja organizacija znanstvene-
ga in umetniškega dela kmalu in uspešno izvede.«²⁰⁵

693

ZNANSTVENO DRUŠTVO
ZA HUMANISTIČNE VEDE
v Ljubljani (Univerza).

Ljubljana, dne 5. 11. 1926

Dragi gospod Cankar!

Naslo družstvo je upravičeno ministro Puclja, tako pa je zadržano
akademije. Puclj je odgovoril, da je vnet v naši pravici in uga-
stnil: 1) da provinca spleh ni protokolirana 2) izgleda, kakor da
spleh = amni. ni prišlo; 2) da je levi izgleda; morda (da je moj prijatelj)
je je kotiček pomagal, saj smo trah, da ga delja bilih odjavaj.

Prof. Kallpal mihi, da je treba takoj novo slopih. Jaz nisem
nimam prav nič nade, da bi prišlo kmalu = obravnava, a vendar
je nova vloga potrebna, je zelo, da naša nekdanja ustava = inšpekcij
re bo izgledala kot zapovedanje.

To vlogo bi je napravil, a nimam omeja toliko sprememba
akta in gubinskoga projekta, ki ga je komisija sprejel pa mi mestani
odbor ni ki sem ga tam del, na kar ste ki ga deli diktati, podpisati
in ste ga odpolati. Prosim vas, da mi čimprej prište, ali miate ki
kak izvod te komisije redakcije in da mi ga prišlete, ali pa mi
preste, ki ti ja delil. Če ne = smo v veliki stiski:

J. Kojin popravom in priporočilom

Vas
Ivan Ramovš

Fran Ramovš je Izidorju Cankarju posredoval informacijo Ivana Puclja, ministra za
kmetijstvo, da na ministrstvu za prosveto niso nenaklonjeni predlogu
za ustanovitev Akademije.²⁰⁶

²⁰⁵ Za akademijo znanosti in umetnosti v Ljubljani. V: Slovenski narod, 7. 11. 1925.

²⁰⁶ AS 1660, f. 5, št. 693.

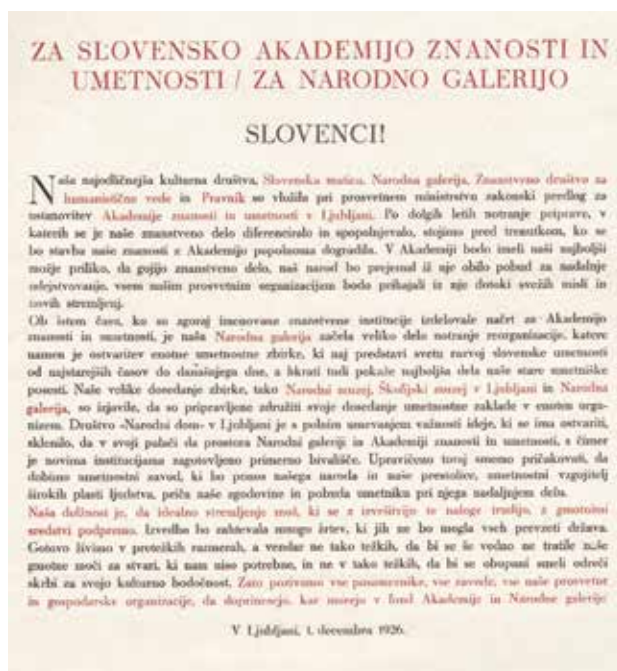
Potem ko predlagatelj ustanovitve Akademije znanosti in umetnosti (Narodna galerija, Znanstveno društvo za humanistične vede, Slovenska matica in društvo Pravniki) nekaj mesecev niso prejeli odgovora na prošnjo za ustanovitev Akademije, so začeli razmišljati o rezervnem scenariju. Najprej so 15. junija 1926 ponovno poslali prošnjo za ustanovitev Akademije, vendar tudi tokrat brez uspeha.²⁰⁷ Zato so se odločili, da bodo začeli iskati široko javno podporo in zbirati sredstva za akademjski fond. S tem namenom so 1. decembra 1926 objavili javni poziv za zbiranje sredstev v Fond za Akademijo znanosti in umetnosti in Narodno galerijo.²⁰⁸ Pod poziv so se podpisali: velika župana Vilko Baltič in Otmar Pirkmajer, škofa Anton Bonaventura Jeglič in Andrej Karlin, rektor ljubljanske univerze Franc Lukman, poslanca Anton Korošec in Gregor Žerjav, Vladimir Ravnihar kot predsednik Mestnega odbora NRS v Ljubljani, vladni komisar Mestne občine Ljubljana Anton Mencinger, mariborski župan Josip Leskovar, celjski župan Juro Hrašovec, ptujski župan Matej Senčar ter predstavniki društev Udruženje oblikujočih umetnikov, Društva slovenskih književnikov, Zveze kulturnih društev, Prosvetne zveze in Jugoslovanske Orlovske zveze. Poziv so podprli tudi predstavniki zasebnega sektorja, saj so se pod poziv podpisale Odvetniška zbornica, Zdravniška zbornica, Notarska zbornica, Inženjerska zbornica, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo, Zveza industrijcev, Društvo bančnih zavodov, Zveza slovenskih zadrug in Zadrughna zveza. V pozivu je bila nominalno združena slovenska meščanska elita v prizadevanju za ustanovitev obeh institucij narodnega pomena.²⁰⁹ Skupaj s pozivom so predlagatelj objavili publikacijo s pomenljivim naslovom »Naša največja kulturna naloga: Akademija znanosti in umetnosti; Narodna galerija«. V predgovoru je bilo poudarjeno, da bo Akademija ustanova za zagotovitev idealnih stremiljenj znanstvenikov, pri čemer jim mora narod pomagati s podporo.²¹⁰

²⁰⁷ F. Ramovš: K zgodovini, str. 7–8.

²⁰⁸ Pri tem so se zgledovali po nabiralni akciji za oblikovanje fonda za Narodno gledališče v Ljubljani. V obdobju od novembra do decembra 1918 se je v fondu nabralo milijon kron za delovanje gledališča. – Dušan Moravec: Slovensko gledališče od vojne do vojne. Ljubljana 1980, str. 9–12.

²⁰⁹ Naša največja kulturna naloga: Akademija znanosti in umetnosti; Narodna galerija. Ljubljana 1927 (dalje: Naša največja kulturna naloga), str. 3–4; M. Jenko: Kresija, str. 71–74.

²¹⁰ Naša največja kulturna naloga, str. 3–4.

Poziv k donaciji v Fond za Akademijo znanosti in umetnosti in Narodno galerijo je bil objavljen 1. decembra 1926.²¹¹

V publikaciji so svoje sestavke objavili predsednik Slovenske matice Dragotin Lončar, predsednik Znanstvenega društva za humanistične vede Rajko Nahtigal in Josip Regali, publicist in kritik slovenske upodabljaajoče umetnosti. Dragotin Lončar je opozoril na historično tradicijo akademije v Ljubljani. *Academio operosorum* je označil za prvo akademijo s pomembnim vplivom na razvoj znanosti in umetnosti, ki naj bi zaradi nje dosegla velik razmah. Lončar je v načrtovani Akademiji znanosti in umetnosti in Narodni galeriji videli instituciji »za suvereno duhovno Slovenijo«, in ob tem opozoril, da je osnovno poslanstvo Akademije organiziranje znanstvenega dela.²¹² Še bolj izrazito je to funkcijo poudaril Rajko Nahtigal, češ, da ima Akademija narodnokonstitutivno funkcijo. Predsednik Znanstvenega društva je bil zato prepričan, da bo to funkcijo poleg humanističnega dela Akademije opravljala tudi prirodoslovno-matematični razred, kljub vpetosti znanstvenikov in njihovemu uspešnemu sodelovanju na mednarodnem področju. Za Nahtigala je ustanovitev Akademije pomenila doseženo stopnjo kulturne dozorelosti.²¹³ V tretjem prispevku pa je Josip Regali predstavil načrt

²¹¹ M. Jenko: Kresija, str. 73.

²¹² Dragotin Lončar: Za Akademijo znanosti in umetnosti ter Narodno galerijo v Ljubljani. V: Naša največja kulturna naloga, str. 5–10.

²¹³ Rajko Nahtigal: Nekaj kratkih pripomb o pomenu, potrebi in nalogah Akademije znanosti v Ljubljani. V:

zbiranja sredstev. Pričakoval je, da se bo do konca leta 1929 v fondu zbralo pet milijonov dinarjev. Od slovenske oblasti je pričakoval prispevek v višini od dveh do treh milijonov dinarjev, od gospodarstva od enega do dveh milijonov dinarjev, od manjših občin pa dinar na prebivalca.²¹⁴

Organiziranje zbiralne akcije za fond je vplivalo na razpravo o odnosu Slovenske matice do načrtovane Akademije in širše do znanosti. Društvo je na občnem zboru 24. junija 1927 sprejelo dopolnilo, da se Slovenska matica ukvarja z lepovslovljem in znanstvom, pred tem je bil uporabljen termin poljudno znanstvo, ki je bil v pravila vnesen v letu 1920. S tem je društvo ponovno deklarativno izkazalo pripravljenost za preoblikovanje v Akademijo oziroma njeno sekcijo.²¹⁵ K tej pripravljenosti je bistveno prispevala relativna uspešnost akcije za zbiranje sredstev v Fondu za Akademijo znanosti in umetnosti in Narodno galerijo konec leta 1926 in v začetku leta 1927 ter ugoden finančni položaj društva, ki je imelo sicer precejšnje težave pri določanju izdajateljskega programa. Že prvi mesec se je v fondu nabralo 400.000 dinarjev, kar je bil izjemno dober začetek, vendar je pozneje pridobivanje donacij skoraj povsem zastalo.²¹⁶ Maja 1927 je bil dosežen dogovor o razdelitvi zbranih sredstev med Narodno galerijo in Znanstvenim društvom, in sicer dve tretjini za znanstvene razrede Akademije in ena tretjina za umetniški razred, v katerega bi se preoblikovalo društvo Narodna galerija.²¹⁷ Pozneje so bila na predlog Narodne galerije, ki je upravljala fond, sredstva razdeljena na polovico med obe društvi. Znanstveno društvo je julija 1939 predalo takrat že ustanovljeno Akademiji približno 350.000 dinarjev.²¹⁸

Zbiranje denarja za Akademijo je bilo toliko bolj potrebno, saj je bila podpora za Znanstveno društvo v proračunskem letu 1927/28 odpravljena.²¹⁹ S tem je društvo postalo žrtev varčevalne politike, ki se je začela leto poprej in s katero se je zmanjšala tudi državna podpora za beograjsko in zagrebško akademijo.²²⁰ V društvu so bili nad odločitvijo vlade presenečeni. Ukinitve podpore je predsednik društva Nahtigal označil za »smrtni udar«²²¹ društvu. V protestu so se zavzeli za enakopravnost med središči pri financiranju znanosti oziroma akademij, pri če-

Naša največja kulturna naloga, str. 11–14.

²¹⁴ J. Regali: Gospodarske potrebe, str. 15.

²¹⁵ ARS, AS 621, š. 46, št. 810.

²¹⁶ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (2. 6. 1939); J. Regali: Gospodarske potrebe, str. 15.

²¹⁷ M. Jenko: Kresija, str. 66–69.

²¹⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (2. 6. 1939).

²¹⁹ AJ, 66-319-536, 1926, št. 1731/1926.

²²⁰ E. Dolenc: Kulturni boj, str. 230–233. Redna sredstva za beograjsko in zagrebško akademijo so se zmanjšala z 1,5 milijona dinarjev v proračunskem letu 1926/1927 na 700.000 dinarjev v proračunskem letu 1928/1929. – AJ, 66-536-803, Proračunski predlog za leto 1926/1927 in Proračunski predlog za leto 1928/1929.

²²¹ »Ljubljana predstavlja važno kulturno središče zapadnog dela naše države, važno tim više radi toga što se na nju upira pogledi i težnje onih Slovenaca koji so po našem oslobodenju ostali pod tujima gospodarima.« – AJ, 66-319-536, 1926, št. 1731/1926.

mer so podprli prizadevanja Znanstvenega društva v Skopju, ki je imelo podobne cilje kot istoimensko ljubljansko društvo.²²² Slednje je prošnjo za podporo v proračunskem letu 1928/29 nekoliko preoblikovalo. Prosilo je za podporo 200.000 dinarjev, od tega 100.000 za izdajanje znanstvenih publikacij, 25.000 za zbiranje slovarskega in dialektološkega gradiva in 75.000 za Narodno galerijo, ki je dotlej neuspešno samostojno prosila za podporo.²²³ Skupno prošnjo je Znanstveno društvo utemeljevalo s sodelovanjem pri zbiranju »eksistenčnega fonda« za obe instituciji in namero Narodne galerije za zbiranje umetnostnega materiala, ki se nanaša na zgodovino Slovenije, pri čemer je Narodna galerija že pridobila gradivo ljubljanske škofije in ljubljanske oblasti. Uspeh prošnje je bil le delen, saj je bila odobrena zgolj podpora 40.000 dinarjev za založniško dejavnost Znanstvenega društva. S tem je vlada pritrdila stališču Znanstvenega društva, da bo brez podpore znanstveni tisk z majhnim krogom kupcev zašel v resno krizo, kar naj bi negativno vplivalo na »potrebno kontinuiteto in vidni izraz znanstvenega dela«. ²²⁴ Na ozek krog naročnikov akademijskih publikacij je kasneje, julija 1941, opozorjal tudi glavni tajnik Akademije Gregor Krek, ki je ugotavljal, da imajo zgolj šest naročnikov na publikacije vseh razredov.²²⁵

Po letu 1927 je nastopilo obdobje zmanjševanja proračuna. Finančni minister je v navodilih za sestavo predloga proračuna za leto 1928/29 napovedal okrnitev sredstev za »momentarske, prehitro se razvijajoče povojne tvorbe«, kar je poskus revizije povojnega institucionalnega razvoja prosvete in kulture. Ta očitek je vsaj za Narodni muzej zavrnil ravnatelj Josip Mal, ki se je v protestu dotaknil števila uslužbencev po drugih muzejih v kraljevini. Ob tem je ugotovil, da je muzej v Ljubljani glede na naloge kadrovsko podhranjen.²²⁶ Nezadovoljstvo v Ljubljani, ki je bilo del mnogo širšega razočaranja, je bil občutek zapostavljanja slovenskih kulturnih interesov, sploh ob obsežnem kreditu, ki ga je dobila Srbska kraljevska akademija za izgradnjo palače v središču Beograda, s katero je imela 5,8 milijona dinarjev bruto letnega donosa. Ta obsežna investicija s pomembnim državnim prispevkom je sprožila precej nezadovoljstva in zavisti tudi v Zagrebu. JAZU je tako februarja 1929 zaprosila za »beskatni državni zajm«, pri čemer je poudarila, da morajo v razvitih državah narod, država in bogati posamezniki družno skrbeti za kulturni razvoj. Zaradi ekonomskih težav pa je podpora države še toliko bolj potrebna. Protest je bil uspešen, saj je bila že v državnem proračunu 1930/1931 postavka »anuiteta za zajm za podizanje« nove palače JAZU« v višini 1,15 milijona dinarjev.²²⁷

²²² Prav tam.

²²³ Narodna galerija je državno podporo iz rednih sredstev prvič prejela šele leta 1937. Dobila je skoraj 25.000 dinarjev za organizacijo Manesove razstave. Že pred tem je po protestu iz Ljubljane leta 1925 dobila podporo iz izrednega kredita za nakup slik. – AJ, 66-328-556a, 1925 in 1937.

²²⁴ AJ, 66-319-536, 1928.

²²⁵ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine (29. 7. 1941).

²²⁶ AJ, 66-328-554, Predlog proračuna za leto 1928/29.

²²⁷ AJ, 66-318-535, Prošnja JAZU za beskatni zajm; AJ, 66-536-803, Proračun 1930/1931.

Kot koncesija Ljubljani je bila odobrena državna podpora gradnji palače univerzitetne knjižnice. Zatikalo pa se je pri črpanju proračunskih sredstev, zaradi česar se je gradnja pričela 1935, torej šest let po prvi odobritvi sredstev v državnem proračunu. V Ljubljani so to označevali kot nespremljivo. Rektor Matija Slavič je julija 1934 v protestu ob zavrnitvi črpanja proračunskih sredstev ugotavljal, da od prevrata ni bila zgrajeno z državnim prispevkom nobeno pomembno stavbišče v Ljubljani. Opozoril je tudi na mačehovski odnos države pri opremljanju inštitutov Univerze, za katere je precejšen del opreme prispevalo slovensko gospodarstvo.²²⁸

Po uvedbi kraljeve diktature (6. januar 1929)

Pomembna prelomnica v zgodovini medvojnne Jugoslavije je bila uvedba kraljeve diktature 6. januarja 1929, s katero so se okrepila tudi prizadevanja za centralistično vodenje kulturne politike, kar se je odražalo na okrepljenem pritisku na slovensko kulturno posebnost in kulturne institucije v Dravski banovini. Izrazit pritisk je trajal do poletja 1935, pozneje pa je popuščal sorazmerno s političnimi prizadevanji za sklenitev narodnega sporazuma med konstitutivnimi narodi Slovenci, Hrvati in Srbi, predvsem pa med slednjima.²²⁹ Obenem je to obdobje prispevalo k razjasnitvam slovenske identitete in reševanju slovenskega narodnega vprašanja ter vzpostavitvi novih političnih razmerij. Univerza je bila simbol slovenske posebnosti kot čuvarica slovenskega jezika, zaradi česar je bila ob krepitvi politike integralnega jugoslovanstva v središču tega pritiska.²³⁰ Minister za prosveto Božidar Maksimović je namreč ocenjeval, da je obstajala »stalna težnja, nevidna in nekoliko tudi nezavedna, da bi oblikovali plemenska intelektualna središča, ki v končni fazi počasi in postopoma vodijo k duhovnemu in političnemu trializmu, namesto da bi bilo prosvetno delovanje temu nasprotno.«²³¹

Minister je tako želel v Ljubljani ukiniti nepopolno medicinsko fakulteto in teološko fakulteto, kar je rektorju Milanu Vidmarju uspelo prepričati s predlogom za preimenovanje Univerze po kralju Aleksandru v Univerzo kralja Aleksandra I. v Ljubljani.²³² Kljub močno zaostrenim kulturnim razmeram po uvedbi kraljeve diktature je bližajoča se desetletnica Univerze okrepila prizadevanja za ustanovi-

²²⁸ AJ, 66-536-803, Predlog finančnog zakona za 1935/1936.

²²⁹ E. Dolenc: Med kulturo in politiko, str. 103–113; prim. ARS, AS 1660, f. 4, mapa 2, št. 448.

²³⁰ M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 74–75.

²³¹ Ljubodrag Dimić: Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941: 1. knjiga. Beograd 1996, str. 248–249.

²³² M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 74–81; AJ, 66-186-453, 1929, št. 6893/1929.

tev Akademije. Zaradi položaja je priprave vodil rektor Vidmar, ki je 20. februarja 1929 poslal na ministrstvo za prosveto spomenico in načrt Zakona o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki je bil na ministrstvo poslan že oktobra 1925 in junija 1926.²³³ V spomenici je poudaril, da bo Akademija pripomogla k organizacijski nadgradnji znanstvenoraziskovalnega dela v Ljubljani. Potem ko rektor od ministra ni dobil (želenega) odgovora, je začel aktivneje iskati politično podporo prvaka razpuščene stranke SLS in ministra Antona Korošca, kateremu je poslal spomenico in predlog zakona.²³⁴ Podporo je očitno dobil, saj je v začetku aprila 1929 poslal Korošču listo dvanajstih kandidatov za ustanovne člane-akademike, od katerih naj bi jih minister za prosveto izbral šest.²³⁵

Podporo projektu je iskal Vidmar tudi pri kralju Aleksandru, ko je aprila 1929 na avdienci povedal, da je »jugoslovanska inteligenca heterogena ter kot taka s svojimi deli tuja druga drugi«. Za Vidmarja sta bili vojska in inteligenca »mlina jugoslovanstva«. Kralj se je načelno strinjal z ustanovitvijo Akademije v Ljubljani, saj je ocenjeval, »da mora imeti tudi Slovenec, kar imata Srb in Hrvat«. ²³⁶ V pridobivanje podpore je bil močno vpet tajnik Znanstvenega društva Fran Ramovš, ki je glavnemu tajniku beograjske akademije Beliću obširno poročal o stanju duha v Ljubljani ter o odločenosti »nekaterih krogov«, da ustanovijo Akademijo za vsako ceno, tudi kot društvo. Ramovš je takšni organizacijski obliki nasprotoval, zato je poskušal pridobiti mnenje vplivnega srbskega znanstvenika Belića ter mu ob tem posredovati zagotovila, da lahko v Ljubljani ustanovijo Akademijo kot javni zavod, katerega začetni člani bi bili akademiki, ki so dopisni člani zagrebške in beograjske akademije. Ramovš je v pismu Beliću 17. maja 1929 poudaril, da se bo kljub jasni potrebi organiziranja znanstvenega dela v Ljubljani raje odpovedal članstvu, kot pa bil član Akademija s statusoma društva. Ramovš je namreč ocenjeval, da bi bila tovrstna ustanovitev Akademije v Beogradu razumljena kot provokacija. S to oceno se je v pismu 24. maja 1929 strinjal Belić, da »ovako nasilno stvarati 3-će Akademije – shvatiće se nesumnjivo kao produženje napora separatističkih«. Belić je celo dramatično poudarjal, da bi načrtovana ustanovitev Akademije kot društva negativno vplivala na ustanovitev enotne državne akademije, s katero bi odpravili dotedanje pomanjkljivosti nepokritega ozemlja kraljevine, tudi Dravske banovine.²³⁷

Zaradi bližajoče se proslave desetletnice Univerze in očitnih znakov, da ministrstvo ne namarava poslati predloga zakona v zakonodajni postopek, se je v Ljubljani okrepila skupina okoli Slovenske matice, ki je zahtevala ustanovitev Akademije, ne gleda na njen status javne ali zasebne ustanove. Preoblikovanje

²³³ F. Ramovš: K zgodovini, str. 7–8; J. Rotar: Korespondenca, str. 29–30.

²³⁴ Pokrajinski arhiv Maribor, PAM 1711, š. 1.

²³⁵ F. Ramovš: K zgodovini, str. 8.

²³⁶ J. Rotar: Korespondenca, str. 79–80.

²³⁷ Prav tam, str. 29–30.

Slovenske matice v Akademijo je predsednik društva Dragotin Lončar zagovarjal že dlje časa, posebej pa po uvedbi diktature. Nad načrtom niso bili navdušeni v Znanstvenem društvu, in tudi širše, zaradi česar je med obema društvoma prišlo do trenj. Ključni adut Slovenske matice je bilo njeno premoženje, Znanstvenega društva pa izdelan načrt znanstvenega dela in krog znanstvenikov.²³⁸ Zaradi tega je tajnik Znanstvenega društva Fran Ramovš kot realnejšo možnost za pridobitev Akademije v Ljubljani videl ustanovitev enotne državne akademije, v sklopu katere bi se oblikovala dislocirana enota v Ljubljani, ki bi se nato ob ugodni politični klimi osamosvojila. Ker je projekt enotne državne akademije podpiral Belić, je Ramovš v pismih pritiskal nanj, da bi se slednji odločno zavzel za promocijo tega projekta pri ministru za prosveto.²³⁹

Vprašanje ustanovitve Akademije je ob pripravah na proslavo desetletnice Univerze začelo kljub poostreni cenzuri in integralističnemu pritisku po uvedbi diktature postajati prvovrstno kulturno, narodno in politično vprašanje. Časnik Slovenec je predlagal čimprejšnjo ustanovitev Slovenske akademije znanosti in lepih umetnosti, saj je v tem videl dograditev »slovenske kulturne stavbe«.²⁴⁰ S podporo je časnik želel promovirati nastanek društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, za katero je Slovenska matica 18. maja 1929 oddala pravila, ki jih je veliki župan ljubljanske oblasti Fran Vodopivec 16. junija 1929 odobril. Zaradi neugodne politične klime ustanovni občni zbor ni bil sklican; potekal je šele 11. decembra 1937.²⁴¹ Podporo projektu ustanovitve Akademije je podal liberalno usmerjen znanstvenik Anton Melik, ki je poudaril, da je bila Univerza pomembna za osamosvojitve, Akademija pa bi izpopolnila institucionalizacijo slovenske znanosti. Naloge Akademije je videl v nacionalnih projektih, predvsem pri zbiranju jezikoslovnega, etnografskega in narodopisnega gradiva.²⁴²

Beograjska in zagrebška akademija sta jeseni 1929 ustanovili skupen odbor za preučitev možnosti za ustanovitev Akademije v Ljubljani. Kljub jasno določenemu delokrogu komisije je bilo ključno vprašanje preučitev možnosti ustanovitve enotne državne akademije. Beograjska akademija je bila, zaradi možnosti, da postane središče nove akademije, naklonjena projektu ustanovitve enotne državne akademije. Zaradi istega razloga je zagrebška akademija odločno nasprotovala spremembam. Taktično je predlagala, da se beograjska akademija preimenuje v jugoslovansko, zagrebška pa v hrvaško, saj so bili v Zagrebu prepričani, da se v Beogradu ne bodo odpovedali »srbskemu imenu«.²⁴³ To se je

²³⁸ Biblioteka SAZU, R 46/III-122:43.

²³⁹ Prav tam. Ob tem naj dodam, da je predsednik Srbske kraljevske akademije v letih 1915–1921 Jovan M. Žujović ocenjeval, da je za srbsko elito značilno istočasno ukvarjanje raziskovalcev z znanostjo in politiko. – Latinka Perović: Naučnik i političar: J. M. Žujović: Prilog proučavanja srpske elite. V: Tokovi istorije, 1993, št. 1–2, str. 55.

²⁴⁰ Ponosna desetletnica. V: Slovenec, 22. 6. 1929.

²⁴¹ Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. V: Čas, 1938, str. 164–165.

²⁴² Anton Melik: Ob desetletnici Univerze v Ljubljani. V: Ljubljanski zvon, 1929, str. 386–391.

²⁴³ Biblioteka SAZU, R 46/III-122:52.

najbolje odražalo v javni polemiki Gavra Manojlovića, člana zagrebške akademije, in Aleksandra Belića, glavnega tajnika beograjske akademije, o ustanovitve takšne akademije,²⁴⁴ vendar pa v Zagrebu uradno nikoli posredovano odklonilo stališče glede ustanovitve Akademije v Ljubljani. Je pa bil zato molk toliko bolj zgovoren.²⁴⁵ Predstavniki obeh akademij so na sestanku novembra 1929, na katerem so obravnavali načrt delovnega programa, neformalno sprejeli stališče, »da je posebna Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani nepotrebna in bo torej odbor glasoval proti tej ustanovitvi«. Formalno odločanje so predstavniki prepustili plenarnemu medakademijskemu odboru, katerega sestanek je bil načrtovan v nekaj dneh.²⁴⁶ Že pred tem je Ramovša na majhne možnosti za spremembe med vrsticami opozoril Belić, pri čemer je seveda mislil na projekt ustanovitve enotne državne akademije znanosti, ki je ocenjeval, da je treba »razbijati stare zablude«.²⁴⁷

O sestanku predstavnikov obeh akademij so slovenski časniki poročali različno. Medtem ko se je Slovenec s sklicevanjem na notranje informacije poročal o nasprotovanju ustanovitvi Akademije, so drugi časniki povzeli uradno vest, da bo o tem odločal plenarni medakademijski odbor.²⁴⁸ Dopisnik časnika Slovenec je ob tem ponovno opozoril, da je slovenski kulturni razvoj oziroma ustanovitev Akademije v skladu s »pravilnim pojmovanjem jugoslovanske misli«. Kot nesmiselno je zavrnil trditev, da so tri akademije za Jugoslavijo preveč, saj jih ima Nizozemska pet in Švedska sedem.²⁴⁹

Po omenjenih sestankih zagrebške in beograjske akademije je ob okrepljenem integralističnem pritisku iniciativa za ustanovitev Akademije v Ljubljani zaspala.²⁵⁰ Vodstvo Slovenske matice je sicer poskusilo z motivacijskim pismom, v katerem je priznalo Znanstvenemu društvu prvenstvo pri pripravah za ustanovitev Akademije, in se posredno strinjalo, da ustanovitev društva ne bi bila najbolj taktično modra poteza. S tem je Matica prepustila Znanstvenemu društvu

²⁴⁴ Gavro Manojlović: Jedna akademija ili tri. Zagreb 1929; Gavro Manojlović: Još o temi 'jedna akademija ili tri'. Zagreb 1929.

²⁴⁵ Biblioteka SAZU, R 46/III-122:45; J. Rotar: Korespondenca, str. 30–33, 147; Nujna potreba ljubljanske akademije. V: Slovenec, 7. 12. 1929.

²⁴⁶ Vprašanje ljubljanske akademije. V: Slovenec, 28. 11. 1929.

²⁴⁷ J. Rotar: Korespondenca, str. 31–32.

²⁴⁸ Vprašanje ljubljanske akademije. V: Slovenec, 28. 11. 1929.

²⁴⁹ »S svojimi znanstveniki, s svojimi možmi umetnosti je slovenski narod že dokazal, da ima akademike, ki morejo voditi delo akademije. Dokazal pa je tudi, da zna za svojo akademijo žrtvovati in stotisoči so že zbrani za ljubljansko akademijo in ponosna palača že čaka, da sprejme pod svojo streho ljubljansko akademijo. Upamo in pričakujemo, da se to tudi kmalu zgodi, ker je to v interesu utrditve jugoslovanske misli, ki je in ostane nam vsem prvi in najvišji ideal.« – Nujna potreba ljubljanske akademije. V: Slovenec, 7. 12. 1929.

²⁵⁰ ARS, AS 621, š. 47, št. 832; Karel Lončar je kot inšpektor banske uprave v Ljubljani v predlog proračuna za leto 1930/31 v razdelku Akademije nauka vnesel postavko »minimalne postavke za bodočo akademijo« (100.000 za tiskanje, 25.000 za nabiranje gradiva in 75.000 za Narodno galerijo). Za izvajanje dejavnosti je v proračunski predlog vnesel tudi honorar za administratorja, arhivista in dva dnevničarja. Predlog minister za prosveto ni upošteval. – AJ, 66-319-536, 1929, št. 12176/1929.

odločanje o nadaljnjih pripravah.²⁵¹ Slovenska matica se je od takrat naprej pojavljala zgolj kot podpornik in potencialni financer dejavnosti Akademije, vodstvo prizadevanj pa je v celoti prevzelo Znanstveno društvo. To je 15. marca 1930 kot predstavnik ljubljanskih društev začelo pogovore z zagrebško in beograjsko akademijo o oblikovanju novega načrta zakona in programa dela za načrtovano Akademijo. Društvo je upalo, da mu bo z argumenti in strokovno razpravo uspelo prepričati kolege v Zagrebu in Beogradu, saj je ministru sporočilo, da ni treba rešiti vloge, ki je bila 20. februarja 1929 poslana na ministrstvo za prosveto, dokler potekajo pogovori.²⁵² Ramovš je pri tem spraševal Belića, ki se ni želel zameriti stanovskemu kolegu in prijatelju v Ljubljani, za nasvete o nadaljnjih korakih. Tako je julija 1930 Belić ob obisku v Ljubljani Ramovšu predlagal, naj Znanstveno društvo obdrži svojo dotedanjo formo, naslov in delokrog, on pa bo pri ministru za prosveto lobiral za izdatnejšo podporo društvu,²⁵³ ki so jo nujno potrebovali, saj je društvo imelo finančne težave pri izdajanju Razprav Znanstvenega društva. Ob desetletnici Znanstvenega društva so načrtovali tudi izid posebnega zbornika, ki pa zaradi pomanjkanja sredstev ni izšel.²⁵⁴ Ramovš je Belića zato še večkrat pozval, naj realizira »ljubljsko« obljubo, ki je bila uresničena za proračunsko leto 1931/32. Belić je Ramovšu 9. januarja 1931 sporočil: »Za vaše društvo – ja sam morao prvo naći na drugom mestu štedu u budžetu; i zajedno smo našli. On se nada da će ovako povišena suma proći.« Skupaj s tem sporočilom je Ramovšu očital, da slovenski slavisti zanemarjajo sodelovanje pri Jugoslovanskem filologu, ki ga je urejal in izdajal Belić.²⁵⁵

Močan udarec je prizadevanjem za ustanovitev Akademije prizadejal sprejem nove ustave septembra 1931 in vstop slovenskih liberalcev, ki so kot vladna stranka bolj dosledno zastopali uradno politiko jugoslovanskega integralizma kot SLS, v vlado. S tem so predlagatelji za ustanovitev Akademije izgubili še tisti kanček podpore, ki so jo uživali pri prvaku katoliškega tabora Antonu Korošču.²⁵⁶ Kljub neugodnim razmeram si je Znanstveno društvo januarja 1932 prizadevalo dobiti uradno stališče zagrebške in beograjske akademije do načrta zakona in programa dela. V društvu jih je posebej motilo izmikanje jasnemu odgovoru in določitvi kriterijev, na podlagi katerih bi lahko izoblikovali svojo strategijo.²⁵⁷

²⁵¹ ARS, AS 621, š. 47, št. 832.

²⁵² AJ, 66-319-536, 1930, št. 10250/1930.

²⁵³ J. Rotar: Korespondenca, str. 38.

²⁵⁴ Prav tam, str. 39-40 in 42-44.

²⁵⁵ Prav tam, str. 41-42.

²⁵⁶ Ervin Dolenc: »Kulturni problemi slovenstva«. V: SNZ: 1. knjiga, str. 342-346; Jurij Perovšek: Dravska banovina in banski svet. V: SNZ: 1. knjiga, str. 327-332; Anton Ocvirk: Slovenski kulturni problem. V: Ljubljanski zvon, 1931, št. 3, str. 241-249; Josip Vidmar: Kulturni problemi slovenstva. Ljubljana 1932.

²⁵⁷ F. Ramovš: K zgodovini, str. 8-9.

Ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani

NOVI VAL PRIZADEVANJ ZA USTANOVITEV AKADEMIJE SE JE ZAČEL POLETI 1934 OB PRIPRAVAH NA SEDEMDESETLETNICO SLOVENSKE MATICE IN PREDVSEM PO IZVOLITVI FRANA RAMOVŠA ZA REKTORJA UNIVERZE V LJUBLJANI. Ramovš, tajnik Znanstvenega društva, je v načrt delovnega programa umestil prizadevanja za začetek gradnje univerzitetne knjižnice, izboljšanje pogojev za raziskovalno delo, zaposlitev generalnega sekretarja Univerze in ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti. Priprav se je lotil neposredno po izvolitvi, čeprav je funkcijo prevzel šele z novim študijskim letom 1934/35.²⁵⁸

Ramovševa pobuda je nastala v obdobju izrazite javne razprave o slovenski kulturi, kar ponazarja provokativno vprašanje Antona Ocvirka: »Ali je naša kultura že prestopila zenit svoje rasti in se nagiba v zaton? Morda pa se šele bliža naša velika doba.«²⁵⁹ Dilemo slovenske identitete je vzvalovala knjiga Josipa Vidmarja Kulturni problemi slovenstva, kriza reprezentančne liberalne revije Ljubljanski zvon ter tudi odprtje stalne razstave društva Narodna galerija. 23. junija 1933 je bila v prostorih Narodnega doma odprta razstava slovenskega umetniškega ustvarjanja od 15. stoletja do tedanjih dni. V oceni razstave je Karel Dobida kot ključni element prizadevanj za slovenske kulturne institucije izpostavil trpljenje.²⁶⁰

Organiziranje razstave je pomembno, saj je bila postavljena s sredstvi, ki so se zbirala od decembra 1926 za oblikovanje »eksistenčnega fonda« za Akademijo znanosti in umetnosti in Narodno galerijo. Predsednik Slovenske matice Dragotin Lončar je po odprtju razstave oktobra 1933 predlagal, da bi v letu 1934 organizirali poseben dinarski dan, na katerem bi zbirali denar za Akademijo.

²⁵⁸ Biblioteka SAZU, R 46/III-142:1, R 46/III-122:57.

²⁵⁹ Anton Ocvirk: Slovenski kulturni problem. V: Ljubljanski zvon, 1931, št. 3, str. 241–249.

²⁶⁰ Karel Dobida: Slovenska narodna galerija. V: Ljubljanski zvon, 1933, str. 385–386.

V pripravljalnem odboru naj bi poleg Slovenske matice sodelovali Narodna galerija, Znanstveno društvo za humanistične vede, Mohorjeva družba in tudi Univerza.²⁶¹

Ramovševa umestitev na rektorsko mesto je predsednika Slovenske matice Dragotina Lončarja spodbudila, da je na seji odbora 5. oktobra 1934 predlagal ustanovitev Akademije kot društva oziroma imenovanje prvih članov ter sklic ustanovnega občnega zbora. Lončar je ocenil, da so zagotovljeni osnovni materialni pogoji za začetno delovanje Akademije, zato je rektorja pozval, da naj skladno s pravili društva Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani in v »korist znanosti in naše narodne kulture« imenuje prvih sedem članov.²⁶² Ramovš je želel, da bi bila Akademija čimprej ustanovljena, seveda s soglasjem ministrstva za prosveto, zaradi česar je nameraval prepustiti imenovanje ustanovnih članov društva Akademija ministru za prosveto oziroma kralju. Po posvetovanjih je pripravil predlog ustanovnih članov Akademije, ki bi jih na predlog ministra za prosveto imenoval kralj, vendar zaradi atentata na kralja Aleksandra 9. oktobra 1934 predlog kandidatov ni bil poslan v Beograd. Ramovš je namreč želel, da bi kralj imenoval ustanovne člane društva Akademija, kar bi bil zelo pomemben korak pri pridobitvi statusa javnega zavoda za društvo Akademijo, ter seveda večjih možnosti za pridobitev državne podpore.²⁶³

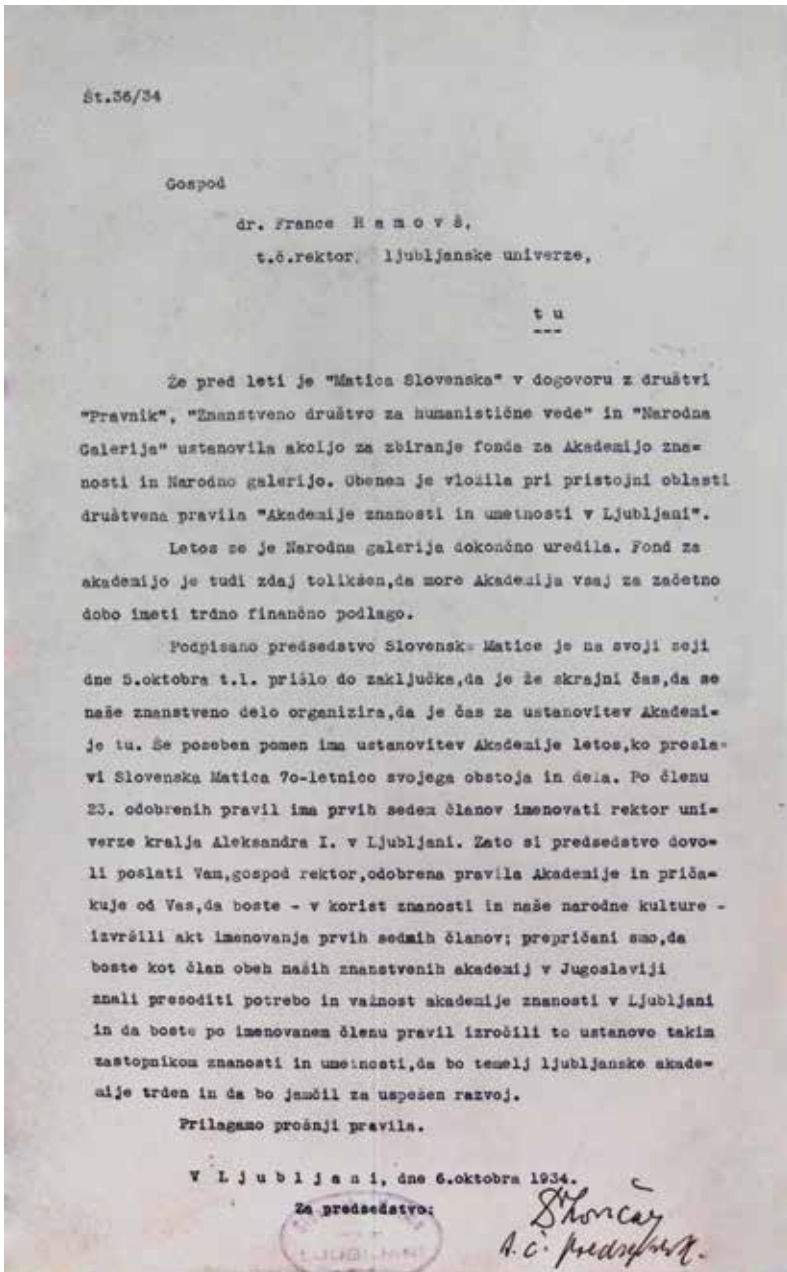
Zaradi stresa in razočaranja se je Ramovšu bistveno poslabšalo zdravstveno stanje in je 13. januarja 1935 odstopil kot rektor. Še predtem pa je ministru za prosveto poslal že pripravljen dopis, v katerem mu je predlagal imenovanje ustanovnih sedmih članov, kot so jih predvidevala društvena pravila Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Uradno se je za ta korak odločil, ker je »zastopnik vlade v Sloveniji«, ban Dravske banovine Drago Marušič, odklonil pomoč in ker je želel prispevati k reševanju gordijskega vozla o ureditvi položaja akademij znanosti v državi.²⁶⁴

²⁶¹ ARS, AS 621, š. 47, št. 834.

²⁶² ARS, AS 621, š. 47, št. 843.

²⁶³ Biblioteka SAZU, R 46/III-142:2, R 46/III-122:52; ARS, AS 621, š. 47, št. 843; F. Ramovš, K zgodovini, str. 11.

²⁶⁴ AJ, 66-319-536, 1938; F. Ramovš, K zgodovini, str. 11-12.

Predsednik Slovenske matice Dragotin Lončar je pozval rektorja Univerze v Ljubljani Frana Ramovša, da imenuje sedem ustanovnih članov društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.²⁶⁵

²⁶⁵ AJ, 66-319-536, 1939.

Po Ramovševem odstopu je predsednik Slovenske matice Lončar novoizvoljenemu rektorju Maksu Samcu 10. maja 1935 osebno prinesel dopis in pravila društva Akademija. Podobno kot Ramovša je tudi njega pozval k imenovanju prvih sedmih članov.²⁶⁶ Samec je privolil v imenovanje, »kakor hitro bo prišel ugodni trenutek«.²⁶⁷

Pomembna prelomnica v prizadevanjih za ustanovitev Akademije je bil padec režima JNS 20. junija 1935 ter oblikovanje Stojadinovićeve vlade, v katero je vstopila bivša SLS.²⁶⁸ Takoj po zamenjavi vlade je Ramovš 8. julija 1935 pisal Korošcu, da bo moral z njim »čez čas govoriti še o Akademiji«. Minister za prosveto Stevan Ćirić namreč do takrat še ni odgovoril na prošnjo po imenovanju ustanovnih članov, ki jo je 2. januarja 1935 vložil Ramovš. Tudi pozneje se je Ramovš obračal za podporo na Korošča, čeprav je po letu 1938 prišlo do Ramovševega nezadovoljstva nad obnašanjem SLS v Dravski banovini.²⁶⁹

Menjava vlade je prinesla postopen odmik od integralnega jugoslovanstva režima JNS oziroma celo od uvedbe diktature ter še bolj izrazito od ustave septembra 1931. Stojadinovićeva vlada, ki je oblast prevzela 23. julija 1935, je postopoma priznala kulturne posebnosti jugoslovanskih »plemen«. Cilj vlade in dvora je bila pomiritev med narodi v državi.²⁷⁰ S tem so se razprla pričakovanja glede možnosti za razvoj slovenskih kulturnih institucij. Spremembe so blagodejno vplivale na predlagatelje ustanovitve Akademije, saj so pridobili načelno podporo pri slovenskih politikih v vladi. Ivo Brnčić je julija 1935 v Ljubljanskem zvonu objavil razpravo o Slovenski akademiji znanosti, v kateri je pričakoval, da bo se bo kmalu uresničil »daven sen in velik načrt preporoditeljev« in s tem kulturna uveljavitev naroda.²⁷¹

Spremenjeno ozračje najbolje zaznamuje načelna podpora liberalnega časnika Jutro ustanovitvi Akademije, ki je začel z mehčanjem togega integralističnega stališča. S tem se je časopis približal hotenjem svojih liberalno mislečih bralcev. Časnik se je postavil na stališče pred uvedbo kraljeve diktature v obdobju 1927–1928, ko je kot organ opozicijskega liberalnega tabora ugotavljal potrebo po večji državni podpori za slovenske kulturne institucije.²⁷² Silovit unitarističen pritisk v času, ko so slovenski liberalci sedeli v vladi (1931–1935), je predramil znaten del slovensko čutečih liberalcev. Ti so se v odnosu do slovenstva začeli prebujati ob izdaji Vidmarjeve knjige Kulturni problemi slovenstva. Dodatno je situacijo zaostрил komentar Otona Župančiča ob pisanju Louisa Adamiča, slovenskega izseljenca in pisatelja v ZDA, da z izgubo slovenščine slovenska identiteta ne bi

²⁶⁶ ARS, AS 621, š. 47, št. 843.

²⁶⁷ ARS, AS 621, š. 48, št. 847.

²⁶⁸ Jure Gašparič: SLS pod kraljevo diktaturo. Ljubljana 2007, str. 221–224.

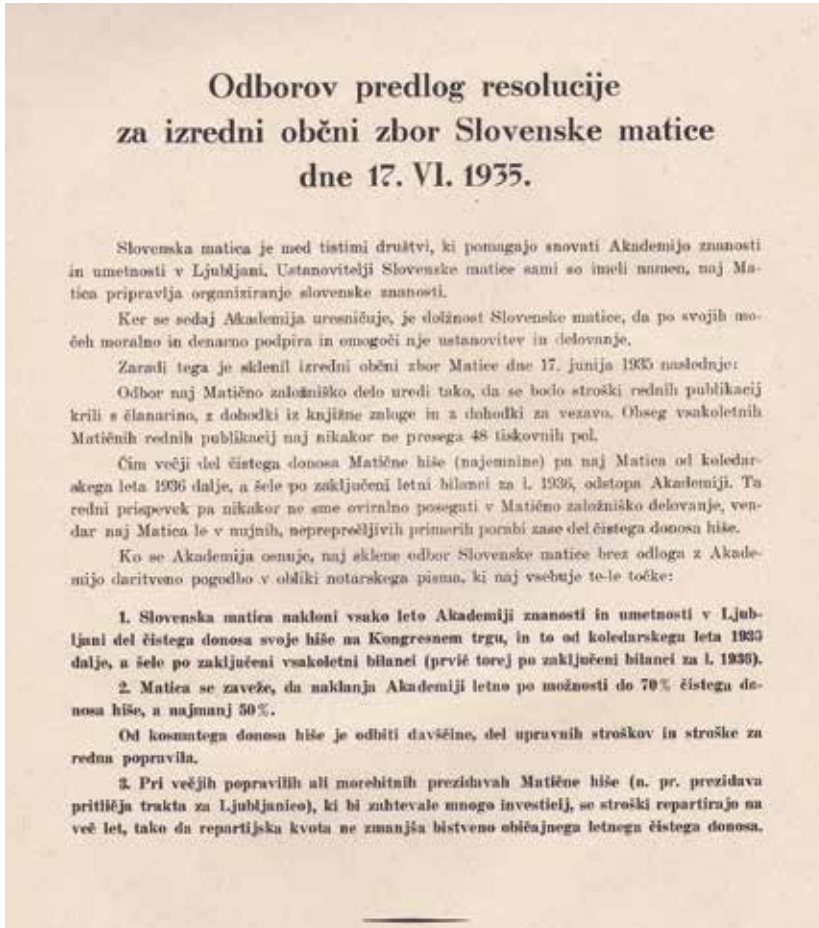
²⁶⁹ J. Rotar: Korespondenca, str. 147.

²⁷⁰ E. Dolenc: Med kulturo in politiko, str. 113.

²⁷¹ Ivo Brnčić: Slovenska akademija znanosti. V: Ljubljanski zvon, 1935, št. 7–9, str. 369–376.

²⁷² E. Dolenc: Med kulturo in politiko, str. 113.

bila preveč okrnjena. To je sprožilo krizo revije Ljubljanski zvon, saj založnik ni dopustil objavljave kritik Župančičevega stališča.²⁷³ Župančič pa se je odločil za da ostopi kot predsednik slovenskega PEN-a, razmišljal pa je tudi od izstopu iz organizacije.²⁷⁴ Kljub temu da tega koraka ni naredil, več let ni prišel na zasedanja.²⁷⁵

Na izrednem občnem zboru Slovenske matice 17. junija 1935 sprejeta resolucija, s katero se je društvo zavezalo k finančni podpori načrtovane Akademije, po ustanovitvi Akademije ni bila upoštevana.²⁷⁶

²⁷³ E. Dolenc: Med kulturo in politiko, str. 121–122; Ervin Dolenc: »Kulturni problemi slovenstva«. V: SNZ: 1. knjiga, str. 342–346.

²⁷⁴ ARS, AS 1660, f. 5, mapa 1, št. 579.

²⁷⁵ Prav tam, mapa 3, št. 731.

²⁷⁶ ARS, AS 621, š. 48, št. 845.

Pobudo Slovenske matice za ustanovitev Akademije je junija 1935 z uvodnikom pozdravil časnik *Jutro*. K temu ga je spodbudil tudi »argumentiran članek« predsednika Znanstvenega društva Rajka Nahtigala o pomenu, potrebi in delokrogu Akademije, ki je bil objavljen v *Akademskem glasu*. Komentator je v *Jutru* izpostavil funkcijo Akademije pri rasti »slovenskega naroda kot visoko kulturnega dela širšega jugoslovanskega naroda«, ki bo okrepila sodelovanje in bratstvo s Srbi in Hrvati. Ocenil je, da obstaja dilema, »ali bomo poudarjali, kar nas kulturno loči, ali pa to, kar nas duhovno spaja.« S tem je tudi zavrnil jugoslovansko unifikacijo, kot so si jo predstavljali »doktrinarji«, ki so v ustanovitvi Akademije videli »nevarno ojačenje partikularizma«. ²⁷⁷

Na spremenjeno stališče časnika *Jutro* niso reagirali niti v časniku *Slovenec* niti v *Slovenskem domu*. Z *Jutrom* je o vprašanju Akademije Slovenski dom začel polemizirati šele oktobra 1938, ko je bila podpora časnika *Jutro* označena kot »volilni maneuver« ²⁷⁸ za volitve v Narodno skupščino, ki so potekale 11. decembra 1938. ²⁷⁹ *Jutro* je to zavrnilo kot nesmiselno in se ob tem zavezalo, da bodo »po svoji časnikarski dolžnosti vztrajno branili slovenske kulturne interese tudi po volitvah, ker bomo zopet vohali v zraku nadaljnje volitve.« Ob tem je uredništvo *Jutra* pozvalo uredništvo *Slovenca* in *Slovenskega doma*, naj objavita izjave senatorja Luja Vojnoviča (JRZ) in časnika *Vreme* o ustanovitvi Akademije. Vojnovič in *Vreme* sta namreč podpirala Stojadinovićevo vlado, katere članica je bila tudi SLS, ob tem pa sta odločno nasprotovala ustanovitvi Akademije. ²⁸⁰ S tem se je *Jutro* odzvalo na trditve, da se je slovenski del JNS »sramežljivo odrekel integralnemu jugoslovanstvu«, medtem ko je glavni govorec JNS Budislav Grgur Andjelinović v obravnavi proračunskega predloga za leto 1938/39 v senatu ostro zavrnil slovensko zahtevo po financiranju Akademije iz državnega proračuna. ²⁸¹

Ob nastopu nove vlade junija 1935, katere del je bila SLS oziroma slovenski del JRZ, je prišlo do oživitve kulturnega življenja in povečanja kulturnih pobud. Izidor Cankar je tako predlagal ustanovitev Moderne galerije, temeljito obnovo stavbe Slovenske matice, razširitev njenega programa ter ustanovitev Akademije. ²⁸² Zanimiva je pobuda Filozofskega društva za oblikovanje Zveze znanstvenih društev. Nosilca te pobude sta bila predsednik France Veber in Lojze Potočnik. Filozofsko društvo je 16. aprila 1935 povabilo vsa znanstvena društva na posvet, vendar je bil odziv relativno skromen. Slovenska matica in Slavistično društvo sta odgovorila odklonilno, Umetnostnozgodovinsko društvo v Ljubljani in Znanstveno društvo za humanistične vede pa sploh nista poslala odgovora. Zato je Filozof-

²⁷⁷ Akcija za akademijo znanosti v Ljubljani. V: *Jutro*, 7. 6. 1935.

²⁷⁸ Preroški čut *Jutra*. V: *Jutro*, 15. 10. 1938.

²⁷⁹ Anka Vidovič Miklavčič: Obujanje strank od volitev 1938 do vojne. V: *SNZ*: 1. knjiga, str. 389–390.

²⁸⁰ Preroški čut *Jutra*. V: *Jutro*, 15. 10. 1938.

²⁸¹ Napad na slovensko akademijo. V: *Jutro*, 25. 3. 1938.

²⁸² ARS, AS 1660, f. 3, mapa 2, št. 1002; Biblioteka SAZU, R 46/III – 8: 1.

sko društvo v drugem dopisu, ki je bil poslan 25. oktobra 1935, ugotavljalo, da je prišlo do nesporazuma. Namen Zveze znanstvenih društev naj bi bila skrb »za čim močnejšo afirmacijo, ki bo tudi naši skupni želji po končni ustanovitvi slovenske 'Akademije znanosti in umetnosti' samo koristila«. ²⁸³

Slovenska matica se je nato 16. februarja 1936 udeležila posveta, na katerem so obravnavali pravila Zveze znanstvenih društev. Za prizadevanja za ustanovitev Akademije je zanimiv del, ki pravi, da Zveza znanstvenih društev »s svojo moralno avtoriteto, ki je večja kot avtoriteta posameznih znanstvenih društev, pripravljaja pot za ustanovitev Akademije znanosti in vsestransko podpira njen razvoj.« ²⁸⁴

Po izrednem občnem zboru Slovenske matice 17. junija 1935 in Ramovševem pismu ministru notranjih zadev Korošču 8. julija 1935 ²⁸⁵ se je začela intenzivna doba prizadevanj za ustanovitev Akademije, ki pa niso takoj obrodila zelenega rezultata. ²⁸⁶ V pismu 12. avgusta 1936 je očitno razočarani tajnik Znanstvenega društva Ramovš glavnemu tajniku Srbske kraljevske akademije Beliću »zau-pal«, da je razmišljal o akademiji oziroma o načrtu ustanavljanja Akademije Kraljevine Jugoslavije s podružnicami. Ramovš je v tem predlogu videl največjo možnost za ustanovitev Akademije v Ljubljani, sprva kot organizacijske enote državne akademije, ki bi se nato ob političnih spremembah preoblikovala v samostojno akademijo. Ramovš se je zavedal, da bi bila tovrstna ureditev – tako ustanovitev državne akademije kot ustanovitev samostojne akademije v Ljubljani – malo verjetna, saj bi naletela na nasprotovanje, zaradi česar bi jo lahko izvedel le »despot«. ²⁸⁷

Možnosti za ustanovitev Akademije so se povečale v drugi polovici leta 1936, ko je dvor poskusil urediti narodna razmerja v državi, pri čemer je sodeloval tudi voditelj SLS Anton Korošec. ²⁸⁸ Posledica pogajanj je bila pripravljenost za popuščanje, vendar so bila pričakovanja na banovinski ravni prevelika, zaradi česar je prihajalo tudi do trenj v stranki. Seveda ne samo glede urejanja odnosov v državi, ampak tudi zaradi ideološkega zaostrovanja znotraj celotnega katoliškega tabora. Korošec je pred vstopom v vlado strankarskim kolegom sporočil, da s tem korakom ne bodo izpolnili strankarskega cilja, tj. samouprave in slovenske avtonomije, vendar pa bodo lahko vplivali na delovanje vlade in s tem posredno prevzeli nadzor v Dravski banovini. Korošec je člane SLS na banovinski ravni želel umiriti pri postavljanju zahtev. ²⁸⁹ Med te zagotovo ni spadala zahteva po ustanovitvi Aka-

²⁸³ ARS, AS 621, š. 48, št. 847.

²⁸⁴ ARS, AS 621, š. 48, št. 847; ARS, AS 429, š. 1, št. 20/35 in 28/36.

²⁸⁵ J. Rotar: Korespondenca, str. 144–145.

²⁸⁶ F. Ramovš: K zgodovini, str. 12.

²⁸⁷ J. Rotar: Korespondenca, str. 74; Stenografske beležke Senata Kraljevine Jugoslavije. Beograd 1937, str. 263–264.

²⁸⁸ ARS, AS 1660, f. 4, mapa 2, št. 447.

²⁸⁹ Bojan Godeša in Ervin Dolenc: Izgubljeni spomin na Antona Korošca: Iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana 1999, str. 168; Jure Gašparič: Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanja po-

demije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Ustanovitev je namreč pomenila predvsem simbolno vprašanje, v manjši meri finančno, saj je bila osnovna uradna državna podpora obema obstoječima akademijama 250.000 dinarjev letno, torej približno pet letnih plač univerzitetnega profesorja.²⁹⁰

Posebno resolucijo za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti je na rednem letnem zasedanju 26. februarja 1937 sprejel banski svet Dravske banovine kot najvišji slovenski politični subjekt.²⁹¹ Projekt je bil sicer deležen splošne politične podpore, tako liberalcev kot vladne SLS. Banski svet, v katerem je imela večino SLS, je začel v letu 1937 začel izrazitejše postavljati avtonomistične zahteve pod geslom »samouprava Slovenije«, kar naj bi prispevalo k ohranitvi slovenske kulture, jezika in samobitnosti.²⁹² V resoluciji je pozval k ustanovitvi Akademije, imenovanju prvih pravih članov ter k odobritvi zadostnih kreditov, s čimer bi pripomogli, »da se tudi med Slovenci začne z organiziranim znanstvenim delom«. Izpostavljeno je bilo, da so zagotovljeni pogoji (Univerza in univerzitetna knjižnica v gradnji), zaradi česar je bilo treba poskrbeti za koncentracijo znanstvenega dela v »enotnem društvu«. Slovenska akademija znanosti in umetnosti (v resoluciji je dosledno uporabljen pridevnik Slovenska) je po prepričanju predlagateljev postala nujna potreba slovenskega naroda, ki ima sicer splošno podporo med slovenskimi znanstveniki. »Organizacija sistematičnega znanstvenega dela v Ljubljani je nujna potreba za slovensko kulturo in znanost« ter širše z znanstvenega, nacionalnega in državnega stališča. V resoluciji je banski svet zavrnil možnost ustanovitve enotne državne akademije. Pričakovali so, da se bo »akademija v Ljubljani uspešno razvijala in uspešno tekmovala z drugima dvema akademijama v državi.«²⁹³

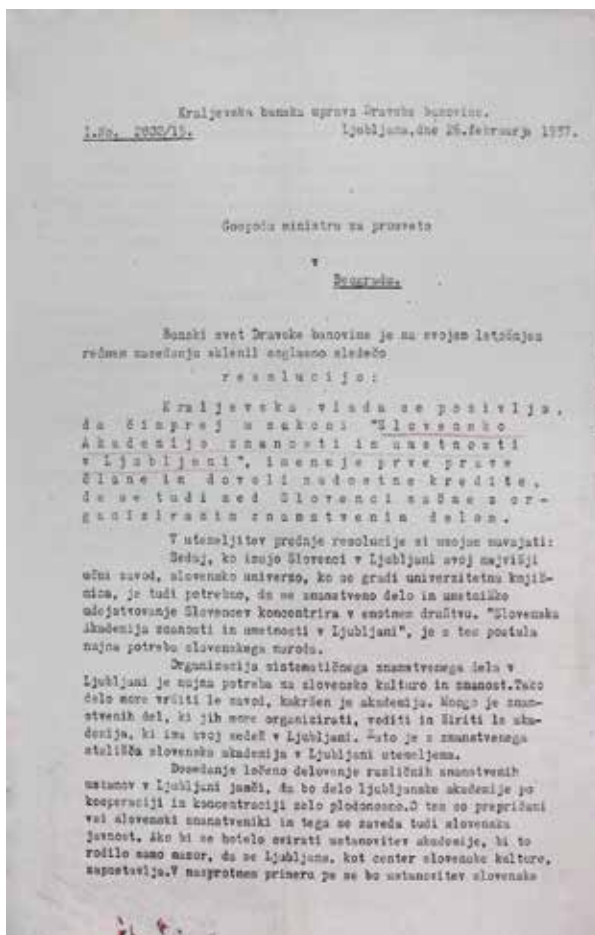
litičnega sobivanja. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2011, št. 1, str. 87–89; Anka Vidovič Miklavčič: Obujanje strank od volitev 1938 do vojne. V: SNZ: 1. knjiga, str. 389–390

²⁹⁰ AJ, 66-81-225, 1934, št. 106/34.

²⁹¹ ARS, AS 77, f. 14.

²⁹² Jurij Perovšek: Avtonomistična prizadevanja banskega sveta Dravske banovine. V: SNZ: 1. knjiga, str. 396–397.

²⁹³ AJ, 66-319-536, 1937, št. 13160; ARS, AS 77, f. 14.

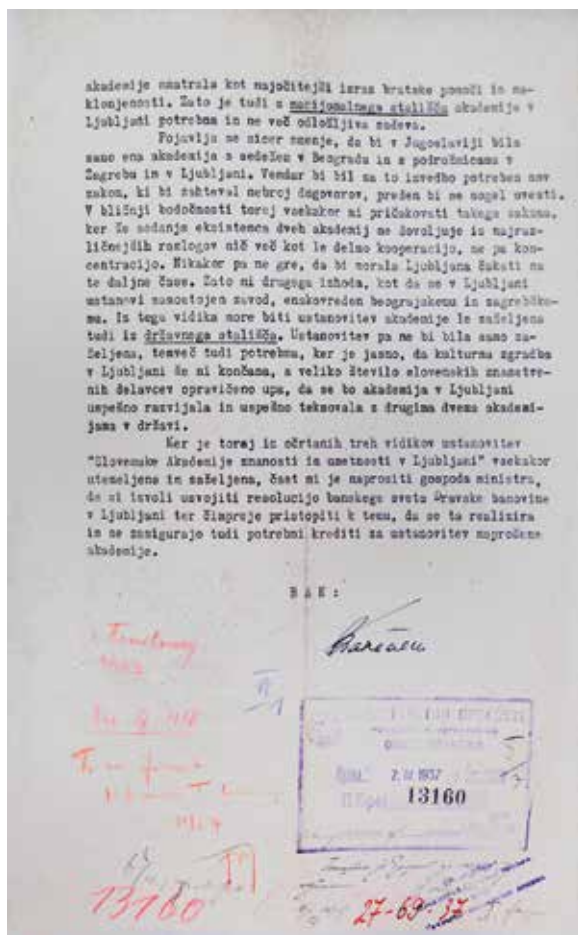
*Resolucija banskega sveta Dravske banovine za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki je bila sprejeta na zasedanju banskega sveta 26. februarja 1937.*²⁹⁴

Odločno je ustanovitev Akademije na seji senata v proračunski debati 21. marca 1937 podprl tudi Ivan Hribar, dolgoletni borec za slovenske kulturne institucije, ki je v ustanovitvi videl temelj za uspešen razvoj znanosti. Med argumenti je omenil organski razvoj znanosti v okolju splošne visoke razvitosti ter dolgotrajne in uspešne priprave na ustanovitev Akademije. Na koncu je kolegom dejal, da se z ustanovitvijo strinja predsednik vlade Milan Stojadinović, ki je obljubil podporo, saj »shvata važnost naučenjaškog rada u Slovenačkoj«.²⁹⁵ To je dalo zagon Znanstvenemu društvu, ki je nato večkrat interveniralo pri ministru za prosveto.²⁹⁶

²⁹⁴ AJ, 66-319-536, 1937, št. 13160.

²⁹⁵ Stenografske beležke Senata Kraljevine Jugoslavije. Beograd 1937, str. 236, 241, 263-264.

²⁹⁶ F. Ramovš: K zgodovini, str. 12.

Zadnja stran resolucije s str. 76.

Svojo »podporo« je Stojadinović realiziral, verjetno tudi ob pritisku koalicijskih partnerjev iz SLS, na seji ministrskega sveta 24. julija 1937.²⁹⁷ Sprejet je bil sklep, da se Znanstvenemu društvu nakaže 100.000 dinarjev izredne podpore iz proračunske rezerve. Ob tem je bil društvu priznan status predhodnice Akademije v Ljubljani, kar naj bi po oceni vlade izkazalo z izdajateljsko dejavnostjo, ki je bila zaradi finančnih razlogov omejena predvsem na humanistične vede. Del denarja, ki je bil nakazan septembra 1937, je društvo porabilo za organizacijske priprave, večino pa je predalo decembra 1937 ustanovljenemu društvu Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.²⁹⁸

²⁹⁷ Vivat Academia! V: Slovenec, 14. 10. 1938; Gregor Krek: Dr. Anton Korošec in Akademija znanosti in umetnosti. V: Slovenec, 17. 12. 1940.

²⁹⁸ AJ, 66-319-536, 1937, št. 32874.

Še pred izplačilom izredne podpore je minister za prosveto v predlogu proračuna za leto 1938/39 vnesel postavko 100.000 dinarjev za »Društvo za humanistične vede« v razdelku »Specialni naučni zavodi«. S tem pa ni bilo zadovoljno Znanstveno društvo, saj so v tej potezi videli nevarnost za ustanovitev Akademije kot javnega zavoda. V Znanstvenem društvu so želeli izkoristi politično voljo ministra za prosveto Dimitrija Magaraševiča in predsednika vlade Stojadinovića. Sugestijo Znanstvenega društva je z naklonjenostjo sprejel minister za prosveto, ki je društvo pozval, naj mu ponovno pošlje predlog zakonskega načrta, kar je društvo storilo 12. oktobra 1937.²⁹⁹ Zaradi različnih pogledov glede ustanovitve Akademije je minister za prosveto 20. novembra 1937 prišel na posvet v Ljubljano. Minister je podpiral zamisel o neposredni ustanovitvi s posebnim zakonom, tajnik društva Ramovš in predsednik Nahtigal pa sta zastopala rešitev, s katero bi se društvo Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani s posebno uredbo podržavilo. Ob tem sta Nahtigal in Ramovš ministra opozorila, da so Znanstveno društvo za humanistične vede, društvo Slovenska matica, Narodna galerija in društvo Pravnik že zdavnaj pripravili pravila društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki jih je 19. junija 1929 potrdil veliki župan ljubljanske oblasti Fran Vodopivec. Predstavnik društva sta ministru pojasnjevala, da naj bi že poleti 1929 načrtovali, da bi država zasebnemu društvu priznala status javnega zavoda, zaradi česar so pripravili pravila, ki so se glede članstva, notranje uprave in delokroga skladala s statutom zagrebške in beograjske akademije. Ministra sta pozvala, da v vladi pridobi pooblastilo za umestitev postavke za Akademijo znanosti in umetnosti v Ljubljani (tako po javnem kot privatnem pravu) v proračun za leto 1938/39, da nato potrdi poslovnik in imenuje predsednika Akademije. Ob tem sta mu zagotovila, da sama ustanovitev Akademije ne bo dodatno obremenila proračuna za leto 1938/39, saj ne bodo zaprosili »za kako posebno subvencijo, ker bo začetno leto posvečeno predvsem pripravi notranje znanstvene aparature in podrobnemu delovnemu načrtu in fiksaciji publikacij, kolekcij, sekcijskega dela in podobno«. Ramovš in Nahtigal sta se zavezala, da bo Akademija prve publikacije financirala iz zbranih »privatnih in lokalnih fondov«.³⁰⁰

Po sestanku 20. novembra 1937 v Ljubljani je Znanstveno društvo 25. novembra 1937 ministra za prosveto Magaraševiča prosilo, naj se Akademiji prizna »pravična in običajna kulturna oznaka«. Poziv za priznanje statusa javnega zavoda sta 13. decembra 1937 ponovila Aleš Ušeničnik, starostni predsednik, in Milko Kos, glavni tajnik komaj ustanovljenega društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani.³⁰¹ Ušeničnik in Kos sta poziv ponovila 10. januarja 1938, ko sta ministra prosila, naj pridobi soglasje vlade za prevedbo pravnega statusa Akademije iz

²⁹⁹ AJ, 66-319-536, 1937, št. 19/8/7.

³⁰⁰ AJ, 66-319-536, 1937.

³⁰¹ AJ, 66-319-536, 1937, št. 48982. Dopis je bil prepisan tudi v cirilico – v fondu je bila popisana slednja verzija, in to v delu, v katerem je umeščena prošnja za akcijo, ki jo je predhodno poslalo Znanstveno društvo.

društva v pravno osebo po javnem in privatnem pravu.³⁰² V Ljubljani so pričakovali, da bi lahko zakonodajni postopek sprejema zakona o ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani v Narodni skupščini naletel na »ovire«.³⁰³ Na to je Ramovša opozarjal Ivan Hribar, član senata, ki je bil razočaran, da so v predlogu zakona, poslanem na ministrstvo za prosveto oktobra 1937, kot uradno poimenovanje navedli Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Hribar je seveda pričakoval, da si bodo predlagatelji upali dodati pridevnik »Slovenska«, saj bi tako vsaj teoretično obstajala možnost za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Za Hribarja, politika, je bila ustanovitev pomembno simbolno politično (prestižno) vprašanje in s tem barometer narodnih razmerij v državi in možnosti za slovenski kulturni razvoj v Jugoslaviji; za Ramovša, znanstvenika in dolgoletnega organizatorja, pa je ustanovitev Akademija pomenila predvsem povečanje možnosti za izvedbo kolektivnih znanstvenoraziskovalnih projektov v Sloveniji. Ramovš je namreč pričakoval buren odziv v srbskih časnikih na načrtovano ustanovitev »Slovenačke akademije«, do česar je kasneje tudi prišlo.³⁰⁴

Hribarja pa to ni ustavilo in je v zakonodajnem postopku poskušal vriniti pridevnik Slovenska, kar je utemeljeval z ustavnim določilom o uradnem srbsko-hrvaško-slovenskem jeziku. V svoje načrte je skušal pritegniti hrvaške kolege, saj naj bi se JAZU preimenovala v Hrvaško akademijo. Svoj neuspešen poskus je pojasnjeval z »malenkostno neverjetno zaslepljenostjo«, ki se je odražala tudi v nasprotovanju ustanovitvi ljubljanske Akademije med pomembnimi člani in podporniki vlade.³⁰⁵

Rektor Univerze Rado Kušej je v začetku decembra 1937 imenoval sedem ustanovnih članov društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki so se nato 11. decembra zbrali na ustanovnem občnem zboru. Člani društva Akademije so postali: v prvem razredu Aleš Ušeničnik, Rajko Nahtigal, France Kidrič in Milko Kos, v drugem razredu Gregor Krek, v tretjem razredu Rihard Zupančič in v četrtem razredu Oton Župančič. Vsak razred naj bi predstavljal »kolegij«, ki bi v okviru razreda izvedel priprave za delovanje Akademije in pripravil seznam kandidatov zanjo.³⁰⁶ Starostni predsednik je postal Aleš Ušeničnik, začasni tajnik pa Milko Kos. Akademijo sta vodila do konca januarja 1939, ko se je glavna skupščina seznanila z imenovanjem Rajka Nahtigala za predsednika Akademije s triletnim mandatom, za glavnega tajnika pa je bil izvoljen Gregor Krek.³⁰⁷

³⁰² AJ, 66-319-536, 1938, št. 1436.

³⁰³ Prim. Preroški čut Jutra. V: Jutro, 15. 10. 1938; Stenografski zapisniki Ljudske skupščine LRS (1947-1963), 1. seja III. rednega zasedanja LRS (19. 5. 1948), str. 355-362, Zgodovina Slovenije – Sistory, <http://www.sistory.si/?urn=SISTORY:ID:1073>, pridobljeno 17. 11. 2011.

³⁰⁴ Biblioteka SAZU, R 46/III-59:3.

³⁰⁵ Biblioteka SAZU, R 46/III-59:5.

³⁰⁶ Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. V: Misel in delo, 1938, str. 20; Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V: Čas, 1937, str. 116; Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. V: Čas, 1938, str. 164-167; Fran Ramovš – petdesetletnik. V: Sodobnost, 1940, str. 479-480; Akademija znanosti in umetnosti. V: Jutro, 12. 12. 1937; V Ljubljani je ustanovljena Akademija znanosti in umetnosti. V: Jutro, 12. 12. 1937.

³⁰⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938-1951, Zapisnik prve glavne skupščine AZU (12. 11. 1938); SAZU, Glavna skupšči-

Na ustanovnem občnem zboru društva je bilo poudarjeno, da je takšna ustanovitev Akademije primerna, saj je bila tudi predhodnica beograjske akademije »Srpsko učeno društvo«. Kot vzporednico z zagrebško akademijo pa so navedli, da je bila ustanovljena na zasebno pobudo džakovskega škofa Josipa Juraja Strossmayerja, podprta s strani Sabora, zakon o ustanovitvi pa je podpisal leta 1866 Franc Jožef kot ogrski kralj.³⁰⁸ Ustanovitev društva Akademija je navdušeno pozdravil časnik *Jutro*, ki je kot prvo nalogo Akademije izpostavil častno reprezentiranje »naše znanosti in umetnosti tudi v mednarodni kulturni tekmi in da s tem dviga narodno čast naše države.«³⁰⁹

Neposredno po ustanovitvi društva so razredni kolegiji razpravljali in pripravili seznam kandidatov za člane.³¹⁰ Ramovš je v pismu Beliću 6. aprila 1938 zapisal, da je to postalo pomembno vprašanje »tukajšnjih profesorjev«. Na kandidatni listi so bili poleg članov društva Akademija še Metod Dolenc, Rado Kušej, Josip Plemelj, Milan Vidmar, Jože Plečnik in Rihard Jakopič. Zaradi Ramovševe zamere do »klerikalne partije« (SLS) pa na seznamu ni bilo Ramovša, ki ni želel, da bi ga vladna SLS uporabila kot »pavovo perje«. V primeru izvolitve je grozil celo z odstopom.³¹¹ O tem je očitno zelo resno razmišljal, saj je 16. septembra 1938 poslal pismo ministru za prosveto Magaraševiću, v katerem se je odpovedal imenovanju med prve redne člane Akademije. Poleg osebne politične zadržanosti je kot razlog navedel morebitno užaljenost kolegov (Kidrič, Kos, Nahtigal, Ušeničnik) v prvem razredu, v primeru, da kdo izmed njih ne bi bil imenovan. Ramovš je s to potezo želel preprečiti namigovanja, da je na konferenci ob redakciji Uredbe o ustanovitvi Akademije 21. maja 1938 lobiral za članstvo, saj je poudaril, da bi bilo primerneje, da ga kolegi sami izvolijo za člana Akademije.³¹² Kljub tem zadržkom ga je minister za prosveto imenoval med prvimi osemnajstimi rednimi člani Akademije 7. oktobra 1938.³¹³

Uredba o ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, ki jo je podpisal regent Pavle, je bila objavljena v *Službenih novinah* 31. avgusta 1938, nato pa še 7. septembra v *Službenem listu Kraljevske banske uprave Dravske banovine*. Pred objavo v *Službenem listu*,³¹⁴ kjer so objavljali pomembnejše uredbe vlade, je ključne člene uredbe objavil časnik *Slovenec*.³¹⁵

na 1938–1951, *Zapisnik glavne skupščine AZU* (28. 1. 1939).

³⁰⁸ AJ, 66-319-536, 1938, št. 1436.

³⁰⁹ V Ljubljani je ustanovljena Akademija znanosti in umetnosti. V: *Jutro*, 12. 12. 1937.

³¹⁰ ARS, AS 821, f. 8, Pitamic Leonid.

³¹¹ J. Rotar: *Korespondenca*, str. 80–81 in 146.

³¹² AJ, 66-319-536, 1938.

³¹³ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, *Zapisnik prve glavne skupščine AZU* (12. 11. 1938); ARS, AS 812, f. 10, Imenovanje za člana akademij znanosti.

³¹⁴ *Službeni list Kraljevske banske uprave (SL KBU)*, 7. 9. 1938, str. 783–785, Uredba z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (dalje Uredba).

³¹⁵ Najvažnejša določila uredbe, s katero se v Ljubljani ustanavlja Akademija znanosti in umetnosti. V: *Slovenec*, 2. 9. 1938.

Polnina plačana v gotovini.

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA

SLUŽBENI LIST

KRALJEVSKE BANSKE UPRAVE DRAVSKE BANOVINE

Izhaja vsake srede in sobote. — Narodna; mesečna dca 15[—], četrtletna dca 45[—], polletna dca 90[—], celoletna dca 180[—]. Cena posamezne številke po obsogu. — Plača in tisk se v Ljubljani. Uredništvo in upravitelstvo: Ljubljana, Gregorčičova ul. 23. — Tel. št. 25-52.

---

72. kos. V LJUBLJANI dne 7. septembra 1938. Letnik IX.

Y S R B I N A :

<p>442. Uredba z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.</p> <p>443. Upruha člena 11., odsk. 2., mednarodne konvencije za upravitelj razpisnih komisij na Čečianu.</p> <p>444. Priloge k zakonodaji za angleške kolonije Aden in Kenjotij; o izsledenju nekvalitetnih predpisov o mednarodnem prometu po traku.</p>	<p>445. Priloge k zakonodaji za upravitelj konvencij.</p> <p>446. Uredba o ustanovitvi zdravstvenih občin v območju državne inozemstva.</p> <p>447. Spremembe v statutu državnih in inozemskih ministrstev v območju državne inozemstva.</p> <p>448. Razpis objave iz »Študentskih novic«.</p>
---	--

Uredbe osrednje vlade.

442.

Na podstavli § 37. točke 5. finančnega zakona za leto 1938/39. predpisujem tole

uredbo

z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.*

I. Naloga, sredstva in ureditev akademije.

Člen 1.

V Ljubljani se ustanavlja kot javni zavod Akademija znanosti in umetnosti. Akademija ima značaj pravne osebe po javnem in zasebnem pravu. V razmerju do državne uprave je avtonomno telo in je pod varstvom države.

Člen 2.

Akademiji je naloga, da goji znanost in podpira razvoj umetnosti, da pozreva in podpira raziskavanja na tem teritoriju in objavlja znanstvena dela.

Člen 3.

Pri raziskavanju kulturne, literarne in polnične zgodovine, zgodovine umetnosti in prava, pri promocijski dejavnosti, prava, etnologije in prirodoslovnih ved se osira akademija predvsem na ozemlje kraljevine Jugoslavije. Raziskavanja v medicinski in tehnični stroki spadata** v matematično-prirodoslojni razred.

* »Službene novice kraljevine Jugoslavije« : z dne 21. avgusta 1938, št. 197 I. XI/460.

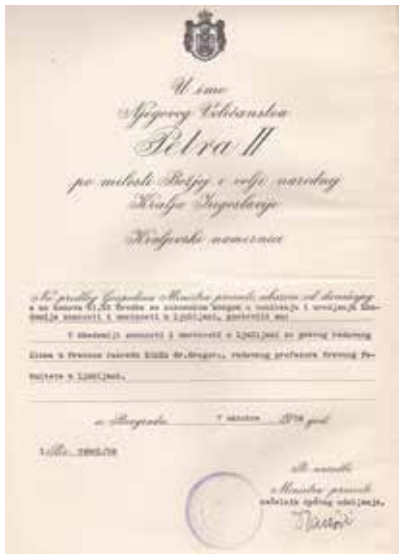
** Ta beseda ni v izvirniku. — Op. ur.

Prva stran Uredbe z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, s katero je bilo podržavljeno istoimensko društvo.³¹⁶

Imenovanje ustanovnih rednih članov je bilo na ministrstvu za prosveto izvedeno 7. oktobra 1938. Diplome so bile poslana starostnemu predsedniku društva Akademija Alešu Ušeničniku, ki jih je 18. oktobra poslal članom: v filozofsko-fi-

³¹⁶ SL KBU, 7. 9. 1938, str. 783–785, Uredba.

lološko-historičnem razredu so člani postali France Kidrič, Milko Kos, Rajko Nahtigal, Fran Ramovš, Aleš Ušeničnik; v pravnem razredu Metod Dolenc, Gregor Krek, Rado Kušej, Leonid Pitamic in Janko Polec; v matematično-prirodoslovnem razredu Jovan Hadži, Josip Plemelj in Rihard Zupančič; v umetniškem razredu pa Fran Saleški Finžgar, Rihard Jakopič, Matija Jama, Jože Plečnik in Oton Župančič.³¹⁷ Med njimi so bili vsi člani prvega, drugega in tretjega razreda univerzitetni profesorji, poleg njih pa v četrtem razredu še arhitekt Jože Plečnik. Ob tem jih je bilo osem (od osemnajstih) imenovanih že za prve ustanovne člane ljubljanske univerze septembra 1919.³¹⁸ Poleg tega je deset članov do takrat zasedalo funkcijo rektorja Univerze, Milko Kos pa je bil rektor v letih 1941–1945.³¹⁹

Ustanovni redni člani so prejeli diplome oktobra 1938 od ministrstva za prosveto, nato pa so junija 1940 prejeli še diplome, ki jih je po naročilu predsedništva oblikoval Jože Plečnik.³²⁰

Z besedami Franceta Steleta, ki je postal redni član poleti leta 1940, je bila s tem nagrajena generacija – skupaj s tistimi, ki so postali člani 1940 –, ki je slovensko kulturo oziroma znanost in umetnost po prevratu ponesla na novo evropsko raven.³²¹ Generacija, ki se je po prevratu vrnila v domovino iz evropskih središč, je

³¹⁷ ARS, AS 812, f. 10, Imenovanje za člana akademij znanosti.

³¹⁸ Alojz Kralj et al. (ur.): Univerza v Ljubljani: 75 let neprekinjenega delovanja Univerze v Ljubljani 1919–1994. Ljubljana 1994, str. 12–13.

³¹⁹ Jože Ciperle, Tatjana Dekleva, Tea Anžur in Igor Steiner: Univerza v Ljubljani in njeni rektorji. Ljubljana 2006, str. 7–24.

³²⁰ ARS, AS 812, f. 10, Imenovanje za člana akademij znanosti; SAZU, Skupščina, Članske diplome 1949–1961.

³²¹ France Stele: Jože Plečnik. V: Letopis SAZU: VIII. knjiga, str. 61–76.

predstavljala izjemen potencial in je razgibala slovensko stvarnost, ki je bila pred vojno po besedah Frana Milčinskega precej skromna v oziru človeških potencialov, saj so se »lahko vsi znanstveniki zbrali za omizjem«. ³²²

Generacija povratnikov je svoje ideje in potenciale le delno realizirala na Univerzi. Delno so k temu prispevali pogoji, delno pa tudi neizoblikovanost in objektivne težave pri uveljavitvi znanosti. V tem pogledu so jo najslabše odnesli tehniki, ki so potrebovali inštitute in opremo, česar niso imeli. Njihov znaten problem je bilo tudi objavljjanje znanstvenih razprav in skript. Prisiljeni so bili objavljati večinoma v nemških revijah in pri nemških založnikih, zato so tudi študenti morali študirati po nemški literaturi. ³²³

S problemom tiskanja znanstvenih razprav so se srečevali tudi na drugih področjih. Pri tem so se najbolj znašli pravniki, ki so ustanovili lastno revijo, izdajala jo je pa fakulteta. Na filozofski fakulteti so težave tiska poskusili omiliti s poletni 1921 ustanovljenim Znanstvenim društvom, iz katerega je izšel prvi razred Akademije, ki je sebe tudi razumel kot predhodnika Akademije. Temu je nekoliko nasprotoval pravni razred, ki je zastopal formalistično stališče, da je predhodnik Akademije društvo Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. ³²⁴

Vpliv prvega razreda je bil v začetni dobi Akademije znaten. Njegovi člani so vodili Akademijo od ustanovitve do septembra 1952, ko so predsedniki bili Rajko Nahtigal (1939–1942), France Kidrič (1945–1950) in Fran Ramovš (1950–1952). Ramovš je bil predtem med letoma 1942 in 1950 njen glavni tajnik, na tem položaju ga je nasledil Milko Kos, ki je ostal glavni tajnik do marca 1972. Prvi razred je takoj po ustanovitvi »zaživel«, saj mu je Znanstveno društvo prepustilo svoj program in delno tudi lastna sredstva ter premoženje. ³²⁵ To je bila odločilna prednost prvega razreda, saj Akademiji, kljub odobreni postavki za tisk v višini 24.000 dinarjev in za objavo pripravljenim rokopisom, ni uspelo pridobiti sredstev od finančne direkcije. ³²⁶ Na novo se je prvi razred lotil prizadevanja za pridobitev gradiva, nabranega v sklopu projekta »Izenačevanje terminologije«, ki je potekal od leta 1927 v organizaciji beograjske akademije oziroma Belića. Leta 1932 je bila izdana srbohrvaška znanstvena terminologija, kar je ustvarjalo občutek, da v Ljubljani oziroma v slovenščini slovenska znanstvena terminologija ne bo izšla. ³²⁷ Gradivo si je iz Beograda prizadevalo pridobiti tudi Slavistično društvo, ki se je pri tem obrnilo na bansko upravo Dravske banovine oziroma na bana Natlačna, da pomaga pri prevozu gradiva kot »velikega znanstvenega in gmotnega kapitala« v Ljubljano. Slavistično društvo je k temu poskušalo nagovoriti Akademijo, potem

³²² Fran Milčinski: Veda 1913, str. 216.

³²³ V bibliografiji članov tretjega razreda prevladujejo nemške razprave in monografije, pri Jovanu Hadžiju je precej srbsko-hrvaških razprav, nekaj jih je v francoščini in slovenščini. – Letopis AZU: I. knjiga, str. 30–37.

³²⁴ Letopis AZU: I. knjiga, str. 329.

³²⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o V. seji predsedništva AZU (20. 6. 1939).

³²⁶ Letopis AZU: I. knjiga, str. 316.

³²⁷ J. Rotar: Korespondenca, str. 150.

ko je bila ustanovljena.³²⁸ Za pridobitev gradiva so se v Akademije zavzeli še zlasti potem, ko je iz proračuna 1939/40 izpadla postavka za zbiranje gradiva za historični in etimološki slovar ter lingvistični in etnografski atlas slovenskega jezika v okviru filološke sekcije prvega razreda. Podobna usoda je doletela v okviru historične sekcije načrtovan projekt sistematičnega izdajanja gradiva za slovensko zgodovino. V sekciji so načrtovali, da bi začeli serijo z izdajanjem srednjeveških urbarjev.³²⁹ Pred vojno, marca 1941, se je Ramovšu vendarle uspelo dogovoriti s predsednikom beograjske akademije Belićem in Stjepanom Ivšićem, članom Komisije za izenačevanje terminologije in članom JAZU, o prenosu gradiva na Akademijo.³³⁰ Viri o razpletu molčijo; verjetno je bilo gradivo na SAZU preneseno po drugi svetovni vojni.

V okviru drugega razreda so imeli pripravljen načrt za notranjo organizacijo skupinskih projektov, vendar so ga pogojevali z zadostnim pokritjem v proračunu in »zadostnimi delovnimi silami«. Načrtovali so ustanovitev treh odsekov: pravno-historičnega, pravno-filozofskega in pravno-legislatoričnega. Pomembno spodbudo za delovanje je predstavljalo društvo Pravniki, ki je februarja 1941 predlagalo priprave za izdajo slovenske pravne terminologije.³³¹ Toda delo v razredu so močno okrnile bolezni in smrti Rada Kušeja (10. maja 1941), Metoda Dolenca (10. oktobra 1941) in Gregorja Kreka (1. septembra 1942). V razredu so tako ostali redni člani Janko Polec, Leonid Pitamic in Milan Škerlj.³³²

Tretji razred je bil maloštevilen in je bil na začetku tudi nekoliko odtujen, saj se noben član ni udeležil ustanovne glavne skupščine 12. novembra 1938, na kateri so volili tri kandidate za predsednika Akademije.³³³ Ker so bili v njem trije redni člani – Jovan Hadži, Josip Plemelj in Rihard Zupančič – so se trudili za pritegnitev raziskovalcev zunaj Akademije. Močno so se zavzeli, da bi Akademija razpošiljala razprave Prirodoslovnega društva (april–maj 1940). Razred je v društvu iskal osnovno podporo, kot sta jo prvi in drugi razred dobila v Znanstvenem društvu in društvu Pravniki. V tretjem razredu so se osredotočili na organizacijska vprašanja in oblikovanje dobro založene strokovne knjižnice. Matematično-prirodoslovni razred je bil tako edini razred, ki je v predlog proračuna umestil posebno

³²⁸ Slavistično društvo si je gradivo prizadevalo pridobiti za izvedbo projekta slovarja slovenskega knjižnega jezika. Vladimir Levec je, potem ko je izšel nov slovenski pravopis, maja 1936 Slavističnemu društvu predlagal pripravo priročnega slovarja slovenskega jezika, za kar je obstajala potreba, saj je ocenjeval, da je izdelava »velikega akademijskega slovarja« precej oddaljena, zato je predlagal takojšnjo akcijo, saj »nihče ne utegne čakati ad calendas graecas«. – ARS, AS 429, š. 1, Zapisnik III. občnega zbora (8. 5. 1937); ARS, AS 429, š. 1, Zapisnik IV. občnega zbora (24. 4. 1938); ARS, AS 429, š. 1, št. 265/40; ARS, AS 429, š. 1, Levstik (27. 5. 1936).

³²⁹ AJ, 66-319-536, 1938. Kot zanimivost naj navedem, da je bil predlog proračuna 1939/1940 napisan v slovenščini. Zaradi slabega rezultata so predlog za proračun 1940/1941 poslali v srbohrvaščini. Kljub temu se odobren znesek med obema poslovnima letoma ni bistveno razlikoval. – AJ, 66-319-536, 1939, št. 26424.

³³⁰ J. Rotar: Korespondenca, str. 102–103; Biblioteka SAZU, R 46/II-8.

³³¹ Letopis AZU: I. knjiga, str. 326–328.

³³² Prav tam, str. 185–238.

³³³ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik I. glavne skupščine AZU (12. 11. 1938).

postavko za postavitev strokovne knjižnice.³³⁴ Prvi razred je imel namreč strokovno knjižnico v okviru Znanstvenega društva, za njihovo delovanje pa so bile pomembne tudi knjižnice oddelkov in seminarjev na filozofski fakulteti. Pravni razred je lahko uporabljal več knjižnic, pri čemer je izstopala dobro založena knjižnica višjega sodišča v Ljubljani, ki jo je po prevratu uredil Gregor Krek.³³⁵ Dogajanje v razredu so močno razgibale volitve novih članov, ki so potekale 16. maja 1940. Razred je predlagal v izvolitev za rednega člana Milana Vidmarja in Maksa Samca, za dopisne pa Alfonza Paulina, Ivana Regna, Ivana Rakovca in Štefana (Stjepana) Horvatića. Na volitvah je bilo prisotnih 12 akademikov (med odsotnimi je bil tudi Josip Plemelj), zaradi česar so bili izvoljeni kandidati, ki so dobili osem glasov. Samec je dobil 9 glasov, Milan Vidmar 11, Paulin in Seidl ter Regen 12 glasov, Rakovec in Horvatić pa 5 glasov in nista bila izvoljena. Ob tem je omeniti, da je dopisni član Regen živel na Dunaju, vendar Uredba o Akademiji ni poznala kategorije zunanji dopisni člani.³³⁶ Z izvolitvijo Seidla, Paulina in Regna je po oceni akademika Jovana Hadžija Akademija izpolnila »svojo znanstveno in narodno dolžnost« do »najstarejše in obenem res prve slovenske tvorne generacije naravoslovcev«.³³⁷

Zato pa je v razredu precejšen razdor povzročila izvolitev Maksa Samca. Neposredno po njegovi izvolitvi se je članstvu odpovedal Josip Plemelj, s funkcije tajnika razreda pa je odstopil Jovan Hadži. Vzrok je bila zamera, ki je nastala ob nadomestnih rektorskih volitvah februarja 1935, ko se je Samec odločil za kandidaturo, s čimer je »preprečil« izvolitev Hadžija. Volitve je spremljal močan nacionalni podton, ki ga odraža izjava Franceta Kidriča, da je treba izvoliti rektorja, ki bo tesno povezan s slovenskim kulturnim življenjem, torej Slovenca.³³⁸ Posredovanje namestnika tajnika razreda Zupančiča ni obrodilo sadov in predsedništvo je sprejelo Plemeljev odstop. Čez nekaj mesecev, decembra 1940, se je za odstop odločil Samec, kar je predsedstvo vzelo na znanje. Plemelj je nato preklical odstop in predsedništvo mu je status člana na predlog razreda ponovno priznalo.³³⁹

³³⁴ AJ, 66-319-536, 1938.

³³⁵ AJ, 66-339-576; Letopis AZU: I. knjiga, str. 203.

³³⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o I. izredni glavni skupščini Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (16. 5. 1940).

³³⁷ Jovan Hadži: Ivan Regen. V: Letopis AZU: II. knjiga, str. 104–105.

³³⁸ AJ, 66-228-230, 1935; Biblioteka SAZU, R 46/II-21:2.

³³⁹ AJ, 66-228-230, 1935; Biblioteka SAZU, R 46/II-21:2; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (23. 7. 1940); Letopis AZU: I. knjiga, str. 332–333; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o VI. (izredni) seji predsedništva AZU (4. 1. 1941).

Diploma o rednem članstvu za Maksa Samca, ki je bil za rednega člana izvoljen maja 1940,³⁴⁰ in njegova odstopna izjava iz decembra 1940. Predsedništvo se je z izjavo, podobno kot v primeru Plemljeve odstopne izjave, januarja 1941 zgolj seznanilo.³⁴¹

Razred za umetnost je razpravljal o delu Akademije v celoti. V razredu so bili naklonjeni prevzemu projekta izdajanja Slovenskega biografskega leksikona od Zadružne banke, ki ga je nameravala opustiti. Finančno stanje je oteževalo, da bi ga Akademija prevzela v celoti, zaradi česar so razmišljali o prevzemu strokovnega vodstva projekta, finančno plat pa bi pokrili s subvencijo ali donacijo. Gradivo si je Akademija prizadevala pridobiti do vojne, vendar ji je to uspelo šele po njej, ko je bilo preneseno iz Zadružne banke na ministrstvo za finance, nato pa na Akademijo.³⁴²

Četrty razred se je zanimal predvsem za skupne zadeve (ureditev akademijskih prostorov in skupne pisarne).³⁴³ Po zapisniku sodeč je v tem razredu potekala najbolj burna razprava o novih članih, saj so iskali kandidate, ki bi imeli soglasno podporo. Predlagali so le Antona Lajovica za rednega člana, ki je bil tudi izvoljen. O skupnem projektu razreda so začeli razmišljati konec leta 1940, ko so sprejeli odločitev za pripravo posebnega zbornika, s katerim bi pokazali, »kako močno in raznovrstno je postalo slovensko umetniško življenje v zadnjih dvajsetih letih, naj gre že za arhitekturo, slikarstvo, literaturo in tudi glasbo.« Ponovno je bila

³⁴⁰ SAZU, Skupščina, Članske diplome 1949–1961.

³⁴¹ SAZU, Predsedstvo, Razna pošta, š. 2, št. 579/40; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o 4. (izredni) seji predsedništva AZU (4. 1. 1941).

³⁴² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 8, Zapisnik seje prezidija AZU (18. 5. 1946).

³⁴³ Letopis AZU: I. knjiga, str. 334.

ideja obujena čez leto, ko so razrednega načelnika Frana Saleškega Finžgarja pooblastili, da pripravi podroben načrt.³⁴⁴

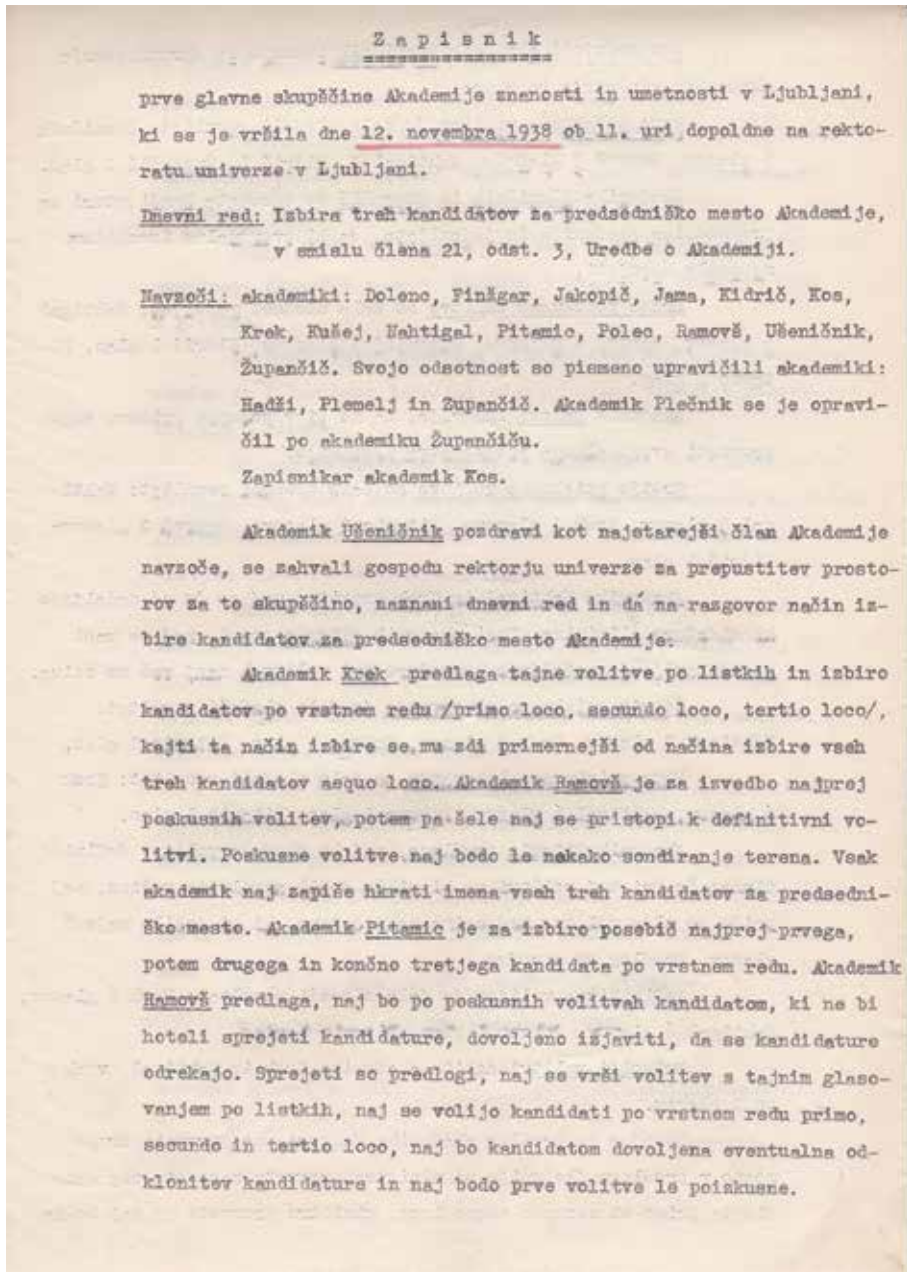
Prva konstitutivna seje ustanovnih rednih članov je potekala 12. novembra 1938 na rektoratu Univerze. Namen sestanka je bila izvolitev treh kandidatov za predsednika, izmed katerih bi regent na predlog ministra za prosveto imenoval predsednika. Na Ramovšev predlog so izvedli pet krogov poskusnih volitev, ki jih je zaznamovalo odpovedovanje kandidaturam, saj so se jim v posameznih krogih odpovedali Ušeničnik, Župančič, Ramovš, Nahtigal, Krek in Pitamic. Pri uradnih (tajnih) volitvah sta dobila Krek in Nahtigal vsak sedem glasov, zaradi česar sta bila uvrščena kot enakovredna kandidata skupaj na prvo in drugo mesto.³⁴⁵ Kot tretji kandidat je bil izbran Ramovš, s čimer so želeli zgolj zadostiti formalnemu pogoju. Zaradi Ramovševega ugleda na ministrstvu pa ga je minister Magarašević želel imenovati za predsednika, zato je Ramovš sredi novembra 1938 ministra prosil, da ga ne upošteva kot kandidata. Kot vzrok je v pismu ministru navedel spoštovanje do Nahtigala kot profesorja in predsednika Znanstvenega društva, zaradi česar bi ga lahko njegovo imenovanje prizadelo. Obenem je Ramovš ministru poudaril, da ne bo izbral samo novega predsednika, ampak posredno z njim tudi smer v katero bo šla Akademije. V primeru izbora Kreka naj bi bila to bolj birokratska ustanova, kar naj bi bilo za začetno dobo koristno. V primeru izbora Nahtigala pa je bil Ramovš bolj previden, vendar je implicitno nakazal, da bi Akademija v tem primeru nadaljevala aktivnost Znanstvenega društva, saj je odločno zavrnil, da je Nahtigal zaradi težav s hojo neprimeren kandidat. »Kam se pa mudi.«³⁴⁶ Ker je postopek izbora predsednika na ministrstvu dolgo trajal, je 11. januarja 1939, torej teden potem, ko je minister že sprejel odločitev, za posredovanje prosil še Belića. Vnovič je zatrdil, da ne želi postati predsednik Akademije.³⁴⁷

³⁴⁴ Prav tam, str. 335.

³⁴⁵ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951.

³⁴⁶ AJ, 66-319-536, 1939; J. Rotar: Korespondenca, str. 86.

³⁴⁷ Prav tam, str. 86.

Zapisnik ustanovne glavne skupščine 12. novembra 1938 na kateri so izvolili tri kandidate za predsednika, med katerimi je nato minister za prosveto izbral, regent Pavle pa imenoval novega oziroma prvega predsednika Akademije znanosti in umetnosti.³⁴⁸

³⁴⁸ SAZU, Glavna skupščina 1938-1951, Zapisnik I. glavne skupščine AZU (12. 11. 1938).

Predsedujoči akademik Ušeničnik imenjuje za sekretarja akademika Finžgarja in Polca.

Prva poizkusna volitev je dala sledeči rezultat: Ušeničnik 7 glasov, Ramovš 3 glasove, Nahtigal 2, Kidrič 1, Župančič 1 glas.

Akademika Ušeničnik in Župančič se odrekata kandidaturi za predsednika Akademije in izjavljata, da bi eventualna izvolitev ne mogla sprejeti.

Druga poizkusna volitev so dale sledeči rezultat: Nahtigal 5 glasov, Ramovš 4 glasove, Župančič 3 glasove, Kidrič 1 glas, Pitamio 1 glas.

Akademik Ramovš izjavlja, da ne bi v nobenem primeru mogel prevzeti eventualnega predsedstva Akademije.

Tretja poizkusna volitev so dale sledeči rezultat: Nahtigal 5 glasov, Krek 3 glasove, Pitamio 2 glasove, Ramovš 2 glasove, Kidrič 1 glas.

Akademika Nahtigal in Krek prosita, naj se ju od nadaljnje kandidature eliminira. Tudi akademik Pitamio prosi, naj se radi poenostavljenja nadaljnje procedure pri volitvah nanj več ne ozira.

Četrto poizkusno glasovanje je dalo sledeči rezultat: Nahtigal 7 glasov, Krek 5 glasov, Dolenc 1 glas, Pitamio 1 glas.

Peto poizkusno glasovanje je dalo sledeči rezultat: Krek 6 glasov, Nahtigal 6 glasov, Dolenc 1 glas, Pitamio 1 glas.

Akademik Pitamio predlaga, naj bo sledeča volitev definitivna; če pri tej volitvi ne bi nihče dobil absolutne večine, naj pride do ožje volitve med onima kandidata, ki bi dobila največ glasov. Predlog se sprejme.

Definitivna volitev je dala sledeči rezultat: Krek 6 glasov, Nahtigal 6 glasov, Dolenc 1 glas, Pitamio 1 glas.

Pri ožji volitvi dobite akademika Krek in Nahtigal vsak po 7 glasov.

Sprejme se predlog akademika Dolenca, naj prvo in drugo mesto v predlogu Akademije na ministra prosvete zasedeta oba kandidata primo et secundo aequo loco, ministru prosvete pa naj bo na

Druga stran zapisnika ustanovne glavne skupščine.

Minister je upošteval Ramovšev predlog, saj je bil 4. januarja 1939 za predsednika Akademije z mandatno dobo treh let imenovan Rajko Nahtigal, ki je 28. januarja 1939 prevzel dolžnosti predsednika od starostnega predsednika Aleša Ušeničnika. Seznanitvi z imenovanjem predsednika so sledile volitve glavne-

na prosto dano izbirati med obema kandidatoma, ki ju kot enakovredna predlaga Akademija na prvem in drugem mestu.

Poizkusna volitev za tretjega kandidata je dala sledeči rezultat: Pitamio 6 glasov, Ramovš 3 glasove, Župančič Rihard 2 glasova, Dolenc 1 glas, Finžgar 1 glas, Župančič Oton 1 glas.

Definitivna volitev za tretjega kandidata je dala sledeči rezultat: Ramovš 7 glasov, Pitamio 5 glasov in Župančič Oton 2 glasova.

Akademik Polec predlaga ožjo volitev med kandidatoma Ramovšem in Pitamioem. Rezultat ožje volitve: Ramovš 8 glasov, Pitamio 6 glasov.

Sklene se ministru prosvete predlagati kot kandidate za predsedniško mesto Akademije: kot prva dva enakovredna kandidata /primo et secundo aequo loco/ akademika Kreka in Nahtigala, na tretjem mestu pa akademika Ramovša.

Sklene se, naj se pohljeje s te prve glavne skupščine Akademije vdanostne brsojavne izjave Nj. Vol. kralju, Nj. Vis. princu Pavlu in obema ostalima kraljevskima namestnikoma, predsedniku vlade Stojadinoviću, ministru prosvete Magaraševiću in ministru notranjih zadev Korošču.

Sklene se, naj začasno vodita Akademijo, do imenovanja definitivnega predsednika in predsedstva, akademik Ušeničnik kot začasni predsednik in akademik Kos kot začasni tajnik.

Akademik Ušeničnik se pooblasti, da sme manjše izdatke kriti iz zneska, ki ga je Akademiji naklonil minister dr. Korošec.

dr. Uš. in Korošec sta predsednik skupščine.

V Ljubljani, dne 12. novembra 1938.

Začasni glavni tajnik:

Kos

Ušeničnik
Začasni predsednik:

Ušeničnik

Tretja stran zapisnika ustanovne glavne skupščine.

ga tajnika. Osrednja kandidata sta bila Krek in Ramovš, ki ga je predlagal Aleš Ušeničnik. Na glasovanju je Ramovš dobil deset, Krek pa pet glasov. Ramovš se je zahvalil za zaupanje ter odklonil izvolitev, zato je bil Krek nato soglasno izbran za glavnega tajnika, prav tako za dobo treh let. Po volitvah so se konstituirali še

razredi, v katerih so izvolili razredne tajnike.³⁴⁹ S tem so bili izpolnjeni pogoji za oblikovanje predsedništva, ki so ga sestavljali Nahtigal kot predsednik, Krek kot glavni tajnik in razredni tajniki Fran Ramovš, Metod Dolenc, Jovan Hadži in Fran Saleški Finžgar.³⁵⁰

Po konstituiranju vseh organov se je moral glavni tajnik Krek spoprijeti s številnimi ustanoviteljskimi organizacijskimi vprašanji (pridobitev in ureditev prostorov, priprava proračuna, pridobitev podpore ter predvsem črpanje denarja iz državnega proračuna). Zaradi tega je trpelo znanstveno delo na ravni razredov, pa tudi vprašanje sodelovanja z zagrebško in beograjsko akademijo je bilo v drugem planu. Izjemo je predstavljal le prvi razred, ki je prevzel dejavnost Znanstvenega društva za humanistične vede, znanstveno sodelovanje v domovini na ravni akademij in s tujino pa je Akademija rešila z vključitvijo v Nacionalni akademjski savez Kraljevine Jugoslavije konec leta 1940.³⁵¹

Glavni tajnik Krek je na glavni skupščini ob razglasitvi novih članov 6. julija 1940 poudaril: »Če upoštevamo velike začetne težkoče, menim, da je na splošno pogled na delovanje Akademije v prvem poslovnem letu razveseljiv in da opravičuje nado, da bo Akademija znala in mogla čedalje bolj uresničiti nade, s katerimi je slovenski narod njeno ustanovitev pričakoval. Naj narod sedaj, ko je njegova želja postala dejstvo, ne stoji desinteresirano ob strani. Naj se pred vsem zaveda, da je akademjsko delo izraz njegove kulture in da more z drugimi akademijami častno tekmovali le tedaj, če ves narod in vsak Slovenec po svoje aktivno sodeluje. Če bomo v tem pogledu vsi storili svojo dolžnost, bo Akademija lahko jamčila, da ne bodo izostali bogati plodovi. Pod takimi avspicijami naj bi Akademija z združenimi močmi živela, cvetela in napredovala!«³⁵²

Med nujne projekte je spadala priprava Poslovnika, za kar je bila na skupščini januarja 1939 izvoljena tričlanska komisija v sestavi Krek, Dolenc in Ramovš.³⁵³ V komisiji so obstajali različni pogledi, saj je Dolenc predlagal obširno predelavo predloga Poslovnika, ki ga je pripravil Krek, s čimer se nista strinjala Ramovš in Krek.³⁵⁴ Zaradi načela zakonitosti so Poslovník sprejeli, čeprav so bile čezenj številne pripombe, predvsem s strani Janka Polca.³⁵⁵ Sporno je bilo vprašanje naziva za rednega člana – v načrtu uredbe pred posvetovanjem na ministrstvu je bil naziv redni član, ki je bil spremenjen v pravi član. V uporabi sta bila oba naziva.³⁵⁶ Do podobnega zapleta je prišlo pri izrazu glavni tajnik ali generalni sekretar. V Uredbi je bil prvi izraz, Krek pa si je prizadeval za uveljavitev drugega izraza, ki

³⁴⁹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik II. glavne skupščine AZU (28. 1. 1939).

³⁵⁰ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, Zapisnik o I. redni seji predsedništva AZU (25. 2. 1939).

³⁵¹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (11. 9. 1941).

³⁵² SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o II. izredni glavni skupščini AZU (6. 7. 1940).

³⁵³ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (28. 1. 1939).

³⁵⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o I. redni seji predsedništva AZU (25. 2. 1939).

³⁵⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o II. (izredni) seji predsedništva AZU (6. 3. 1939).

³⁵⁶ Letopis AZU: I. knjiga, str. 16–351.

je po njegovi oceni bolj odgovarjal pristojnostim glavnega tajnika kot namestnika predsednika. Kidrič je (pravilno) ocenil, da je to predvsem prestižno vprašanje. Za delovanje razredov je bilo pomembno določilo, da so njihove seje na dva meseca, z »obvezno« prisotnostjo rednih članov. O častnem članstvu na podlagi znanstvenih zaslug so odločali razredi, ki so bili predlagatelji; v primeru »zaslužnih oseb« za Akademijo pa predsedništvo. Slovenski značaj Akademije so želeli poudariti z določilom, da je razpravni jezik slovenski. Skupščino, najvišji organ Akademije, in predsedništvo pa so sestavljali samo redni člani.³⁵⁷ Razlikovanje med dopisnimi in rednimi člani je razvidno tudi iz Letopisa, kjer so pod fotografijami rednih članov podpisi.³⁵⁸

Ker je Akademija postala neposredna proračunska porabnica šele 1. aprila 1939, se je njeno začetno delovanje financiralo s sredstvi društva Akademija in donacijami Marka Rosnerja (100.000 dinarjev), Antona Korošca (50.000 dinarjev) ter Josipa Vilfana (150.000 dinarjev).³⁵⁹ Glavni tajnik Krek je imel s črpanjem proračunskih sredstev precej dela. Problem ni bil toliko v predpisih, kot v počasnosti ter v obračunavanju 10 do 20 % odbitkov od odobrenih postavk. Krek je kasneje tako nekoliko presenetljivo ugotavljal, da se je črpanje sredstev po italijanski okupaciji oziroma po uvedbi Visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino izboljšalo, čeprav je bilo potrebno bistveno več dopisovanja glede izplačil proračunskega denarja.³⁶⁰ Sicer pa je bil Akademiji je pri pridobivanju pomoči pripravljen pomagati ljubljanski župan Juro Adlešič, ki je lobiral za podporo Županske zveze.³⁶¹

V Akademiji so bili z državno podporo zelo nezadovoljni, saj je bilo dovolj sredstev le za tisk ene knjige. Predsednik Nahtigal je ministra za prosveto opozarjal, da bo Akademija »prisiljena svoje delo začasno ustaviti«. ³⁶² Skoraj vsa dela je morala financirati izključno iz zasebnih in lastnih virov.³⁶³ Znotraj Akademije je obstajala dilema glede uporabe rezervnega fonda za pokritje stroškov tiskanja. Uporabi fonda za tekoče potrebe je odločno nasprotoval glavni tajnik Krek. Javno je Kreku nasprotoval Ramovš, ki je opozarjal na pomen vidnih rezultatov Akademije. Tabor zagovornikov uporabo rezervnega fonda za tiskanje se je okrepil spomladi leta 1942, ko je ta korak predlagal tajnik tretjega razreda Milan Vidmar zaradi »padanja vrednosti denarja«. A za kaj takšnega ni bilo več prave potrebe, saj je bilo Akademiji odobrenih 119.000 lir za tisk (kar je bilo nominalno 20-krat več kot v proračunskem letu 1939/40, ko je Akademija dobila odobrenih 21.000 dinarjev). Pozneje se to vprašanje ni več postavljalo v takšnem obsegu, saj sta

³⁵⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik III. glavne skupščine (6. 3. 1939).

³⁵⁸ Letopis AZU: I. knjiga.

³⁵⁹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (28. 1. 1939).

³⁶⁰ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (11. 7. 1942).

³⁶¹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (2. 6. 1939).

³⁶² SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik IV. glavne skupščine AZU (12. 7. 1939).

³⁶³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (11. 9. 1941).

se predsednik Milan Vidmar in Fran Saleški Finžgar za podporo dogovarjala z upravnim odborom Hranilnice za Ljubljansko pokrajino.³⁶⁴

Prvi sestanki glavne skupščine, predsedništva in članov razreda so večinoma potekali v univerzitetnih poslopih, izjemoma pa v Narodnem domu, kjer je bil sedež Znanstvenega društva. Med prednostne naloge je zato spadala zagotovitev ustreznih poslovnih prostorov. Krek je predlagal drugo nadstropje Lontovža (sedanje palače SAZU) v lasti Kmetijske družbe na Novem trgu 3. Ramovš pa je predlagal prostore v tretjem nadstropju Trgovskega doma v Gregorčičevi ulici 17, kjer so bili sedeži trgovskih družb in borze. Kljub temu da so bili prostori v Trgovskem domu elegantnejši in je bila najemnina nižja, so se zaradi prostornosti in reprezentativnosti odločili za prvo možnost.³⁶⁵ V nove prostore se je uprava vselila 1. maja 1939, je pa Akademiji zaradi težav s črpanjem kredita že jeseni 1939 grozila izselitev.³⁶⁶ Prostori so bili pomanjkljivo opremljeni, zaradi česar je prvi uradni sestanek v njih potekal šele 29. marca 1940.³⁶⁷ Vprašanje opreme je Fran Ramovš ob prevzemu funkcije glavnega tajnika poleti 1942 rešil tako, da si je nekaj pohištva izposodil pri Znanstvenem društvu.³⁶⁸

Po imenovanju predsednika in po izvolitvi glavnega tajnika je bila pomembna naloga uprave doseči uradno priznanje oziroma izpeljati postopek predstavitve funkcionarjev pri oblasti in notifikacije pri znanstvenih ustanovah. V ta namen je predsednik Nahtigal februarja 1939 obiskal Beograd, kjer se je srečal z ministrom za prosveto Stevanom Ćirićem, regentom knezom Pavletom, predsednikom Senata Antonom Korošcem in z ministrom za gradnje Miho Krekom, s katerim sta obiskala Klub slovenskih narodnih poslancev. Skupna točka, kar je verjetno imanentna lastnost politikov, so jim bile obljube o podpori.³⁶⁹ Še najbolj konkretnen je bil Korošec, ki je obljubil pomoč pri pridobitvi podpore Senata. Korošec je bil sicer tudi eden izmed večjih mecenov Akademije, saj ji je ob ustanovitvi podaril 50.000 dinarjev, pozneje pa še 35.000 za tisk »Euchologium sinaiticuma, starocerkvenoslovanskega glagolskega spomenika«, ob čemer je neposredno poskrbel za podporo Senata v višini 45.000 dinarjev. Manj sreče je imel Nahtigal s predsednikom Srbske kraljevske akademije Aleksandra Belićem, ki ga je neuspešno iskal na »štirih mestih«. Te težave ni imel pri srečanju s predsednikom JAZU Albertom Bazalom, ki je glede ustanovitve Akademije poudaril, da zagrebška akademija ni bila proti ustanovitvi slovenske, nekateri njeni člani pa so ji verjetno nasprotovali.³⁷⁰ Precej nejevolje je povzročila predstavitev Akademije v

³⁶⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (15. 10. 1942); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (10. 7. 1943).

³⁶⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o II. (izredni) seji predsedništva AZU (6. 3. 1939).

³⁶⁶ AJ, 66-319-536, 1939, št. 26678/1939.

³⁶⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IX. (izredni) seji predsedništva AZU (29. 3. 1940).

³⁶⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (15. 10. 1942).

³⁶⁹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik III. glavne skupščine (6. 3. 1939).

³⁷⁰ O stanju duha v Zagrebu se je Ramovš konec leta 1937 pozanimal pri kolegu in prijatelju Stjepanu Ivšiću, ki

Pravdi 30. aprila 1939. Glavni tajnik Krek je novinarju Milanu Rakočeviću podal izčrpne odgovore, zato je bil razočaran nad površnim člankom.³⁷¹ Pozneje so se odnosi normalizirali, saj je poleti 1940 Krek ocenil, da so odnosi »prisrčno prijateljski«.³⁷² Predsednik Nahtigal je bil tudi na predstavitvenem obisku pri banu Natlačenu in ljubljanskem županu Adlešiču. Ob tej priložnosti je Adlešič odobril podporo v višini 50.000 dinarjev, kar je bilo toliko, kot je prispevala banska uprava. Poleg tega je župan nakazal pripravljenost za lobiranje v korist Akademije na Županski zvezi.³⁷³

Zunaj države si je Akademija prizadevala navezati stike s slovanskimi in nemškimi znanstvenimi ustanovami ter z ustanovami v sosednjih državah. Od slovanskih zavodov so jo notificirale »Češka Akademie ved a umeni« v Pragi, »Bolgarska akademija nauka« v Sofiji, »Česka Společnost nauka« in »Archiv zeme Česke« v Pragi, od nemških zavodov pa »Prussische Akademie der Wissenschaften« v Berlinu, »Akademie der Wissenschaften« na Dunaju, »Bayrische Akademie der Wissenschaften« v Münchnu, »Deutsche Akademie« v Münchnu, »Südostinstitut« v Münchnu in »Nemački naučni institut« v Beogradu.³⁷⁴ Z uspehom notifikacije pri evropskih akademijah znanosti v predsedništvu niso bili zadovoljni, zato so na začetku leta 1941 ponovili postopek notifikacije. Do večje spremembe je prišlo jeseni 1941, ko je Akademija zaradi okupacije in vključitve Akademije v italijanski Narodni svet akademij navezala stike z italijanskimi akademijami v Bologni, Lucci, Mantovi, Milanu, Modeni, Padovi, Palermu, Torinu in Neaplju.³⁷⁵

Predsednik Nahtigal je za prvo obletnico ustanovitve predlagal slavnostno skupščino, s čimer se nista strinjala Ramovš in Krek. Ramovš je opozarjal, da Akademija še ni začela z znanstvenim delom, zaradi česar je poročilo o delovanju skromno. Krek pa je opozarjal na tehnični vidik organizacije proslave, saj je bila uprava »in statu nascendi«.³⁷⁶ Že pred tem so ugotovili, da se z volitvami novih članov ne mudi, razen v tretjem razredu, ki ima zgolj tri člane.³⁷⁷ Krek je opozarjal, da breme uprave Akademije nosi sam, zato je bil besen ob očitku o počasnem izplačilu honorarja za delo Milka Kosa (»Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Urbarji salzburške nadškofije«). Krek je poudaril, da se žrtvuje »za Akademijo ne samo kot njen sekretar, temveč tudi kot namestnik predsednika pri

mu je odgovoril 4. januarja 1938: »Ja ne idem medžu one, koji pod plaštom integralnog 'jugoslovenstva' provode druge osnovne, pa zato nalazim, da je potpuno pravo, da i Vi Slovenci dobijete i svoju Akademiju.« – J. Rotar: Korespondenca, str. 147.

³⁷¹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (2. 6. 1939).

³⁷² SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o II. izredni glavni skupščini AZU (6. 7. 1940).

³⁷³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (2. 6. 1939).

³⁷⁴ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o II. izredni glavni skupščini AZU (6. 7. 1940).

³⁷⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik III. predsedništva AZU (20. 12. 1941).

³⁷⁶ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o I. redni seji predsedništva AZU (25. 2. 1939); ARS, AS 812, f. 8, Nahtigal Rajko.

³⁷⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o III. (izredni) seji predsedništva AZU (3. 4. 1939).

reprezentaciji, kot blagajničar, kalkulant, zapisnikar, voditelj knjig, ekspedient, strojepisec, skratka kot 'Mädchen für alles' toliko časa in truda, da me je ta povsem neutemeljeni očitek s strani bivšega člana predsedništva (Ramovša) naravnost zabolal.«³⁷⁸ Kreku je pri delu v upravi sicer nekoliko pomagala strojepiska rektorata Univerze v Ljubljani, vendar je kljub temu zahteval namestitev pogodbenega pisarniškega ravnatelja (upravnega direktorja) Akademije. Na razpis se je prijavilo šest kandidatov, med katerimi je bil favorit Vladimir Pintar.³⁷⁹ Toda zaradi po Krekovem mnenju »zelo neugodnega« javnega mnenja o Pintarju, so se julija 1940 odločili ponoviti razpis.³⁸⁰ Začasno so za pomoč prosili bana, naj Akademiji za stalno »posodi« pisarniškega pomočnika.³⁸¹ Ustrezno pomoč v upravi je glavni tajnik dobil z zaposlitvijo Lea Baeblerja kot ravnatelja pisarne (upravnega direktorja) septembra 1940, kar je 28. februarja 1941 za dobo treh let potrdilo ministrstvo za prosveto.³⁸²

Prva volilna glavna skupščina je kot zunanji znak notranje trdnosti Akademije potekala 16. maja 1940. Od začetka leta je v okviru razredov potekala živahna debata o kandidatih. Na seji predsedništva so v skladu s Poslovníkom razpravljali le o kandidaturi Ivana Hribarja za častnega člana. Odločili so se, da izvolitev odložijo na naslednje leto.³⁸³ Zaradi vojnih razmer v Evropi se je Akademija sprva odločila, da ne imenuje dopisnih članov, ki bivajo zunaj države. Pozneje so si premislili v prvem razredu, saj so za dopisna člana predlagali Matijo Murka, ki je živel v Pragi, in Ivana Regna, ki je živel na Dunaju.³⁸⁴

Pred volitvami je na skupščini Nahtigal povedal, da je meja za izvolitev osem glasov oziroma dve tretjini prisotnih članov. Prvi razred je za rednega člana predlagal Franceta Steleta (12 glasov), drugi razred Milana Škerlja (12 glasov), tretji razred Maksa Samca (11 glasov) in Milana Vidmarja (9 glasov), četrti razred pa Antona Lajovca (8 glasov). Za dopisne člane v prvem razredu so bili predlagani Anton Breznik (12 glasov), Ivan Grafenauer (12 glasov), Ljudmil Hauptmann (11 glasov), Franc Ksaver Lukman (11 glasov), Anton Melik (10 glasov), Matija Murko (12 glasov), France Veber (9 glasov); tretji razred je za dopisne člane predlagal Alfonza Paulina (12 glasov), Ferdinanda Seidla (12 glasov), Ivana Regna (12 glasov), Ivana Rakovca (5 glasov) in Štefana Horvatića (5 glasov).³⁸⁵ Negativen odmev je v

³⁷⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o VIII. (izredni) seji predsedništva AZU (1. 2. 1940).

³⁷⁹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o VII. (izredni) seji predsedništva AZU (5. 12. 1939).

³⁸⁰ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (23. 7. 1940).

³⁸¹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o VIII. (izredni) seji predsedništva AZU (1. 2. 1940); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IX. (izredni) seji predsedništva AZU (29. 3. 1940).

³⁸² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (11. 9. 1941).

³⁸³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o I. seji predsedništva AZU (4. in 6. maj 1940). To odločitev je po drugi svetovni vojni obžaloval Fran Ramovš, ki je poudaril, da je Ivan Hribar poleg Frana Windischerja »med najzaslužnejšimi za ustanovitev Akademije«. – SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945).

³⁸⁴ Letopis AZU: I. knjiga, str. 326.

³⁸⁵ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o I. izredni glavni skupščini AZU (16. 5. 1940).

časniku Slovenec doživela izvolitev Ljudmila Hauptmanna za dopisnega člana, kot posledica njegovega spora z Malom, zgodovinarjem, ki je bil omenjen med možnimi kandidati za dopisnega člana. Predsedništvo se je odločilo, da na napade ne reagira niti uradno niti zasebno.³⁸⁶

Po volitvah novih članov maja 1940 je bilo stanje v Akademiji naslednje:

AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI V LJUBLJANI			
GLAVNA SKUPŠČINA			
PREDSEDNIŠTVO			
PREDSEDNIK dr. Rajko Nahtigal GLAVNI TAJNIK dr. Gregor Krek TAJNIKI RAZREDOV dr. Milko Kos (I.) dr. Metod Dolenc (II.) dr. Jovan Hadži (III.) Fran Saleški Finžgar (IV.)			
RAZREDI			
Filozofsko-filološko-zgodovinski	Pravni	Matematično-prirodoslovni	Umetniški

³⁸⁶ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o IV. seji predsedništva AZU (23. 7. 1940).

FILOZOFSKO-FILOLOŠKO-ZGODOVINSKI RAZRED

Redni člani

*Dr. France Kidrič.*³⁸⁷

*Dr. Milko Kos.*³⁸⁸

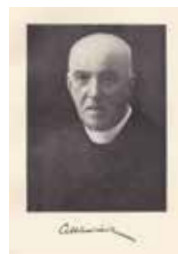
*Dr. Rajko Nahtigal.*³⁸⁹

*Dr. Fran Ramovš.*³⁹⁰

*Dr. France Stele.*³⁹¹

*Dr. Aleš Ušeničnik.*³⁹²

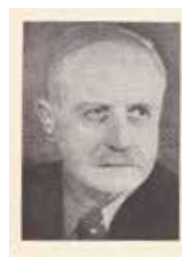
Dopisni člani

*Dr. Anton Breznik.*³⁹³

*Dr. Ivan Grafenauer.*³⁹⁴

*Dr. Ljudmil Hauptmann.*³⁹⁵

³⁸⁷ Letopis AZU: I. knjiga, str. 51.

³⁸⁸ Prav tam, str. 51.

³⁸⁹ Prav tam, str. 69.

³⁹⁰ Prav tam, str. 103.

³⁹¹ Prav tam, str. 111.

³⁹² Prav tam, str. 131.

³⁹³ Prav tam, str. 157.

³⁹⁴ Prav tam, str. 161.

³⁹⁵ Prav tam, str. 166.

*Dr. Franc Ksaver Lukman.*³⁹⁶

*Dr. Anton Melik.*³⁹⁷

*Dr. Matija Murko.*³⁹⁸

*Dr. France Veber.*³⁹⁹

PRAVNI RAZRED

Redni člani

*Dr. Metod Dolenc.*⁴⁰⁰

*Dr. Gregor Krek.*⁴⁰¹

*Dr. Rado Kušej.*⁴⁰²

³⁹⁶ Prav tam, str. 168.

³⁹⁷ Prav tam, str. 170.

³⁹⁸ Prav tam, str. 172.

³⁹⁹ Prav tam, str. 177.

⁴⁰⁰ Prav tam, str. 191.

⁴⁰¹ Prav tam, str. 199.

⁴⁰² Prav tam, str. 183.

*Dr. Leonid Pitamic.*⁴⁰³

*Dr. Janko Polec.*⁴⁰⁴

*Dr. Milan Škerlj.*⁴⁰⁵

MATEMATIČNO-PRIRODOSLOVNI RAZRED

Redni člani

*Dr. Jovan Hadži.*⁴⁰⁶

*Dr. Josip Plemelj.*⁴⁰⁷

*Dr. Maks Samec.*⁴⁰⁸

*Dr. Milan Vidmar.*⁴⁰⁹

*Dr. Rihard Zupančič.*⁴¹⁰

⁴⁰³ Prav tam, str. 77.

⁴⁰⁴ Prav tam, str. 95.

⁴⁰⁵ Prav tam, str. 125.

⁴⁰⁶ Prav tam, str. 27.

⁴⁰⁷ Prav tam, str. 91.

⁴⁰⁸ Letopis SAZU: III. knjiga, str. 188.

⁴⁰⁹ Letopis AZU: I. knjiga, str. 137.

⁴¹⁰ Prav tam, str. 143.

Dopisni člani

*Alfonz Paulin.*⁴¹¹

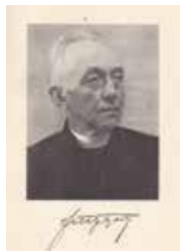
*Dr. Ivan Regen.*⁴¹²

*Ferdinand Seidl.*⁴¹³

UMETNIŠKI RAZRED

Redni člani

*Fran Saleški Finžgar.*⁴¹⁴

*Rihard Jakopič.*⁴¹⁵

*Matija Jama.*⁴¹⁶

*Anton Lajovic.*⁴¹⁷

*Jože Plečnik.*⁴¹⁸

*Oton Župančič.*⁴¹⁹

⁴¹¹ Prav tam, str. 239.

⁴¹² Prav tam, str. 175.

⁴¹³ Prav tam, str. 259.

⁴¹⁴ Prav tam, str. 21.

⁴¹⁵ Prav tam, str. 39.

⁴¹⁶ Prav tam, str. 45.

⁴¹⁷ Prav tam, str. 63.

⁴¹⁸ Prav tam, str. 85.

⁴¹⁹ Prav tam, str. 149.

Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani med drugo svetovno vojno

Od ustanovitve Ljubljanske pokrajine do kapitulacije Italije

Akademija v letu 1941

DRUGA SVETOVNA VOJNA, KI SE JE V JUGOSLAVIJI ZAČELA Z NAPADOM DRŽAV SIL OSI 6. APRILA 1941, PREDSTAVLJA ZA AKADEMIJO PRECEJŠNJO PREIZKUŠNJO. Tik pred vojno je Akademija izoblikovala osnovno organizacijsko in upravno strukturo ter zavzela načelno stališče, da se navzven ne bo politično opredeljevala, saj je njeno poslanstvo usmerjeno v znanstveno in umetniško delovanje. Odobritev namestitve Lea Baeblerja za ravnatelja pisarne (upravnega direktorja) marca 1941 je bila velikega pomena,⁴²⁰ saj je bil glavni tajnik Krek že resno bolan. Z imenovanjem Baeblerja je bil Krek v precejšnji meri razbremenjen, ob zamenjavi na mestu glavnega tajnika julija 1942, ko je to mesto zasedel Fran Ramovš, pa je bila zagotovljena kontinuiteta.⁴²¹

Italijanski, nemški in madžarski okupator so si razdelili Dravsko banovino, pri čemer je Ljubljano zasedla italijanska vojska. Okupacijski režimi so se med sabo razlikovali, pri čemer je bil do Slovencev deklarativno najbolj strpen italijanski, vendar je bil cilj Italijanov podoben ostalim – priključiti in z raznarodovalno politiko na daljši rok doseči stopitev zasedenega ozemlja s preostalim delom svoje države. Ključna razlika med okupatorji je bila v njihovem odnosu do

⁴²⁰ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o VI. seji predsedništva AZU (20. 3. 1941).

⁴²¹ Ramovš je po smrti Gregorja Kreka ocenil, da je preminuli glavni tajnik opravil veliko »dela in vneme, ljubezni in skrajne požrtvovalnosti, ki jo je prav do svoje smrti gojil /.../ za Akademijo«. – SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (15. 10. 1942).

izobražencev oziroma slovenske kulture. Nemški in madžarski okupator nista priznala slovenske kulture in sta slovenske izobražence izselila ali pregnala s svojega zasedbenega območja. Ti so zatočišče dobili tudi v Ljubljanski pokrajini, kjer je italijanski okupator izkazal toleranco do slovenske kulture oziroma slovenskih izobražencev. Z odlokom 3. maja 1941, s katerim je bila uvedena civilna uprava, je zagotovil relativno široko etnično in kulturno avtonomijo. Pri izvajanju svoje politike v Ljubljanski pokrajini so Italijani želeli doseči sodelovanje uglednih slovenskih izobražencev.⁴²² Dali so pobudo za oblikovanje kulturnega sveta kot predstavniškega telesa, v katerem bi ugledni slovenski znanstveniki in kulturniki predstavljali slovensko kulturo. Štiri dni pred obiskom italijanskega prosvetnega ministra Giuseppeja Bottaija v Ljubljani je 20. maja 1941 Ramovš, ki takrat sicer ni zasedal nobene funkcije v Akademiji, dobil »poluraden obisk« predstavnik Visokega komisariata. Obiskovalec je Ramovša želel pridobiti, da bi s svojim ugledom pripomogel k oblikovanju sveta, katerega naloga bi bila sprejemanje želja in predlogov slovenskih kulturnih institucij ter evalvacija predlogov, ki bi jih nato posredovali »kulturni državni oblasti«. S tem bi kulturni svet postal zagovornik slovenskih kulturnih teženj pri oblasti, ki bi ga imela tudi za posvetovalni organ. Ramovš se je na hitro posvetoval z nekaterimi kolegi, med drugim tudi s predsednikom Nahtigalom. Po posvetih je Ramovš predlagal, da se sestavi posebna adresa, ki naj jo podpišejo najpomembnejše kulturne institucije, in sicer Akademija,⁴²³ Slovenska matica, Glasbena matica in Narodna galerija kot zastopnice znanosti, književnosti, likovne, glasbene in odrske umetnosti ter narodne prosvete. V adresi je bilo poudarjeno, da so slovenski kulturni delavci »s hvaležnostjo sprejeli priznanje in zagotovilo slovenske narodne samobitnosti s kraljevskim ukazom 3. maja 1941«. ⁴²⁴

Adreso je kljub zadržkom v imenu Akademije podpisal predsednik Nahtigal.⁴²⁵ Adreso je kot resen predlog razumel tajnik pravnega razreda Metod Dolenc, saj je ocenjeval, da je seznam članov kulturnega sveta sestavljen »preveč enostransko, ker pripada od 14 članov (Julij Betetto, Božidar Borko, Andrej Gosar, France Koblar, Gojmir Kos, Juš Kozak, Stanko Leben, Franc Ksaver Lukman, Stanko Premrl, Fran Ramovš, France Stele, Jakob Šolar, Fran Windischer in Oton Žu-

⁴²² Bojan Godeša: Kdor ni z nami, je proti nam: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995 (dalje B. Godeša: Kdor ni z nami), str. 58–61, 83–84; Bojan Godeša: Čas odločitev: Katoliški tabor in začetek okupacije. Ljubljana 2011, str. 234–242.

⁴²³ Akademija je bila ustanova po javnem in zasebnem pravu pod zaščito države s široko notranjo avtonomijo in z materialno podporo države. S tem se je razlikovala od italijanskih akademij, ki so bile državne ustanove, kar je pozneje sprožalo trenja med upravo Akademije in Visokim komisariatom oziroma ministrstvom za prosveto v Rimu, ki sta zahtevala, naj uprava pripravi nov statut, ki bo narejen po zgledu statutih italijanskih akademij. V osnutek adrese so sprva nameravali vključiti tudi predstavnike šolstva, vendar jih pozneje niso, ker je imelo šolstvo status državne ustanove. – SL KBU, 7. 9. 1938, str. 783–785, Uredba; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941).

⁴²⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941).

⁴²⁵ M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 205.

pančič – dva redna in dopisni član Akademije, op. p.) polovica filologom in literatom, medtem ko razne druge znanstvene panoge, npr. tehniške in prirodoslovne vede, sploh niso zastopane. «Vendar kulturni svet, kot je ugotavljal France Kidrič, ni zaživel, saj »vodi kulturne zadeve izključno le osrednja oblastva v Rimu«. Zaradi tega je postalo vprašanje kulturnega sveta brezpredmetno.⁴²⁶ Kakor je pobuda za ustanovitev sveta odražala željo italijanskih okupacijskih oblasti po zagotovitvi sodelovanja slovenskih kulturnikov, je bila s strani slovenskih izobražencev izkazana želja po normalizaciji razmer, s čimer bi se lahko posvetili svojemu poklicnemu delu ter vrnili življenje v »stari tir«, čeprav seveda to ni bilo mogoče zaradi »sveta v gibanju«. Pripravljenost za sodelovanje je bila verjetno odraz milejše zasedbene politike v primerjavi z drugima okupatorjema in izpolnitve osnovnega pogoja (za slovenske znanstvenike): priznanja slovenske kulture.⁴²⁷ Upoštevati je treba tudi malodušje ob zmagovitem pohodu sil osi v Evropi, vendar je telo upanje, kot je zapisal Ramovš v pismu Beliću konec julija 1941: »Usoda nas streti ne sme! Preveč je tvornega življenja v nas. Skozi vse težave bomo prišli in če bomo tudi sami že ostareli in slabi, vsaj mladi rod bomo znali pravilno voditi in gojiti.«⁴²⁸

Kulturniki so bili postavljeni pred dilemo o odnosu do italijanskih okupacijskih oblasti in obsegu strokovnega dela po uvedbi civilne uprave. Še pred uvedbo slednje je 28. aprila 1941 predsednik Akademije Nahtigal v spomenici visokemu komisarju Ljubljanske pokrajine Emiliju Grazioliju sporočil, da se želijo znanstveniki posvetiti raziskovalnemu delu.⁴²⁹ Prosil ga je, da zagotovi zaščito Akademiji, ki »služi le znanstvu in umetnosti«, ter »nemoteno nadaljevanje dela«. Pri slednjem je upravo Akademije ovirala zamrznitev bančnih vlog. Predsednik Akademije je pri visokem komisarju, ki je uradno to mesto zasedel 3. maja 1941, taktično izpostavil dobre odnose, ki jih ima Akademija z italijanskimi akademiki in akademijami. Komisar Grazioli je obljubil podporo.⁴³⁰ Bolj zanimivo je, da je že 5. maja 1941 predsednika Nahtigala pozdravil predsednik Kraljevske akademije v Rimu Luigi Federzoni⁴³¹ in izrazil pričakovanje, da bodo »kulturni odnosi med Rimom in Ljubljano v novih okoliščinah postali še intenzivnejši in plodnejši.«⁴³²

⁴²⁶ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941).

⁴²⁷ B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 73–107.

⁴²⁸ J. Rotar: Korespondenca, str. 104–106.

⁴²⁹ Pri tem stališču je Nahtigal vztrajal do konca druge svetovne vojne, kar je poudaril v svojem življenjepisu, shranjenem v osebni mapi v arhivu ljubljanske univerze, kjer je poudaril, da je ščitil svojo knjižnico in seminar na Univerzi. Osredotočenost na raziskovalno delo med vojno je poudaril tudi v svojem prispevku za Zbornik Zimske pomoči, ko je podal samo natančno poročilo o raziskovalnih problemih, s katerimi se je ukvarjal od napada na Jugoslavijo (od velike noči 1941 do velike noči 1944). – Arhivsko-muzejska služba Univerze v Ljubljani, Osebna mapa Rajka Nahtigala; Rajko Nahtigal: Moje znanstveno delo med velikima nočema 1941–1944. V: Narte Velikonja, Božidar Borko, Tine Debeljak in Zorko Simčič (ur.): Zbornik Zimska pomoč 1944. Ljubljana 1944, str. 547–554.

⁴³⁰ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941).

⁴³¹ Milan Vidmar je v spominih zapisal, da je januarja 1943 na zasedanju Narodnega sveta akademij dobil vtis, da je predsednik »očitno vrinjenec politične linije«. – M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 200.

⁴³² SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941).

To naj bi realizirali s sodelovanjem na sejah Narodnega sveta akademij. Pismo, ki je v Ljubljano prispelo konec maja, je bilo objavljeno v časniku *Jutro*.⁴³³ Formalno se je sodelovanje okrepilo septembra 1941 z imenovanjem predsednika Nahtigala za člana italijanskega Narodnega sveta akademij.⁴³⁴

Po uvedbi civilne uprave so bile odmrznjene bančne vloge Akademije, ki je brez večjih težav zamenjala dinarje v lire. Na Akademiji so bili pozitivno preseučeni, ko je prosvetno ministrstvo na predlog Visokega komisariata odobrilo predlog proračuna do konca leta 1941, ki ga je 19. maja 1941 na zahtevo visokega komisarja poslal glavni tajnik Krek. Vsebinsko je šlo za isti proračunski predlog, kot ga je Akademija poslala konec leta 1940 na ministrstvo za prosveto v Beograd. S to potezo je glavni tajnik precej tvegäl, saj je dobil jasno navodilo, naj pošlje predlog proračuna, sestavljenega na osnovi odobrenega proračuna jugoslovanske vlade.⁴³⁵

Tveganje je obrodilo sadove, saj je bila povišana redna postavka za tisk s 15.000 dinarjev (približno 5.700 lir⁴³⁶) na 15.200 lir, izredni kredit pa s 75.000 dinarjev (28.500 lir) na 95.000 dinarjev (36.250 lir). Poleg tega je Visoki komisariat ohranil postavko za ravnatelja pisarne (9.100 lir) in za najemnino (8.550 lir). Nad dvigom podpore je bil posebej navdušen Krek, ki je ocenil, da so bili krediti zvišani »proti vsakemu pričakovanju v znatni meri«, s čimer je želel izpostaviti tudi lastne zasluge in pogum za pridobitev povišane podpore.⁴³⁷ S proračunom se je izpolnila želja uprave Akademije po primerni postavki za tisk, saj je morala v proračunskem letu 1940/41 zaradi skromnega kredita (15.000 dinarjev) za vse publikacije pridobiti zasebno podporo.⁴³⁸

⁴³³ Kraljevska Italijanska Akademija pozdravlja našo akademijo. V: *Jutro*, 1. 6. 1941.

⁴³⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941); Predsednik ljubljanske AZU – član sveta italijanskih akademij. V: *Slovenec*, 16. 9. 1941.

⁴³⁵ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941).

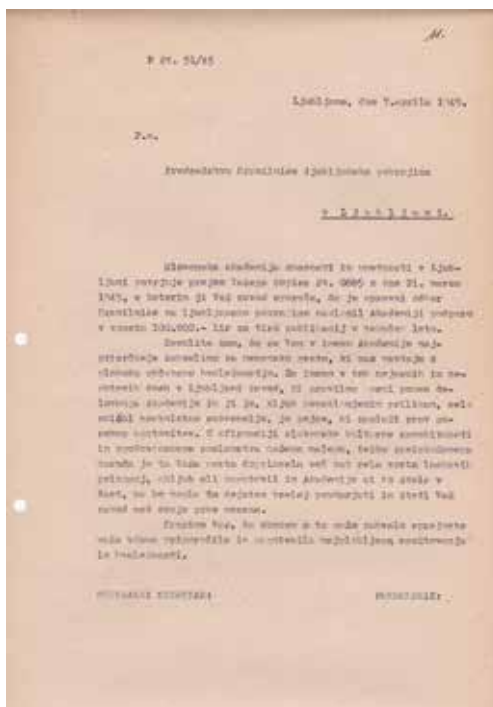
⁴³⁶ Preračunano na podlagi razmerja, uporabljenega v poročilu nadzornega odbora o prevrednotenju rezervnega fonda. Količnik je bil lira za 2,63 dinarja. – *Letopis AZU: I. knjiga*, str. 319.

Proračunsko leto v Kraljevini Jugoslaviji je bilo od 1. aprila do 31. marca, v Kraljevini Italiji je bilo proračunsko leto usklajeno s koledarskim letom. Akademija znanosti in umetnosti je 4. januarja 1941 na ministrstvo za prosveto posredovala proračunski predlog za devet dvanajstin proračunskega leta 1941 oziroma od 1. aprila do 31. decembra 1941. Leta 1940 in v začetku leta 1941 so bile precejšnje težave pri izplačevanju iz državnega proračuna, ki so potekale po dvanajstih ali četrtnih odobrenega proračuna za proračunskega porabnika z 10- do 20-odstotnim odbitkom. V Ljubljanski pokrajini je bilo realizirano skrajšano proračunsko leto, ki je trajalo od 1. aprila do 31. decembra 1941. V letu 1942 pa je bilo izvedeno koledarsko proračunsko leto. – *AJ*, 66-3286-2407, 1941.

⁴³⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941).

⁴³⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (11. 9. 1941). Glavni tajnik je opozarjal na odvisnost od javne podpore, saj je bila prodaja akademijskih publikacij slaba (z zgolj šestimi naročniki na vse publikacije), kar je po njegovi oceni dokazovalo, da »imamo Slovenci premalo konsumentov za strogo znanstveno literaturo«. – SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941).

Pomemben donator Akademije je bila Hranilnica Ljubljanske pokrajine, kar je verjetno zasługa Frana S. Finžgarja, člana njenega upravnega odbora.⁴³⁹

Zanimivo je, da se je z okupacijo bistveno izboljšalo izkoriščenje proračunskih postavk, čeprav je poslovanje potekalo dvojezično,⁴⁴⁰ povečal pa se je tudi obseg komunikacije z računovodstvom Visokega komisariata. V poslovnem letu 1940/41 je upravi Akademije uspelo počrpati 171.000 dinarjev od odobrenih 268.000 dinarjev, pri čemer postavki 237 in 228 za 74.200 dinarjev sploh nista bili »otvorjeni«. ⁴⁴¹ V poslovnem letu 1941 pa jim je uspelo počrpati vse kredite oziroma, kot se je pohvalil glavni tajnik Krek, je ostalo neporabljenih »22 centisimov«. K uspehu pri črpanju sredstev je pripomogla naklonjenost okupacijskih oblasti ter Krekova odločitev za nabavo pisarniških potrebščin na zalogo. V skrajšanem poslovnem letu 1941 je imela Akademija 207.000 lir prihodkov in 106.000 lir odhodkov, s čimer je ostalo 100.000 lir nerazporejenega denarja. Presežek prihodkov nad odhodki je posledica prenosa sredstev v višini 316.000 dinarjev (120.000 lir) iz poslovnega leta 1940/41. Glavnina sredstev je bila dodeljena akademiskemu fondu, nekaj pa tudi rezervaciji za tisk, predvsem knjige *Euchulogium sinaiticum*. Knji-

⁴³⁹ SAZU, Predsedstvo, Razna pošta, š. 6, št. 51/45; prim. SAZU, Predsedstvo 1938-1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (15. 10. 1942).

⁴⁴⁰ Obvezno dvojezično poslovanje je bilo uvedeno z odredbo visokega komisarja 3. septembra 1941.

⁴⁴¹ Letopis AZU: I. knjiga, str. 316-320.

ga, ki jo je uredil Nahtigal, je bila že v tisku, vendar zaradi delne mobilizacije pred napadom sil osi ter izrednih razmer v tiskarnah še ni bila dokončana oziroma še ni bil izstavljen račun.⁴⁴² Zaradi zaostrovanja zasedbenega režima kot odgovora na poslabšanje varnostnih razmer v Ljubljanski pokrajini spomladi in poleti 1942 se je črpanje sredstev poslabšalo. Nad spremenjenimi pogoji je bil precej razočaran Krek, ki se je pritoževal zaradi številnih intervencij in dvojezičnega poslovanja ter »neizkušenosti« v računovodstvu Visokega komisariata ter še posebej nad nerazumevanjem, da Akademija ni »državni urad in ima kot avtonomno telo pod državno zaščito svoj poseben položaj in posebne potrebe«.⁴⁴³

Kljub znatnejši podpori v proračunskem letu 1941 je Akademija želela pridobiti še dodatna sredstva za tiskanje. Z obsežnejšo podporo so želeli ohraniti nedotaknjen rezervni fond; predvsem je hotel to glavni tajnik Krek, ki je od ustanovitve Akademije nasprotoval uporabi rezervnega fonda za tekoče delovanje, čemur je, kot je bilo že rečeno, nasprotoval predvsem Ramovš.⁴⁴⁴ Za željo po koriščenju sredstev iz rezervnega fonda je bila ambicija, da se z objavami v javnosti bolj manifestira dejavnost Akademije kot vrhovne predstavnice slovenske znanosti in kulture. Poleg tega so se zmanjšale možnosti za podporo mestnih občin ter hranilnic, pri čemer je moral soglasje za podporo Akademiji odobriti visoki komisar Ljubljanske pokrajine. Načelna odločitev za uporabo rezervnega fonda je zorela od jeseni 1941 in je bila potrjena na seji predsedništva 6. junija 1942⁴⁴⁵ ter pozneje tudi na glavni skupščini 11. julija 1942. Sprejeta je bila odločitev, da se »čim več objavlja«, čeprav je treba pri tem uporabiti rezervni fond. Odločitev za uporabo fonda so sprejeli kljub temu, da je Akademija dobila v letu 1942 odobrenih 100.000 lir podpore za tiskanje.⁴⁴⁶

Po okupaciji je junija in julija 1941 precej dinamike v Akademijo vnesel predlog za pridružitve društva Narodna galerija. Ramovš je v dogovoru s predsednikom društva Franom Windischerjem julija 1941 prvemu razredu poslal predlog za razpravo o pridružitvi Narodne galerije Akademiji kot stalnemu razstavnemu muzeju slovenske likovne umetnosti z lastnim statutom. S pridružitvijo društva bi bilo rešeno vprašanje nastanitve za Akademijo, saj je bilo društvo lastnik palače Narodni dom, s čimer bi se lahko Akademija v perspektivi preselila tja. V danih razmerah je bilo to praktično nemogoče, saj je stavbo zasedala italijanska vojska. Pri utemeljevanju pridružitve se je Ramovš skliceval na pobudo Josipa Juraja Strossmayerja, ki je v šestdesetih letih 19. stoletja prispeval sredstva za združitev

⁴⁴² SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (17. 9. 1941).

⁴⁴³ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (11. 7. 1942).

⁴⁴⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o VIII. (izredni) seji predsedništva AZU (1. 2. 1940); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IX. (izredni) seji predsedništva AZU (29. 3. 1940); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o II. (izredni) seji predsedništva AZU (22. 5. 1940); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik III. glavne skupščine AZU (6. 3. 1939); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o I. izredni glavni skupščini Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani AZU (16. 5. 1940); J. Rotar: Korespondenca, str. 86.

⁴⁴⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (6. 6. 1942).

⁴⁴⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (11. 7. 1942).

znanosti in umetnosti (umetnostne galerije) pod okriljem ene ustanove, leta 1866 ustanovljene JAZU v Zagrebu.⁴⁴⁷ Dodaten argument za pridružitvev je bila namera poživiti dejavnost umetniškega razreda, ki do takrat ni izdal nobene publikacije, niti ni izdelal programa delovanja.⁴⁴⁸

Predlog je poživil razpravo o spremembah Uredbe (vrnitev pridevnika »Slovenska« v uradni naziv institucije, ki je izpadel ob redakciji Uredbe 21. maja 1938) kot ureditve Poslovnika, ki je bil po oceni pravnega razreda potreben temeljite predelave, saj je bil spomladi 1939 sprejet zgolj zato, da se je zagotovilo zakonito poslovanje. Vendar je pri razmisleku o spremembi Uredbe in Poslovnika obstajala resna nevarnost za okrnitev avtonomije Akademije, saj so italijanske zasedbene oblasti želele, da bi pripravila statut po zgledu italijanskih akademij. Prvi tovrstni neposredni pritisk na Akademijo je bila zavrnitev objave poročila glavne skupščine 29. julija 1941 v Slovincu in Jutru, z utemeljitvijo, da ni povabila na zasedanje predstavnika oblasti, kot je bila to praksa pri italijanskih akademijah. Šele na tej skupščini so tudi uspeli potrditi predlog proračuna za leto 1941, saj glavnemu tajniku ni uspelo sklicati skupščine niti konec decembra 1940 niti maja 1941, ko je oddajal predlog proračuna. Do nadaljnje zakasnitve je prišlo zaradi izrednih razmer spomladi 1941 ter zaradi odpovedi slovesne skupščine konec maja 1941, ki je odpadla zaradi okupacije in soglasne odločitve predsedništva, da noben razred ne predlaga izvolitve novih članov.⁴⁴⁹ Zaradi tega je bila izpeljana le interna, nejavna glavna skupščina, na kateri so sprejeli proračun, se seznanili z uspehom dodatnega predloga za dvig podpore pri okupacijski oblasti ter pri prizadevanjih za prenos knjižnice in dragocenih instrumentov preminulega dopisnega člana Ivana Regna z Dunaja v Ljubljano.⁴⁵⁰ Glavni tajnik je vest o glavni skupščini posredoval časnikoma Jutro in Slovenec, kjer pa cenzor ni dovolil objave. Krek je zato posredoval na Visokem komisariatu, kjer je pojasnjeval sosledje in vzroke za nejavno glavno skupščino, pri čemer je izpostavil, da Uredba in Poslovnik ne vsebujeta določila o vabljenju oblasti na glavno skupščino. Kljub pojasnjevanju poročilo o glavni skupščini ni bilo objavljeno.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Predlog za glavno skupščino 25. 7. 1945. Do junija 1940 se je Krek pogovarjal o prevzemu Folklornega instituta Glasbene matice. Ker pa Akademija ni imela zadosti lastnih sredstev za prevzem uslužbencev, je institut prevzela Dravska banovina. Predsedstvo Akademije se je za prevzem Folklornega instituta zanimalo tudi po smrti zborovodje Franceta Marolta aprila 1951. Tajnik II. razreda Ivan Grafenauer je predlagal, da bi Glasbeno-folklorni institut priključili kot sekcijo Komisiji za slovensko narodopisje, nato pa bi Komisijo preoblikovali v Inštitut za slovensko narodopisje. Zaradi nenaklonjenosti oblasti načrt ni bil realiziran leta 1951 ali 1952, ampak šele 1972. – SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 13, Zapisnik seje predsedstva SAZU (29. 6. 1951); SAZU, Predsedstvo 1972–1975, mapa 1, Zapisnik redne seje predsedstva SAZU (23. 2. 1972); SAZU, Predsedstvo 1972–1975, mapa 3, Zapisnik seje predsedstva SAZU (28. 11. 1972).

⁴⁴⁸ Letopis AZU: I. knjiga, str. 324.

⁴⁴⁹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941).

⁴⁵⁰ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941).

⁴⁵¹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik III. seje predsedništva AZU (20. 12. 1941).

Sodelovanje z italijanskimi akademijami

Precej bolj kompleksno je bilo vprašanje sodelovanja Akademije z italijanskimi akademijami. Pobuda za sodelovanje je prišla z italijanske strani. Tako je predsednik Nahtigal konec maja 1941 prejel pismo predsednika Kraljevske akademije v Rimu, Luigija Federzonija, ki je izrazil željo za sodelovanje med institucijama. Nahtigala je povabil, da kot predsednik Akademije postane po funkciji član Narodnega sveta akademij (Consiglia Nazionale delle Accademie), kar je Nahtigal kljub pomislekom tudi sprejel.⁴⁵² Ob tem imenovanju so v predsedništvu Akademije tehtali možnosti, kako bi se izvili iz pretesnega sodelovanja. Negotovost o obsegu sodelovanja z italijanskimi akademijami je bila vidna tudi v zapisniku. Neposredno po seji glavne skupščine julija 1941 je bila zapisana formulacija, da »v bodočnosti bi se morala organizirati v okviru zastopstva italijanskih akademij«. Pozneje pa so podali bolj ohlapno formulacijo, da se »bo morala najbrž« Akademija vključiti v sistem, saj naj bi bila v trenutnih razmerah »vsaka udeležba nemogoča«.⁴⁵³

Federzoni, ki je bil tudi predsednik Narodnega sveta akademij, je 17. septembra 1941 obvestil Nahtigala o skorajšnjem imenovanju za člana sveta.⁴⁵⁴

⁴⁵² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941).

⁴⁵³ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne glavne skupščine AZU (29. 7. 1941); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (17. 9. 1941).

⁴⁵⁴ SAZU, Skupščina, Splošno o SAZU, Nacionalni akademjski svet Italije.

Glavnik tajnik se je avgusta 1941 odločil za izvedbo notifikacije in za predlog za izmenjavo publikacij z akademijami v Bologni, Lucci, Mantovi, Milanu, Modeni, Padovi, Palermu, Torinu in s Kraljevim društvom v Neaplju.⁴⁵⁵ Predsednik Nahtigal je z italijanskimi akademijami stopil zgolj v pisni stik, pri čemer je ugotavljal, da je komunikacija »prisrčna in zares akademska«.⁴⁵⁶ Poleg vljudnostnega komuniciranja so v predsedništvu obravnavali vsebinsko sodelovanje in opravljene raziskave v okviru jugoslovanskega odbora Narodnega akademijskega saveza Kraljevine Jugoslavije. Nahtigalu sta pri pripravi odgovora pomagala predstavnika Akademije v odboru pred vojno, Milko Kos in France Stele.⁴⁵⁷

Nahtigalu se je udeležbi na dogodkih italijanskih akademij uspelo izogniti s sklicevanjem na slabo zdravstveno stanje, po poteku mandata januarja 1942 tudi z obrazložitvijo, da ni več predsednik, čeprav mu je predsedništvo podaljšalo mandat do imenovanja novega predsednika Akademije.⁴⁵⁸ Vprašanje udeležbe na dogodkih italijanskih akademij, predvsem Narodnega sveta akademij, je visoki komisar Grazioli načel na predstavitvenem obisku novega predsednika Akademije Milana Vidmarja julija 1942. Predsednik je visokega komisarja opozarjal na slabo finančno stanje Akademije, kar naj bi bil objektiven razlog za neudeležbo predstavnika Akademije na zasedanju Narodnega sveta akademij. Visoki komisar Grazioli je zato v proračun za leto 1943 vnesel postavko za službena potovanja v višini 20.000 lir.⁴⁵⁹

V pogojih zaostrenega neposrednega pritiska na Akademijo in posredno prek njenih članov sta se predsednik Vidmar in glavni tajnik Ramovš udeležila zasedanja Narodnega sveta akademij v Rimu 23. januarja 1943. Po udeležbi na zasedanju je Vidmar na glavni skupščini kolegom izpostavil, da se je preprosto »mogel odzvati« vabilu.⁴⁶⁰ V svojih spominih, ki jih je izdal 1964, je to udeležbo označil še vedno kot »nujno«, pri čemer je na široko pojasnjeval okoliščine, v katerih se je odločil za potovanje. Vidmar je na zasedanju prebral spomenico »Slovenska kultura in Rim«, ki jo je sestavil Ramovš.⁴⁶¹ V njej je bil predstavljen ustroj Akademije, pri čemer sta bila posebej poudarjena njen slovenski značaj ter znanstvena usmerjenost v reševanje problematike slovenske zemlje. Morda nekoliko presejnetljiva, glede na do tedaj zadržan odnos akademikov do italijanskih zasedbenih oblasti, je dikcija v spomenici, da »je od nekdej v odnosih akademskih inštitucij ne slučajnost, marveč zgodovinska nujnost vezala Italijo s Slovenijo«. Stališča – italijanski vpliv pri ustanovitvi »prve ljubljanske akademije na prehodu 17. in 18. stoletja«, omemba italijanskih korenin Žige Zoisa, ki je imel z zasebnim akadem-

⁴⁵⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik III. seje predsedništva AZU (20. 12. 1941).

⁴⁵⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o poteku I. glavne skupščine AZU (6. 2. 1942).

⁴⁵⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (11. 7. 1942).

⁴⁵⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik seje predsedništva AZU (6. 6. 1942).

⁴⁵⁹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik seje predsedništva AZU (15. 10. 1942).

⁴⁶⁰ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine predsedništva AZU (10. 7. 1943).

⁴⁶¹ M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 197–203.

skim krožkom »neprecenljivo pomembnost za zgodovino slovenske kulture, kajti iz njega so izšli Slovenci, sprva še kot preprosti pomočniki, ki so se polagoma, a z vso vztrajnostjo uveljavili in kaj kmalu dali predstavnika prvega reda – Jerneja Kopitarja, ki je postal osrednja osebnost v Evropi za vse odnose, poročila, za zблиžanje in medsebojno spoznavanje evropskih narodov« ter pomen sprejemanja kulturnega transferja (»pozitivnih tokov naših sosedov«) – v spomenici so bila prilagojena občinstvu na slavnostnemu zasedanju, saj je bila izražena zahvala za priznanje slovenskega jezika in kulture z odlokom 3. maja 1941.⁴⁶²

Po vrnitvi sta predsednik in glavni tajnik predlagala članom predsedništva kot tudi na glavni skupščini, da naknadno potrdijo na zasedanju v Rimu iznesena stališča. Na obeh sejah so potrdili besedilo spomenice, pri čemer so na seji predsedništva pohvalili odločno zastopanje stališča Akademije do »slovenske narodne individualnosti«. ⁴⁶³ S tem se je oblikovala praksa, katere pobudnik je bil predsednik Vidmar, da v zapletenih razmerah akademiki strnejo vrste in da se poenotijo v skupnem stališču Akademije. Ta pristop se je izkazal kot zelo učinkovit v času pritiska Rupnikove civilne uprave na Akademijo, ko so januarja in februarja 1944 preverjali, ali se člani strinjajo s stališči predsednika Vidmarja.⁴⁶⁴

Okrepitev pritiska na Akademijo in volitve predsednika ter glavnega tajnika

Z zaostritvijo zasedbene politike se je v prvi polovici leta 1942 povečal neposreden pritisk na Akademijo. Italijanske okupacijske oblasti so 15. februarja 1942 internirale Franceta Kidriča, ki je bil na volitvah za predsednika 6. februarja 1942 izvoljen za enega izmed treh kandidatov. Kljub internaciji se je predsedništvo odločilo, da nadaljuje s tiskom drugega dela korespondence Žige Zoisa z naklado 800 izvodov, ki jo je uredil France Kidrič.⁴⁶⁵ Do zapleta je prišlo, ko je hotel glavni tajnik Ramovš Kidriču pred oddajo rokopisa v postavljanje in natis izplačati honorar, saj je viceperpekt na Visokem komisariatu izplačilo zavrnil. Pri tem se je skliceval na odločitev visokega komisarja, »da je publikacija kulturno premalo pomembna«. Z namenom odobritve izplačila sta predsednik Vidmar in

⁴⁶² SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (10. 7. 1943).

⁴⁶³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik III. seje predsedništva AZU (27. 3. 1943).

⁴⁶⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (23. 3. 1944).

⁴⁶⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (6. 6. 1942); Franceta Kidriča so italijanske okupacijske oblasti prvič konfinirale od 15. julija do 21. julija 1941 v šempetrski vojašnici v Ljubljani. V konfinaciji je bil od 15. februarja 1942 do 17. maja 1945, pri čemer je bil od 19. decembra 1942 do 22. marca 1943 zaprt v belgijski vojašnici kot talec. Februarja 1942 je bil Kidrič aretiran v sklopu »prvih ljubljanskih racij«, z namenom »normalizacije razmer« v Ljubljanski pokrajini, čemur je sledila ograditev Ljubljane z bodečo žico. – J. Lipnik: Dr. France Kidrič (1880–1950), str. 21; Ivo Juvančič: Izpiski iz okupatorjevih dokumentov. V: Ljubljana v ilegali: III. knjiga: Mesto v žici. Ljubljana 1967, str. 108.

glavni tajnik Ramovš 1. avgusta 1942 obiskala visokega komisarja Graziolija, kjer sta podala ustno utemeljitev ter oddala promemorijo, ki jo je analiziral referent Raymondi. Na njegov predlog je bil natis knjige dovoljen, vendar so morali izvodi ostati v skladišču Akademije in biti na razpolago Tiskovnemu uradu. Kljub dogovoru je po natisu knjige kvestura zaplenila vse izvode, ki so bili rdeče broširani in so nosili urednikovo ime (420 izvodov), izvodi brez imena urednika in z zelenim ovojem pa so ostali Akademiji.⁴⁶⁶ Ta si je prizadevala za pridobitev zaplenjenih izvodov, kar se je zgodilo šele marca 1944. Vrnjenih je dobila 418 izvodov drugega dela Zoisove korespondence, spremeniti je morala barvo ovitka iz rdeče v zeleno, ime urednika pa je smelo ostati.⁴⁶⁷

28. januarja 1942 je potekel triletni mandat predsedniku Nahtigalu, zaradi česar so bile 6. februarja izvedene volitve treh kandidatov za predsednika v skladu z Uredbo in Poslovníkom. O izteku mandata predsednika je bil sredi januarja obveščen Visoki komisariat, ki se je strinjal z izvedbo volitev v skladu z Uredbo, saj je od Akademije pričakoval »terno rednih članov, ki jih je določila skupščina Akademije za to mesto«. Na tajnih volitvah je za prvo mesto dobil največ glasov (9 od 16) Nahtigal, za drugo France Kidrič (10 od 16) in za tretje mesto Milan Vidmar (10 od 16).⁴⁶⁸ O izidu glasovanja, ki so mu bili priloženi življenjepisi kandidatov in vrednostne utemeljitve njihovih znanstvenih del, je bil 7. februarja 1942 poslan dopis na Visoki komisariat. Tam s predlogi niso bili zadovoljni, saj so sporočili, da si komisar »pridrži pravo do imenovanja predsednika«. Zaradi izrednih razmer so se v predsedništvu Akademije odločili, da predsednik in glavni tajnik do imenovanja novega predsednika še naprej opravljata svoji funkciji.⁴⁶⁹ Nahtigal je Akademijo vodil do konca junija 1942, ko je Grazioli »izmed predložene trojke« izbral za novega predsednika Milana Vidmarja. Makso Šnuderl je v spominih zapisal pripoved Otona Župančiča, da je Nahtigal izpadel zaradi domnevnih židovskih korenin, Kidrič pa zaradi sina Borisa, zaradi česar so Franceta februarja 1942 internirali.⁴⁷⁰ Za predsednika z mandatno dobo treh let je bil imenovan Milan Vidmar.

Novega glavnega tajnika so nato izvolili na glavni skupščini 11. julija 1942. Za Ramovša je glasovalo 9 akademikov, za Kreka 3 in za Steleta 1. Ramovš je z zadovoljstvom sprejel izvolitev, pri čemer je izpostavil Krekove zasluge, »ki je kljub bolezni vestno in vzorno, natančno, pridno in skromno opravljal svoje delo«. Z izvolitvijo Ramovša se je začelo novo, intenzivnejše obdobje priprav za okrepitev notranje organizacije Akademije. Zaradi težav in nejasnosti glede sprememb temeljnih pravnih aktov Akademije ter delno tudi pomanjkanja denarja, so bile

⁴⁶⁶ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (15. 10. 1942).

⁴⁶⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (23. 3. 1944).

⁴⁶⁸ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o poteku I. glavne skupščine AZU (6. 2. 1942).

⁴⁶⁹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (6. 6. 1942).

⁴⁷⁰ Makso Šnuderl: Dnevnik 1941–1945; V okupirani Ljubljani. Maribor 1993, str. 302.

po okupaciji možnosti za notranjo organizacijo omejene, zato so sredstva, namenjena notranji organizaciji, preusmerili v pokritje izdatkov za tisk že pripravljenih, a še ne objavljenih znanstvenih študij.⁴⁷¹

Oktober 1942 je bil kot prvi kolektivni projekt Akademije ustanovljena Bibliografska komisija in decembra še Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika. Izraz skupinskega dela, ki sicer ni dobilo značaja komisije, je bil tudi projekt umetniškega razreda, ki je začel jeseni 1942 posvetovanja o pripravi publikacije o umetniškem delovanju pri Slovencih v obdobju 1918–1942. Interes za publikacijo je bil tudi posledica dejstva, da umetniški razred še ni izdal nobene knjige in je svoj del proračunskih sredstev odstopal drugim razredom.⁴⁷² Na pobudo umetniškega razreda je potekal marca 1943 posvet o predstavitvi slovenskega »kreativnega duha« po letu 1919, na katerem so sodelovali France Stele, Marjan Lipovšek in France Koblar. Dogovorili so se za razdelitev nalog po umetnostnih disciplinah.⁴⁷³ Projekt je podobno kot delo v obeh komisijah naletel na vrsto zaprek, ki so bile posledica vojnih razmer in pomanjkanja; etimološki komisiji pa je požar januarja 1944 v Univerzitetni knjižnici uničil del izpisanega gradiva.⁴⁷⁴

Skupna lastnost vseh teh projektov je bilo demonstrativno poudarjanje dosežkov slovenske kulture. Glavni tajnik Ramovš je s tem v zvezi načrtoval v pisarni predsednika Akademije postaviti knjižne zbirke del članov, ki naj bi predstavljala in odražala ustvarjalnost in upravičenost obstoja Akademije.⁴⁷⁵ Do konca vojne je bila v grobem izoblikovana in se je tudi kasneje dopolnjevala.⁴⁷⁶ Ob dokončani obnovi stavbe na Novem trgu 4 je bila na slovenski kulturni praznik 8. februarja 1973 v Prešernovi dvorani odprta razstava vseh publikacij, ki jih je Akademija izdala od ustanovitve.⁴⁷⁷

Začetek mandata Vidmarja in Ramovša sovпада z zaostrovanjem zasedbene politike ter državljskega spopada v Ljubljanski pokrajini. Akademija je bila kot pomembna reprezentativna ustanova postavljena pod dodatni pritisk. Italijanski okupator in protirevolucionarni tabor sta želela pokazati, da jih ugledni slovenski znanstveniki in kulturniki podpirajo v boju z OF ter tako razbliniti predstavo, da slovenski izobraženci podpirajo OF. Na drugi strani so v OF želeli uveljaviti kulturni molk, ki ni statičen pojem za celotno obdobje vojne, ampak se je razvijal vzporedno s stanjem v Ljubljanski pokrajini in stanjem uspešnosti narodnoosvobodilnega boja.⁴⁷⁸ Preobrat v italijanski zasedbeni politiki predstavlja ocena

⁴⁷¹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (11. 7. 1942).

⁴⁷² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (30. 12. 1942).

⁴⁷³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik III. seje predsedništva AZU (27. 3. 1943).

⁴⁷⁴ Janko Šlebinger: Sedanje stanje in naloge slovenske bibliografije. V: Letopis AZU: I. knjiga, str. 344–351; Fran Ramovš: Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika. V: Letopis AZU: I. knjiga, str. 352–359.

⁴⁷⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (15. 10. 1942).

⁴⁷⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (11. 8. 1944).

⁴⁷⁷ SAZU, Predsedstvo 1972–1975, mapa 4, Zapisnik redne seje predsedstva SAZU (27. 2. 1973).

⁴⁷⁸ Aleš Gabrič: Kulturni molk. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1989, št. 1–2, str. 385–413.

generala Robottija ob neuspešni ofenzivi proti partizanom od julija do novembra 1942, da »našega sovražnika predstavlja 'inteligenca Ljubljane'«. V njej se zrcali spoznanje okupatorja, da s slovenskimi izobraženci ni mogoče uspešno sodelovati. Vendar je treba poudariti, da je obstajala razlika med civilno upravo in vojsko glede ocene situacije. Vsekakor oblast po poletju 1942 ni več iskala povezave s slovenskimi izobraženci na njihovem osnovnem področju delovanja, ampak na ideološkem imenovalcu – protikomunizmu.⁴⁷⁹

K sodelovanju tako niso več želeli zgolj pridobiti, ampak prisiliti ugledne kulturnike, člane Akademije (Frana Saleškega Finžgarja, Frana Ramovša, Milana Vidmarja).⁴⁸⁰ Predsednik Vidmar je bil 12. septembra 1942 povabljen na sestanek pri škofu Rožmanu, kar je bila prva širše zastavljena akcija pri pridobivanju slovenskih izobražencev za protirevolucionarno kampanjo.⁴⁸¹ Pobudo na tem področju je prevzela zasedbena oblast, ko je 14. oktobra 1942 general Montagna povabil ugledne slovenske kulturnike na sestanek,⁴⁸² na katerem jim je zagrozil, »da bodo v primeru poostritve situacije prišli na listo talcev«. Zaradi te napovedi je predsednik Vidmar protestiral pri generalu Robottiju, kjer ni dosegel ničesar, in pri visokem komisarju Grazioliju, ki je poudaril, da »ne pozna talstva, da je in bo vsekdar za zaščito mirnih ljudi«, s čimer je obljubil, da bo posredoval v korist prizadetih.⁴⁸³ S tem stališčem je posredno nakazal nekoliko milejši pogled na zasedbeno politiko in na trenja med vojaško in civilno upravo.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ B. Godeša, *Kdor ni z nami*, str. 101–104.

⁴⁸⁰ Fran Saleški Finžgar: *Določen za talca*. V: *Ljubljana v ilegali: tretji del*. Ljubljana 1967, str. 225–227.

⁴⁸¹ B. Godeša, *Kdor ni z nami*, str. 201.

⁴⁸² *Prav tam*, str. 103–104.

⁴⁸³ SAZU, *Predsedstvo 1938–1952*, mapa 5, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (30. 12. 1942).

⁴⁸⁴ B. Godeša: *Kdor ni z nami*, str. 98–100.

217/2:5

Moja posledna volja.

Oč očesu najprej, kar je za realni svet potreben.

Moji premoženje ni veliko. Slišno Primoževu oče, muzikant in profesor, s katerim se je od mojega Primosjeva sestanka, deloma od njegovega brata + Ivana Veklarovca. Iba spališče moji ženi Albi je njena zasebna lastnina. Ke dolgo po hitro, knjige, rokopise in sploh vse zapustim odaj svojnemu sinu in moji. More prodati, je lastni preostaj, če bi le, da si za spomin obdaj: oče vojane knjige in moji knjigarnice, ki sem jim ahoj paj sam. Od oblik, perila itd. naj da mojemu drugemu sorodniku, bratom in sestram, najkromi skrom, kar se mi zdi rodno, vse za spomin.

Albi poročaj: miči sem te vedno rad. Če je kdaj bilo kako nesoglasje, oprosti mi; ker, da nisem bil slab človek. Obkolaj se in skrb za Primoža in isto stalno skrbjo kot si mene videla, da skrbim zanj. In Bogom, ljuba Albi!

Primož, ti moji vse. Neboh in pretpi! Kedi, da sem nikdar odšel, brez notranje letine. Nodi jiden, študiraj vestno in če boš mogoč vsakemu topečemu narodu in umetnosti. Kaj del, je s tem vse slovens. V zadnji sekundi bo moji miči pri Tebi kot je bila s Teboj vedno in prosod, kjer si bil. Nisem osrečen, ker sem nedolžen, dasi bi rad doživel tvojo srečo in tvoj uspeh. Spominjaj se me, kakor ti bo v priložnosti težko in naj ti ta spomin daje pogum, da vzdežiš in da delaš. V dobro drugim, v kopit naroda in človeštva. Toge se daji, da boš lahko miču. Objaven te in vsoč poljubni!

Pradi in sestri - z Bogom, miči sem se radi in kol obkeže se me spominjajte. Vse z Bogom.

V Ljubljani, dne 17. oktobra 1942. XX.

Jozef Ramovš
redni profesor univerze; generalni sekretar
Akademije znanost. in umetnost.

Ramovš je 17. oktobra 1942, nekaj dni po omenjenem sestanku, sestavil oporoko⁴⁸⁵ in napisal pismo prijatelju Franu Windischerju, v katerem ga je prosil, da poskrbi za njegovega sina Primoža v primeru smrti.⁴⁸⁶

V Akademiji je veljalo dokaj široko načelno soglasje o apolitičnosti ustanove. Takšen primer je bila Nahtigalova zavrnitev vabila, da Akademija kot institucija vstopi v Društvo prijateljev Sovjetske zveze.⁴⁸⁷ Na osebni ravni pa so nekateri

⁴⁸⁵ Biblioteka SAZU, R 57/I:5.

⁴⁸⁶ Biblioteka SAZU, R 57/I:6.

⁴⁸⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o V. seji predsedništva AZU (21. 10. 1940).

akademiki (Fran S. Finžgar, France Kidrič) vendarle postali člani omenjenega društva. Bolj pomembna je bila odpoved slavnostne skupščine, na kateri bi izvolili nove člane, ki je bila načrtovana za maj 1941.⁴⁸⁸ Stališče o odpovedi volitev med vojno so na Akademiji zastopali do konca vojne, čeprav se je pritisk za njihovo izvedbo stopnjeval.⁴⁸⁹ Poskušali so uveljaviti razliko med znanstvenim delom in političnim udejstvom kot splošno (državljansko) pravico; svoboda znanosti in umetnosti je bila sestavni del vidovdanske ustave, pred prevratom pa tudi določilo v decembrski ustavi iz 1867.⁴⁹⁰ To stališče lahko zasledimo posredno tudi v protestih ob internaciji Franceta Kidriča, ko je maja 1942 predsednik Nahtigal v pismu notranjemu ministrstvu predlagal, naj Kidriču omogočijo vsaj nadaljevanje znanstvenega dela, če so mu zaradi vloge njegovega sina Borisa v OF že odvzeli dejansko svobodo. V bolj izraziti obliki je stališče o ločitvi znanstvenega dela od siceršnje dejavnosti izpričano z odločitvijo predsedništva, da tudi po internaciji urednika Kidriča nadaljujejo s pripravami za tiskanje drugega dela Zoisove korespondence.⁴⁹¹ To potezo so odločno zagovarjali tako pri italijanskih zasedbenih oblasteh kot po kapitulaciji pri Rupnikovi civilni upravi, pri kateri je bila prošnja za vrnitev zaplenjenih izvodov knjige marca 1944 ugodno rešena.⁴⁹² Pri internaciji Franceta Kidriča velja omeniti, da italijanska oblast ni zaplenila njegove osebne knjižnice in osebne gradiva. Drugače je bilo npr. s knjižnim gradivom Josipa Vidmarja, Borisa Furlana in Antona Ocvirka, ki ga je Zavod za zaplenjeno premoženje predal v uporabo Akademiji.⁴⁹³ Vprašanje izključitve Kidriča iz Akademije je poleti 1944 načel referent za znanost in umetnost pri nemškem svetovalcu ljubljanske pokrajinske uprave F. Koschier, ki se je pri predsedniku Vidmarju zanimal o tej možnosti. Vidmar je pojasnil, da niso izpolnjeni pogoji, kot jih predpisuje Uredba. Predsednik je tudi poudaril, da je bil Kidrič »kot priznan in zaslužen znanstvenik imenovan za člana Akademije z najvišjega mesta, kar je najboljša priča za njegovo neoporečnost«, zaradi česar »politično udejstvom njegovega sina ni razlog, ki bi kakorkoli smel in mogel očetove znanstvene odlike kratiti«. ⁴⁹⁴ Referent Koschier ni odločno vztrajal pri njegovem izbrisu iz članstva. Po vesteh iz protirevolucionarnega tabora naj bi Koschier celo ščitil Kidriča, saj naj bi bil njegov bivši učenec.⁴⁹⁵ Je pa kljub temu vprašanje izbrisa Kidriča iz članskega sestava ostalo na dnevnem redu v pogovorih nemškega referenta s predsednikom Akademije Vidmarjem.⁴⁹⁶

⁴⁸⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941).

⁴⁸⁹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (22. 2. 1945).

⁴⁹⁰ Jurij Perovšek: Sprejetje vidovdanske ustave. V: SNZ: 1. knjiga, str. 246–249.

⁴⁹¹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (6. 6. 1942).

⁴⁹² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (23. 3. 1944).

⁴⁹³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (22. 2. 1945).

⁴⁹⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik III. seje predsedništva SAZU (28. 6. 1944).

⁴⁹⁵ B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 342.

⁴⁹⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945).

Izdaja Letopisa

V tem negotovem obdobju je France Stele predlagal, da bi Akademija izdala publikacijo pod imenom Izvestja, ki bi zaobjela dobo predsednika Nahtigala, saj »časi so zelo burni in je zato tem bolj potrebno, da so dokumenti o delu Akademije natisnjeni.«⁴⁹⁷ Stele je bil takrat avtor najboljšejnega sestavka o Akademiji, ki je izšel v Spominskem zborniku Slovenije neposredno po njeni ustanovitvi.⁴⁹⁸ Publikacija o delu in ustanovitvi je bila načrtovana že v prvem poslovnem letu spomladi 1940, vendar do realizacije ni prišlo, saj upravi ni uspelo organizirati slavnostnega dogodka maja 1940, na katerem bi Ramovš kot slavnostni govornik predstavil zgodovino prizadevanj za ustanovitev Akademije. Sestavek naj bi zato bil skupaj z drugimi pomembnimi okoliščinami in ozadji ter načrti objavljen v publikaciji Akademije, s katero bi slovensko družbo opozorili na svoj obstoj in načrte.⁴⁹⁹ Poleg omenjenega je tudi za vse druge projekte bilo odprto vprašanje zagotovitev sredstev za natis. Na zakasnitev je vplival tudi spor med Krekom in Ramovšem, ki sta ločeno zbirala gradivo, pri čemer je imel slednji precejšnjo prednost pri pripravi zgodovine prizadevanj za ustanovitev Akademije, saj je kot dolgoletni tajnik Znanstvenega društva razpolagal z gradivom društva.⁵⁰⁰

Za grafično opremo Letopisa je poskrbel Jože Plečnik; na levi strani je motiv na ovoju, na desni strani pa na naslovnici.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (2. 7. 1942).

⁴⁹⁸ F. Stele: Letopis AZU: I. knjiga, str. 302–303.

⁴⁹⁹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o IX. (izredni) seji predsedništva AZU (29. 3. 1940).

⁵⁰⁰ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (2. 7. 1942).

⁵⁰¹ Letopis AZU: I. knjiga.

Ideja o izdaji Letopisa je oživila po nastopu novega vodstva Akademije.⁵⁰² Ob prevzemu funkcije predsednika je Milan Vidmar junija 1942 poudarjal pomen zgodovine za prihodnost, saj je izrazil željo, da bi predal Akademijo svojemu nasledniku »tako živo in zdravo«, kot jo je njemu Nahtigal. Vidmar se je zavedal težavnih razmer in nevarnosti okrepljenega pritiska italijanskih zasedbenih oblasti na Akademijo kot ustanovo ter neposredno in posredno na njene člane kot ugledne slovenske znanstvenike in kulturnike, saj so padle maske začetne benevolence.⁵⁰³ Poleg tega je Milan Vidmar dobro poznal negativno stališče OF do sodelovanja slovenskih izobražencev z italijanskimi okupacijskimi oblastmi, saj mu je brat Josip Vidmar do umika v partizane maja 1942 sporočil stališče ustanovne skupine kulturnikov OF, ki je na drugem sestanku aprila 1942 razglasila kulturni molk.⁵⁰⁴ Od tod tudi izvira ostra kritika izida cenzuriranega Letopisa s strani Plenuma slovenskih kulturnih delavcev v OF.⁵⁰⁵

Odnos italijanskih oblasti do Akademije je možno spremljati pri koriščenju odobrenih proračunskih sredstev. Pri tem so bolj kot podatki o odobrenih postavkah, ki so se med letoma 1941 in 1943 nominalno občutno izboljšale, zgovorni podatki črpanju sredstev iz državnega proračuna. Te je Akademija v poslovnem letu 1941 črpala brez večjih zapletov in je lahko porabila vso odobreno vsoto. Izkoristek je bil neprimerno boljši kot pred vojno, poleg tega v računovodstvu Visokega komisariata niso obračunavali odbitkov, ki so pred vojno dosegali tudi do 20 odstotkov odobrenih nakazil. Do poslabšanja razmer pri črpanju denarja je prišlo pomladi 1942, kar je glavni tajnik Krek cinično označil za »neizkušnost« v računovodstvu Visokega komisarja ter bolj previdno dodal, da na Visokem komisariatu kljub pojasnilom ne razumejo statusa Akademije kot pravne osebe po javnem in zasebnem pravu, s čimer se razlikujejo od italijanskih akademij.⁵⁰⁶

Vprašanje pravnega statusa Akademije, ki je bilo prisotno od prve potrditve proračuna maja 1941, je doseglo svoj vrh pri pripravi Letopisa. Z njim je želela Akademija manifestirati svoj pomen za slovensko kulturo in znanost, pri čemer je želela posebej poudariti možnosti za razvoj, ki so nastale ob prevratu in vključitvi v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Akademija je želela deklarativno izpostaviti svoj pravni status, predvsem notranjo avtonomijo. Zato so na prvo mesto v Letopisu⁵⁰⁷ – kot je to primer v drugem zvezku Letopisa (1943–1947), ko je takoj za predgovorom prezidenta Franceta Kidriča umeščena Začasna uredba, ki jo je Narodna vlada Slovenije izdala 6. septembra 1945 – želeli umestiti Ured-

⁵⁰² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 4, Zapisnik II. seje predsedništva AZU (2. 7. 1942).

⁵⁰³ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (11. 7. 1942).

⁵⁰⁴ J. Vidmar: Obrazi, str. 20–21; Aleš Gabrič: Kulturni molk. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1989, št. 1–2, str. 385.

⁵⁰⁵ Setev, junij 1943.

⁵⁰⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (11. 7. 1942).

⁵⁰⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (10. 7. 1943).

bo o ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani z dne 11. avgusta 1938.⁵⁰⁸ Za cenzuro je bilo to sporno, kot je bil problematičen tudi historičen prikaz prizadevanj za ustanovitev Akademije, ker so bili omenjeni ministri za prosveto, slovenski politiki in drugi protagonisti, ki so bodisi podpirali bodisi odločali o ustanovitvi Akademije. Na sedmih straneh v Letopisu objavljenega zgodovinskega prikaza prizadevanj za ustanovitev so bile zato dovoljene samo poimenske navedbe akademikov in sicer Frana Ramovša šestkrat, Rajka Nahtigala dvakrat, Metoda Dolenca, Frana Saleškega Finžgarja, Jovana Hadžija in Milana Vidmarja pa enkrat, ter enkrat, kot nečlana, Ivana Prijatelja.⁵⁰⁹ Po vojni je Ramovš ugotavljal, da so izpadli zaslužni možje, tudi politiki, ki so odločilno prispevali k ustanovitvi Akademije, med katerimi je posebej izpostavil Ivana Hribarja.⁵¹⁰

Še bolj drastičen je bil poseg v preostali tekst, kjer so vsepovsod izbrisali Kidričevo ime, prav tako njegov biografski prikaz in bibliografijo. Poleg tega so bili italijanizirani nekateri toponimi. Precej zanimivo je, da ni v tekstu nikjer zapisano snovanje kulturnega sveta maja 1941.⁵¹¹

Najtrši oreh je bila objava Uredbe in Poslovnika Akademije, ki po oceni Visokega komisariata »v marsičem nista v skladu s sedanjo situacijo«. Referent na Visokem komisariatu je glavnemu tajniku Ramovšu predlagal pripravo nove uredbe in poslovnika po zgledu italijanskih akademij ali pa izpustitev prvega poglavja. S cenzorjem Raymondijem so potekala utrudljiva pogajanja, ki pa niso obrodila sadov. Na koncu so se odločili za natis z utemeljitvijo, da »Akademija obstaja že pet let, pa še zmeraj javnost nima jasnega in zelenega pogleda v Akademijo«, saj »ne vedo, kdaj bo prišla ugodna doba«. Namesto Uredbe in Poslovnika so na prvo mesto postavili Ramovšev prikaz prizadevanj za ustanovitev Akademije. Za pomiritev odnosov z Visokim komisariatom so taktično pooblastili glavnega tajnika Ramovša in akademika Milana Škerlja, da preučita upravo in organizacijo italijanskih akademij. Ramovš in Škerlj sta ugotovila, da je ključna razlika med Akademijo in italijanskimi akademijami v organiziranosti uprave in stopnji avtonomije. V primeru vzpostavitve podobne uprave kot pri italijanskih akademijah bi morala za dodatno podporo zaprositi državo, saj Akademija ni imela zadostnih lastnih sredstev. V predsedništvu so bili pri tehtanju razpeti med obstoječim statutom, ki je določal avtonomen položaj, in trajno ureditvijo »pisarniških moči«, ki bi jih lahko uredili z novim zakonom. Škerlj je slikovito ponazoril dilemo: »ali je sedanja pravna avtonomija res toliko vredna, da jo kaže vzdrževati tudi za ceno nestalnosti osebja z vsemi slabimi stranmi nestalnosti, ki jih ni treba navajati«. Dokončna odločitev o pripravi sprememb

⁵⁰⁸ Letopis AZU: II. knjiga, str. 11–17; SL KBU, 7. 9. 1938, str. 783–785, Uredba.

⁵⁰⁹ F. Ramovš: K zgodovini, str. 7–13.

⁵¹⁰ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945).

⁵¹¹ Letopis AZU: I. knjiga, str. 65–67, 80–83, 134–135, 170–171, 298–300, 309–310, 324.

Poslovnika in Uredbe je bila v rokah predsednika, ki pa se zanje vendarle ni odločil.⁵¹²

Izid Letopisa je, kot rečeno, obsodil Plenum slovenskih kulturnih delavcev OF v časopisu *Setev*.⁵¹³ Protestirali niso zaradi kršitve molka, ki so ga javno razglasili po drugem plenumu v Slovenskem poročevalcu 6. aprila 1942, saj s to napovedjo niso želeli prekiniti dela narodno reprezentativnih kulturnih institucij,⁵¹⁴ ampak zaradi pristanka vodstva Akademije, da odobri natis cenzuriranega Letopisa⁵¹⁵ in s tem v zvezi predvsem zaradi črtanje biografije in omembe Franceta Kidriča. Se pa v kritiki niso dotaknili cenzure bibliografij drugih članov. Cenzor je črtal kompozicijo Antona Lajovca »Begunka«, tretji zvezek »Katoliških načel« Aleša Ušeničnika, njegovo razpravo o socialnih problemih in splošno vse razprave o jugoslovansko-italijanski meji in o pariškem mirovnem kongresu 1919.⁵¹⁶ Pristanek na izid cenzuriranega Letopisa je bil tudi po vojni ključni očitok oblasti Milanu Vidmarju in Franu Ramovšu. Poleg tega je bila predmet očitkov tudi njuna udeležba na seji Narodnega sveta akademij januarja 1943 v Rimu. Obe sporni zadevi je v pismu republiškem ministru za prosveto Ferdu Kozaku 26. maja 1945 pojasnjeval Ramovš.⁵¹⁷ Iz primeža je Milana verjetno rešil brat Josip, Ramovšu pa je pomagal dolgoletni prijatelj France Kidrič in predvsem njegov sin Boris,⁵¹⁸ ki mu je s tem na nek način vrnil uslugo za Ramovševo posredovanje pri pridobitvi dovoljenja za opravljanje mature v Beogradu poleti 1930 in za denarno pomoč med bivanjem v Parizu.⁵¹⁹

⁵¹² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik III. seje predsedništva AZU (27. 3. 1943); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (10. 7. 1943).

⁵¹³ *Setev*, junij 1943.

⁵¹⁴ A. Gabrič: *Kulturni molk*, str. 385–386.

⁵¹⁵ O tem posredno piše v svojih spomilih Josip Vidmar, ki je bil predstavnik kulturnikov kot temeljne skupine v plenumu OF. Josip naj bi brata Milana Vidmarja do maja 1942, ko je odšel na osvobojeno ozemlje, obveščal o stališčih OF. V spomilih je Josip sicer nenatančno zapisal, da je bratu v Ljubljani svetoval tudi, ko je ta postal predsednik Akademije, saj je Milan Vidmar to postal šele konec junija 1942. Predvidevamo lahko, da je Milan Vidmar kot predsednik Akademije poznal stališče OF do natisa Letopisa. – J. Vidmar: *Obrazi*, str. 20–21.

⁵¹⁶ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik III. seje predsedništva AZU (27. 3. 1943).

⁵¹⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (15. 6. 1945).

⁵¹⁸ B. Loparnik: *Biti skladatelj*, str. 86–88.

⁵¹⁹ J. Rotar: *Korespondenca*, str. 36–40; Biblioteka SAZU, R 46/III-73.

Od kapitulacije Italije do konca druge svetovne vojne

Akademija pod Rupnikovo civilno upravo

Za Akademijo so nastale nove razmere z italijansko kapitulacijo 8. septembra 1943. Strah in negotovost tik po kapitulaciji⁵²⁰ sta bila primerljiva z razmerami ob začetku okupacije aprila in maja 1941. Toda med obema obdobjema je bistvena razlika v reakciji Akademije. Ob okupaciji so bili akademiki, kakor tudi drugi državljani, pod vtisom hitrega zloma jugoslovanske države, uveljavitve zasedbenih režimov, ki so začeli s silovito raznarodovalno politiko. Milejši italijanski zasedbeni režim v primerjavi z nemškim in madžarskim v odnosu do slovenske kulture in šok ob razpadanju sta slovenskim kulturnikom zaradi nepovezanosti onemogočila enoten pristop, pri čemer se je potrebno zavedati, da bi bila učinkovitost takšnega enotnega nastopa do okupatorja verjetno vprašljiva.⁵²¹ Večina slovenskih kulturnikov se je v izrednih razmerah neposredno po kapitulaciji jugoslovanske vojske pasivizirala ter čakala na uvedbo režima in pobud okupatorja, zaradi česar so sprva tudi privolili v oblikovanje kulturnega sveta maja 1941, ki pa ni zaživel.⁵²²

Obogateni s to izkušnjo in s postopno izgradnjo identitete Akademije kot izključno slovenske znanstvene ustanove so se ob govoricah po kapitulaciji Italije, da bo v Ljubljanski pokrajini uvedena civilna uprava, 20. septembra 1943 sestali člani predsedništva Akademije (Milan Vidmar, Fran Ramovš, France Stele, Janko Polec, Josip Plemelj in Fran Saleški Finžgar). Dovoljenje za sestanek so dobili od ljubljanskega mestnega poglavarstva, na njem pa naj bi oblikovali enotno stališče do nove (civilne) oblasti. Glavni tajnik Ramovš je predlagal, da to storijo z deklarativno podporo predsedniku Milanu Vidmarju. Predlog je bil sprejet, saj je enotno nastopanje Akademije navzven potekalo vse od Vidmarjevega prevzema funkcije predsednika junija 1942.⁵²³

⁵²⁰ Dokaz za to je odločitev predsedništva, da sklene življenjsko zavarovanje za ravnatelja pisarne v višini 50.000 lir. – SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik IV. seje predsedništva AZU (28. 6. 1943).

⁵²¹ France Kidrič je po vojni med uspehi predsednika Vidmarja in glavnega tajnika Ramovša označil ohranitev obstoja mlade Akademije. – SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (2. 10. 1945).

⁵²² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 3, Zapisnik I. seje predsedništva AZU (12. 7. 1941); J. Rotar: Korespondenca, str. 39–86; B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 58–61, 83–84.

⁵²³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik V. seje predsedništva AZU (20. 9. 1943); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (10. 7. 1943); M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 189–208.

Po italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943 je Pokrajinska uprava prevzela pristojnosti bivšega Visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino ter naloge bivših ministrstev; za Akademijo je bila pomembna pristojnost ministrstva za prosveto in ministrstva za finance. Ta nadzor nad prosvetnim področjem, ki je bil v pristojnosti ministrstev tudi pred vojno, je civilna oblast obdržala do odredbe 1. julija 1944, s katero so vsa ministrska opravila prešla na Vrhovnega komisarja v operacijski coni Jadransko primorje.⁵²⁴

Podpora članov predsedništva je predsedniku Vidmarju prišla ob pravem času, saj se je moral 29. septembra 1943 udeležiti predstavitvenega obiska pri šefu Pokrajinske uprave, divizijskem generalu Leonu Rupniku, ki mu je obljubil, da »bo v vsakršnem oziru vedno rad podpiral delo in razvoj Akademije«. Rupnikovo pripravljenost in slovenski značaj civilne uprave je predsednik Vidmar želel takoj izkoristiti, saj je predlagal, da bi se Akademija kot predstavnica »slovenskega znanstvenega in umetniškega prizadevanja tudi uradno imenovala kot taka, tj. slovenska, kakor je to običaj po vsi Evropi«. ⁵²⁵

Pobudo je Rupnik sprejel, vendar je moral dovoljenje za preimenovanje pridobiti od Vrhovnega komisarja operacijske cone Jadransko primorje. Soglasje za preimenovanje je prispelo 28. oktobra 1943, s čimer je stekel postopek priprave naredbe, ki je vsebovala zgolj dva člena.⁵²⁶ Objavo naredbe je močno pospešila odločba šefa Pokrajinske uprave, da lahko oblasti in ustanove poslujejo tako, kot so pod italijansko okupacijo, pri čemer je Pokrajinska uprava prevzela tudi pristojnosti bivših ministrstev, s tem pa tudi pristojnosti za Akademijo.⁵²⁷ Naredba o preimenovanju je bila podpisana 10. novembra in bila objavljena 13. novembra 1943.⁵²⁸

⁵²⁴ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (11. 8. 1944); ARS, AS 199, f. 62, št. 3456/1944.

⁵²⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (21. 12. 1943).

⁵²⁶ ARS, AS 199, f. 35, št. 7218/1943.

⁵²⁷ Prav tam, f. 37, št. 7517/1943.

⁵²⁸ Službeni list šefa Pokrajinske uprave v Ljubljani, 13. 11. 1943, Naredba o preimenovanju Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (21. 12. 1943).

Naredba o preimenovanju Akademije je bila objavljena 13. novembra 1943 v Službenem listu šefa Pokrajinske uprave v Ljubljani.⁵²⁹

S tem preimenovanjem se je zaključilo vprašanje deklarativnega statusa Akademije v odnosu do slovenskega naroda. V prizadevanjih za ustanovitev Akademije so predlagatelji po letu 1925 praviloma uporabljali nacionalno nevtralno oznako Akademija znanosti in umetnosti. Prvič se je naziv Slovenska akademija znanosti in umetnosti v uradnem dokumentu pojavil v resoluciji banskega sveta Dravske banovine februarja 1937.⁵³⁰ Problematika slovenskega značaja Akademije je bila nato še večkrat aktualna, po ustanovitvi najprej ob sprejemanju Poslovnika Akademije spomladi 1939. Slovenski značaj Akademije so želeli poudariti z določilom o slovenskem razpravnem jeziku, čeprav je bil uradni jezik v Kraljevini Jugoslaviji srbsko-hrvaško-slovenski jezik.⁵³¹ Nadalje so pred volitvami novih članov maja 1940 slovenski značaj Akademije želeli doseči z neformalnim dogovorom, da v začetni fazi nove člane izbirajo zgolj med slovenskimi znanstveniki in umetniki, živečimi v domovini.⁵³²

Na predstavitvenem obisku pri Rupniku je Vidmar izrazil tudi stališče, »da se niti on, niti Akademija nikdar ne vmešavajo v kakršnakoli vprašanja ali gibanja; to omenja predvsem zato, ker je pred kratkim bil predsednik Akademije imenovan za člana pokrajinske consulte, ne da bi prej za to vedel in kar bi odklonil, če bi pravočasno bil o tem obveščen«.⁵³³ Pomemben aspekt, ki ga je gojila Akademija

⁵²⁹ Prav tam.

⁵³⁰ AJ, 66-319-536, 1937, št. 13160.

⁵³¹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik III. glavne skupščine AZU (6. 3. 1939); Jurij Perovšek: Unitaristični in centralistični koncept. V: SNZ: 1. knjiga, str. 242–243.

⁵³² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 2, Zapisnik o I. seji predsedništva AZU (4. in 6. maj 1940).

⁵³³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (21. 12. 1943).

oziroma njeni funkcionarji, je bila apolitičnost pred vojno in prizadevanja v tej smeri so se v dobi italijanske okupacije le okrepila. To stališče se je oblikovalo kot spontan odziv na pobude, da bi Akademijo vpletli v politične aktivnosti in odraža svetovni nazor humanistično izobrazjenih kulturnikov, ki so razlikovali med znanstvenim profesionalnim delom in politično angažiranostjo in se zavedali nevarnosti politiziranja Akademije.⁵³⁴

Obdobje od nastopa Pokrajinske uprave 20. septembra 1943 do februarja 1944 je obdobje, ko se je naklonjenost spremenila v pritisk oblasti in protirevolucionarnega tabora na Akademijo. Predsednik Vidmar je marca 1944 ocenjeval, da je bil prezident Rupnik jeseni 1943 naklonjen Akademiji. Tudi zaradi te naklonjenosti je predsednik Vidmar pri Rupniku posredoval za preklic napovedane upokojitve (oziroma namestitve »pomočnika«) Otona Župančiča z mesta upravnika Narodnega gledališča. Za Župančiča sta poleg predsednika pri prezidentu Rupniku v osebni avdienci lobirala tudi glavni tajnik Ramovš in Anton Lajovic iz umetniškega razreda. Po posredovanju je prezident obljubil, da bo ohranil obstoječe stanje.⁵³⁵ Leto pozneje je bilo razmerje med SAZU in Rupnikom povsem drugačno, kar se odraža tudi ob vprašanju zamenjave Janka Šlebingerja z mesta upravnika univerzitetne knjižnice, ki je od ustanovitve Bibliografske komisije decembra 1942 sodeloval z Akademijo kot strokovni sodelavec; za dopisnega člana je bil izvoljen decembra 1946. Z rektorata Univerze so se na SAZU obrnili s prošnjo za posredovanje, ki pa je lahko dosegla le odobritev celoletnega študijskega dopusta za Šlebingerja pri pripravi Slovenske bibliografije od leta 1913 do 1944.⁵³⁶

Protirevolucionarni tabor je želel v propagandni boj proti OF pritegniti čim več uglednih slovenskih kulturnikov. Pri tem je imela SAZU seveda izjemno pomembno mesto. Najprej so v obdobju od septembra 1943 do marca 1944 želeli pridobiti ustanovo kot celoto, zaradi česar so pritisk osredotočili predvsem na predsednika Milana Vidmarja. Neposredno so se ga lotili s pogajanjem glede govora za Zimsko pomoč, posredno pa z medijsko gonjo proti njemu ter z zavrnitvijo podaljšanja pogodbe ravnatelju pisarne Leu Baeblerju. V zvezi z Zimsko pomočjo se

⁵³⁴ AJ, 66-319-536, 1925; AJ 66-319-536, 1937, št. 26589; J. Rotar: Korespondenca, str. 29–30.

⁵³⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (21. 12. 1943).

⁵³⁶ Postopek »odstopanja« se je začel z obtožbo Jože Glonarja o nevestnem delu in zlorabi položaja upravnika Šlebingerja. V preiskavi je univerzitetni svet Univerze ugotovil, da je obtožba neutemeljena, in izdal pisni ukor Glonarju. V reševanje neprijetne situacije se je na prošnjo rektorja Milka Kosa vključil glavni tajnik SAZU Ramovš, saj je Glonar imel podporo osebnega tajnika prezidenta Rupnika Reneja Podhorskyja, ki je pri univerzitetni knjižnici po pooblastilu Rupnika reševal odpravljanje posledic uničujočega požara iz januarja 1944. V tej situaciji – »grožnji nasilne odstranitve upravnika« (postavitev komisarja ali upokojitev upravnika) – je Ramovš predlagal, naj Šlebinger zaprosi za enoletni študijski dopust in se posveti začetemu delu v okviru Bibliografske komisije SAZU. Po dogovoru je Ramovš kot član štiričlanskega direktorija prevzel novembra 1944 upravo univerzitetne knjižnice. Poročila o pomanjkljivostih v notranji organizaciji knjižnice je na prvi seji direktorija in v poročilu o delu na drugi seji podal Rene Podhorsky, sicer mornariški oficir. Podhorsky je v sodelovanju z Glonarjem pripravil tudi nov čitalniški red knjižnice. – SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (22. 2. 1945); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945); E. Kodrič Dačić: Univerzitetna biblioteka, str. 181–183.

je začel stopnjevati pritisk tudi na druge akademike, pri čemer so želeli ustvariti razdor med njimi ter razbiti demonstrativno enotnost.⁵³⁷ Pritisk je potekal za kulisami, saj je hotela oblast ustvariti vtis prostovoljnega sodelovanja izobražencev, s tem pa tudi podpore njihovi politiki. Največji kulturni projekt protirevolucionarnega tabora, pri katerem so sodelovali akademiki, je bil Zbornik Zimske pomoči, saj so bile v primeru zavrnitve nakazane hude sankcije.⁵³⁸ O samem projektu Zbornika Zimske pomoči se uradno niso pogovarjali oziroma vsaj v zapisnikih to ni navedeno. V tem pogleduje bil Vidmar kot predsednik SAZU v »ugodnejšem« položaju, saj se je pri odločanju o javnih nastopih, ki jih je organizirala oblast, lahko skliceval na to, da lahko poda le tista stališča, ki jih sprejmejo organi Akademije. Prva »sporna« zadeva za Pokrajinsko upravo je bila Vidmarjeva zavrnitev govora na javnem protikomunističnem mitingu 14. novembra 1943 v Hotelu Union. Vidmar je svojo zavrnitev utemeljeval, da je kot predsednik splošne narodne institucije zgolj »primus inter pares«, zaradi česar lahko »v javnosti zastopa stališča, ki jih določijo vsi člani«. ⁵³⁹

Vidmarjevi zavrnitvi je sledil napad v časniku Slovenec, da je z »zlorabo svoje službene oblasti preprečil slovenskim akademikom, da bi javno podali svojo protikomunistično izjavo ter se pri tem še sklicuje na nekakšno 'nevtralnost'«. ⁵⁴⁰ Kljub načelni zavrnitvi sodelovanja v političnih vprašanjih je poveljstvo Slovenskega domobranstva predsednika Vidmarja prosilo, naj napiše sestavek za Glasnik domobrancev, kar je Vidmar zopet zavrnil. Zaradi tega je bil v Slovenskem domu objavljen članek »Nekaj o Vidmarjih«, kjer so Milanu Vidmarju zaradi udeležbe na skupščini Narodnega sveta akademij januarja 1943 očitali nenačelnost in nekonsistentnost pri političnem opredeljevanju. ⁵⁴¹ Z neposrednimi napadi so želeli v protirevolucionarnem taboru preveriti trdnost stališča o apolitičnosti akademikov ter možnost razdora med njimi. Zaradi neuspeha so uporabili bolj trde prijeme, ki so se v odnosu do SAZU manifestirali ob podpisovanje Božične spomenice, v sodelovanju pri Zimski pomoči in z njo povezanim Zbornikom ter pri donaciji ob praznovanju šestdesetletnice Ivana Preglja. ⁵⁴²

Pritisk na Akademijo kot institucijo je dosegel vrh januarja 1944 ob zavrnitvi podaljšanja pogodbe ravnateljju pisarne Leu Baeblerju. Zavrnitev je bila povezana s pogajanjem glede govora na radiu v sklopu akcije Zimske pomoči, ki so poteka-

⁵³⁷ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (11. 8. 1944); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (23. 3. 1944).

⁵³⁸ B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 336.

⁵³⁹ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (21. 12. 1943).

⁵⁴⁰ Žlindra, V: Slovenec, 14. 11. 1943.

⁵⁴¹ Nekaj o Vidmarjih. V: Slovenski dom, 4. 12. 1943; M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 215–216. – Vidmar je dvajset let po dogodkih ocenil, da je bil avtor nepodpisanega članka Narte Velikonja, kar je Vidmar sklepal iz »napornih pogovorov« z Velikonjo ob cenzuri govora za nastop na radiu o pomenu Zimske pomoči.

⁵⁴² Akademija je podarila 5.000 lir za proslavo ob 60-letnici pisatelja Ivana Preglja, v kar je bila verjetno prisiljena, saj je imela resne finančne težave. Za primerjavo naj navedem, da je za Zimsko pomoč darovala 630 lir. – SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (21. 12. 1943).

la med Vidmarjem in Ramovšem na strani SAZU in Nartom Velikonjo kot cenzorjem in predstavnikom civilne oblasti na drugi strani. Predsedništvo Akademije je ob tej priložnosti ponovno izreklo podporo predsedniku. Vidmar je sicer privolil v nastop v okviru Zimske pomoči, a je poslal osnutek govora, ki oblastem ni bil po godu. V govoru je nameraval Vidmar pozvati »Slovence k treznosti, orisal sedanje gorje in vzpodbujal k delu za novi rod in novo pravo slovensko življenje«. Konec decembra 1943 je dobil odgovor, da so govori za Zimsko pomoč odloženi na poznejši čas, nakar mu je predsednik Zimske pomoči Narte Velikonja sporočil, da cenzura govora ni odobrila ter ga pozval, naj se oglasi pri njem »v uradnih prostorih Zimske pomoči, ker le tam bo na podlagi uradnih aktov in zabeležb razgovor mogel potekati brez ovire«. Naslednji dan sta Velikonjo obiskala Vidmar in Ramovš. Na sestanku so ugotovili, da je Vidmar užaljen zaradi cenzuriranja, kar je nezdržljivo z »avtoriteto predsednika Akademije, da bi z neznanimi bogsigavedi z izmišljenimi očitki in s svojim površnim razumevanjem dajali govoru kriv smisel, zato pa narekovali bojevite in kričarske puhlice«. Vidmar je na sestanku zavrnil zahtevo, da bi v govoru na radiu izjavil, da je Božično spomenico »prostovoljno podpisal«. Izpostavil je, da ne dovoli »prerekanja o svojem govoru« ter dajanja »pomišljaja o vrednosti njegovega podpisa«. Zaradi zahtev Velikonje, naj podajo akademiki pisno izjavo o strinjanju s stališčem predsednika, je dogovarjanje prevzel glavni tajnik, vendar brez uspeha. Napeto ozračje je presekalo predsednik Vidmar, ki je Rupniku osebno pojasnil stališče. Zaplet je bil rešen tako, da je vlogo cenzorja prevzel Rupnik, ki je malce dopolnil tekst govora. Ob tem so se dogovorili tudi za podaljšanje pogodbe za pisarniškega ravnatelja ter za vrnitev zaplenjenih izvodov drugega dela Zoisove korespondence.⁵⁴³ Vidmar je nato 1. marca 1944 nastopil med zadnjimi v ciklusu nastopa uglednih kulturnikov in kulturnih funkcionarjev. Njegov govor je bil 14. marca objavljen v Slovincu pod naslovom »Začnite novo slovensko življenje«.⁵⁴⁴

⁵⁴³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (23. 3. 1944).

⁵⁴⁴ B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 332.

Govor predsednika Milana Vidmarja na radiu v ciklusu predavanj za Zimsko pomoč, ki je bil 14. marca 1944 objavljen v Slovencu.⁵⁴⁵

Ko je prišlo marca 1944 do priprav za spremembo upravnih pristojnosti, je bil odnos med SAZU in Rupnikom v hudi krizi in Vidmar je lahko kolegom akademikom bolj odkrito pojasnil razloge za zavrnitev sodelovanja. Izpostavil je apolitičnost in možnost kompromitiranja pri sodelovanju z oblastjo zaradi nemirnega obdobja in hitrih sprememb⁵⁴⁶ – »v dobi, ki more današnje načrte, ki nam itak niso znani, že jutri premeniti, ni primerno in tudi ne mogoče, na vrat na nos drveti za načrtom, o katerem se ne ve, kdo ga je sprožil in kam se usmerja.«⁵⁴⁷ Zato je za SAZU kot ustanovo predstavljal prenos pristojnosti prosvetnega ministrstva na nemške okupacijske oblasti 1. julija 1944 določeno olajšanje; pritisk na akademike kot posameznike pa je ostal, predvsem v zvezi z javnimi nastopi na predavanjih protirevolucionarnega tabora.⁵⁴⁸ Za predsednika Vidmarja je v teh razmerah usluga njegovega prijatelja, ki mu je uredil habilitacijo na elektroteh-

⁵⁴⁵ SAZU, Predsedstvo, Razna pošta, š. 5, št. 43/44.

⁵⁴⁶ S tem je želel Vidmar opozoriti, da je bila v obdobju odločitve za udeležbo na zasedanju Narodnega sveta akademij v Rimu januarja 1943 italijanska zasedba trdna, kar je ustvarjalo oceno in pričakovanje, da bo vojna trajala vsaj še nekaj časa. To stališče je zavzemal tudi med vrsticami dvajset let pozneje v svojih spominih. – M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 197–204; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (21. 12. 1943).

⁵⁴⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (23. 3. 1944).

⁵⁴⁸ ARS, AS 199, f. 88, št. 1516/1944.

niški fakulteti Visoke šole za tehniko na Dunaju, pomenila večjo stopnjo varnosti, saj si je posredno zagotovil zaščito nemških zasedbenih oblasti v Ljubljani.⁵⁴⁹

Vidmarjev podpis pod Božično spomenico je marsikoga znotraj SAZU neprijetno presenetil, zaradi česar je moral predsednik pojasnjevati okoliščine podpisa. Dejal je, da je spomenico podpisal šele na dekanatu tehniške fakultete, saj ni bila predložena Akademiji. Zaradi obiska predstavnikov poveljstva Slovenskega domobranstva Franca Krennerja in Ernesta Peterlina na Akademije je namreč zamudil sejo univerzitetnega sveta, na kateri so odločali o podpisu spomenice.⁵⁵⁰

Naslednji večji projekt oblasti, pri katerem so bili udeleženi akademiki, je bil Zbornik Zimske pomoči. Knjiga naj bi dokazovala, da kulturnega molka ni in obstoj »neskaljenega razmerja naših pisateljev in znanstvenikov do slovenske kulture in njenih potreb v letih zgodovinskih prelomov«.⁵⁵¹ V Zborniku je svoje prispevke objavilo sedem rednih članov (Oton Župančič, Fran Saleški Finžgar, Aleš Ušeničnik, Milan Vidmar, Milko Kos, France Stele in Rajko Nahtigal) in trije dopisni člani (Ivan Grafenauer, Franc Ksaver Lukman in Anton Melik) ter štirje poznejših rednih članov (Maks Samec, Anton Trstenjak, Viktor Korošec in Ivan Rakovec). V prispevkih so člani SAZU pozornost posvetili skoraj izključno znanstvenim temam, pri čemer v poudarjanju znanstvenega interesa izstopa Rajko Nahtigal, ki je zapisal, da je sestavek pripravil na »željo« urednikov.⁵⁵² Tematike komunizma se je v prispevku dotaknil le Aleš Ušeničnik, katerega ključna misel je bila, da »celotne Marxove filozofije množice ne umejo, umejo pa surove 'rezultate' te filozofije« ter je pisal o »veliki nevarnosti« v primeru zmage komunizma.⁵⁵³

Za sodelovanje na protikomunističnih predavanjih je Pokrajinska uprava želela predavatelje pridobiti tudi z različnimi finančnimi ugodnostmi. Takšen primer verjetno predstavlja odkup slike v lasti dopisnega člana Franceta Vebra »Portret filozofa«.⁵⁵⁴ France Veber se je poleti 1944 želel poročiti, vendar mu je nevesta kot pogoj za poroko postavila poplačilo starih dolgov, ki jih je Veber želel poravnati s prodajo portreta Pokrajinski upravi. Odkup je na podlagi ocene Frana Mesesnela in Josipa Mala⁵⁵⁵ odobril sam prezident Pokrajinske uprave iz postavke podpore za knji-

⁵⁴⁹ M. Vidmar: Spomini: 2. knjiga, str. 218–222.

⁵⁵⁰ Prav tam.

⁵⁵¹ Narte Velikonja et al. (ur.): Zbornik Zimske pomoči 1944. Ljubljana 1944 (dalje Zbornik), str. 5–6.

⁵⁵² Rajko Nahtigal: Moje znanstveno delo med velikima nočema 1941–1944. V: Zbornik, str. 547–554.

⁵⁵³ Aleš Ušeničnik: Iz socioloških meditacij. V: Zbornik, str. 273–278.

⁵⁵⁴ Portret Franca Vebra je leta 1928 naslikala Anica Zupanec Sodnik, saj je bil Veber družinski prijatelj njene sestre Alme Sodnik. Reprodukcijska portreta je bila leta 1932 objavljena v pripovedi Franceta Bevka 'Veliki Tomaž' v Mladiki (str. 121–127); T. Weber: 150, str. 29, 40.

⁵⁵⁵ Josip Mal je zapisal, da nakup predlaga za oblikovanje javne zbirke kulturnih delavcev, kajti portret pride »bolj z ozirom na predmet v poštev kakor pa kot umetnina«. Podobno je v oceni ugotavljal Fran Mesesnel, ki je poudaril, da portret predstavlja »filozofa v njegovi značilni držji iz dobe, ko je bil najbolj plodovit.« Mnenje sta oba ocenjevalca napisala 18. septembra, dan pozneje je bilo opravljeno preverjanje o razpoložljivem stanju v proračunu, 20. septembra je sledila uradna ponudba lastnika Pokrajinski upravi, 21. septembra je ponudbo odobril Rupnik, 27. septembra je bilo odobreno izplačilo, ki ga je v gotovini 6. oktobra 1944 na domu opravil vročitelj. – ARS, AS 199, f. 71, št. 6081/1944.

ževnost, odkup knjig, podpore za umetnost in nepredvidene obče potrebe. Cena je znašala 10.000 lir, kar je bilo desetina celotne postavke.⁵⁵⁶ Kljub izplačilu kupnine je slika ostala pri Vebru, saj je to sliko pozneje podedoval njegov sin, ki omenja, da se je oče dolgov rešil z dodatnimi predavanji iz kriminalistične psihologije.⁵⁵⁷

Med akademiki sta na protikomunističnih predavanjih, ki so bila obvezna za profesorje srednjih, meščanskih in strokovnih šol, nastopila Leonid Pitamic s predavanjem »Pozitivizem in pravo« (dvakrat marca in dvakrat aprila 1944) ter France Veber z dvema predavanjema →»Psihološke osnove gospodarstva« (trikrat v januarju in enkrat v februarju 1944) in »Vprašanje malega naroda« (štirikrat maja)⁵⁵⁸ – in France Stele.⁵⁵⁹

Uprava Zimske pomoči je s podeljevanjem podpor želela vplivati na oblikovanje znanstvenoraziskovalnih in kulturnih izdelkov ter pridobiti ugledne izobražence kot predavatelje. Za znanstveno področje je za tisti čas rezervirala precejšnjo vsoto 100.000 lir. Na SAZU so začeli pogovore s predsednikom Društva slovenskih književnikov Francetom Koblarjem in zastopnikom Glasbene matice, sicer akademikom Antonom Lajovicem, da bi društvu pomagali pripraviti predlog podpore Zimske pomoči za Akademijo, ki je bil pozneje tudi oddan. SAZU je uspelo pridobiti nekaj sredstev za izdelavo kartoteke slovenskih kulturnih delavcev, ki so bili člani Akademije ali so z njo sodelovali kot avtorji ali člani komisij.⁵⁶⁰

Interes Rupnikove civilne uprave je bil, da SAZU čim več izdaja, saj bi to lahko javno predstavili kot zavestno kršitev kulturnega molka,⁵⁶¹ vendar je upravo pomanjkanje davčnih prilivov prisilo k uvedbi proračunskih 20-odstotnih odbitkov. Seveda je obstajal interes za objavljanje del tudi na strani akademikov. Pri SAZU je bila postavka za tisk zmanjšana za polovico na 120.000 lir.⁵⁶² Finančna situacija se je še bolj poslabšala v drugi polovici leta 1944, ko so delno pristojnost na davčnem področju prevzele nemške zasedbene oblasti.⁵⁶³ Zaradi napovedi, da bodo v letu 1944 obračunani 20-odstotni odbitki, se je SAZU odločila, da uporabi rezervni fond. Zaradi izrednih razmer v tiskarnah pa v letu 1944 niso bile natisnjene razprave drugega in tretjega razreda. Zaradi skromnega kredita (65.000 lir – toliko, kot jim je v letu 1944 uspelo porabiti sredstev) so se v letu 1945 odločili, da bodo tiskali dela kot brošure in jih nato vezali v zbornik.⁵⁶⁴

⁵⁵⁶ ARS, AS 199, f. 71, št. 6081/1944.

⁵⁵⁷ T. Weber: 150 zgodb, str. 73.

⁵⁵⁸ ARS, AS 199, f. 88, št. 1516/1945; B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 345–346.

⁵⁵⁹ B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 345–346.

⁵⁶⁰ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (23. 3. 1944).

⁵⁶¹ A. Gabrič: Kulturni molk, str. 396–398; B. Godeša: Kdor ni z nami, str. 340–341.

⁵⁶² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (23. 3. 1944).

⁵⁶³ ARS, AS 199, f. 62, št. 3456/1944.

⁵⁶⁴ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (22. 2. 1945). Lastniki Blaznikove tiskarne so novembra 1945 Akademiji ponudili, da ji prepustijo tiskarno, bodisi z najemno pogodbo bodisi z darilno pogodbo. – SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik seje prezidija AZU (7. 12. 1945).

SAZU je bila načeloma zainteresirana za nove projekte (filmski, biografski in narodopisni arhiv), vendar je lahko sprejela le tiste, ki so imeli že narejeno finančno konstrukcijo, pri drugih pobudah pa je bilo podano pojasnilo, da zaradi finančnih razmer realizacija ni mogoča. Projekta z delno izdelano finančno konstrukcijo sta bila Latinsko-slovenski slovar (možnost podpore Hranilnice Ljubljanske pokrajine in Ljubljanske škofije oziroma njenih župnij), ki ga je pripravljala Fran Wiesthaler, in izdaja zbranih spisov preminulega dopisnega člana Antona Breznika. Ključni razlog, da je projekt izdaje slovarja zastal, je bilo pogojevanje podpore Hranilnice z izborom tiskarne Merkur.⁵⁶⁵ Fran Saleški Finžgar je sicer iskal podporo pri ljubljanskem škofu Gregoriju Rožmanu, a neuspešno.⁵⁶⁶ Povsem drugačno je bilo sosledje dogodkov pri zbranih delih Antona Breznika, ki jih je prvi razred na predlog Jakoba Šolarja uvrstil med svoje publikacije. Šolar je za zbrana dela v treh zvezkih priskrbel podporo Nove založbe. Pri tisku zbranih del je bila pripravljena sodelovati veška papirnica s popustom pri prodaji papirja.⁵⁶⁷ Del načrtovane prve knjige trilogije (Ljudski jezik: Narodno pesništvo) je nato izšel (še) leta 1946 je pri založbi Klas, o nadaljevanju pa v Akademiji niso več razpravljali.⁵⁶⁸

V Bibliografski komisiji, kjer so pripravljali izdajo splošne Slovenske knjižne bibliografije v 24 delih, čemur bi sledila priprava strokovne slovenske bibliografije po posameznih strokah, so delo močno ovirale posledice požara v Univerzitetni knjižnici januarja 1944, saj je bila velika čitalnica, ki je bila zaradi pomanjkanja kurjave zaprta že pred požarom, neuporabna. Na delo komisije je vplivalo tudi »odstavljanje« Šlebingerja jeseni 1944.⁵⁶⁹ Zaradi hude zime leta 1944/45 in pomanjkanja kurjave je bilo močno oteženo tudi delo v poslovnih prostorih SAZU na Novem trgu 3, kjer je bila ogrevana le pisarna ravnatelja.⁵⁷⁰

Požar v Univerzitetni knjižnici je močno vplival tudi na delo Komisije za etimološki slovar. V njem je bilo uničenih 800 od 2000 izpisanih listov gesel iz 84 knjig. Zato pa je uspela komisija pridobiti gradivo Antona Breznika, ki ga je uporabila, ko je pridobila zunanje sodelavce,⁵⁷¹ torej po koncu vojne.

⁵⁶⁵ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 5, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (30. 12. 1942).

⁵⁶⁶ Zaradi govoric o razrezu gradiva je predsedstvo SAZU maja 1949 poskrbelo, da je gradivo za Wiesthalerjev Latinsko-slovenski slovar prispelo iz Ljudske tiskarne v skladišče SAZU. Kljub pridobitvi gradiva SAZU slovarja ni izdala. Wiesthalerjevo gradivo za je bilo nato uporabljeno pri slovarju, ki ga je med leti 1993 in 2007 izdala založba Kres. – SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 11, Zapisnik seje prezidija SAZU (12. 5. 1949); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 11, Poročilo glavnega tajnika za sejo predsedstva SAZU dne 3. 9. 1949.

⁵⁶⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik III. seje predsedništva SAZU (28. 6. 1944); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik IV. seje predsedništva SAZU (30. 10. 1944).

⁵⁶⁸ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik III. seje predsedništva SAZU (25. 8. 1945); Ivan Grafenauer: Ljudski jezik: Narodno pesništvo. Ljubljana 1946.

⁵⁶⁹ Janko Šlebinger: Sedanje stanja in naloge slovenske bibliografije. V: Letopis AZU: I. knjiga, str. 344–351; Fran Ramovš: Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika. V: Letopis AZU: I. knjiga, str. 352–359; SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (22. 2. 1945); SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945); E. Kodrič Dačić: Univerzitetna biblioteka, str. 181–183.

⁵⁷⁰ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (25. 7. 1945).

⁵⁷¹ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (11. 8. 1944).

Akademija pod Vrhovnim komisarjem za operacijsko cono Jadransko primorje v Trstu

Neposredna usklajevanja o prenosu pristojnosti nad Akademijo s Pokrajinske uprave na Vrhovnega komisarja operacijske cone Jadransko primorje so potekala 10. junija 1944. Referent za znanost in umetnost pri nemškem svetovalcu Pokrajinske uprave Franz Koschier je preverjal stanje v SAZU in je v pogovoru načel vprašanje volitev novih članov in možnost izključitve rednega člana Franceta Kidriča ter vsebinske teme: o dejavnosti SAZU, razgovor o publikacijah, programu in smernicah ter celo priganjanje za čimprejšnji izid slovenske bibliografije. V tem kontekstu moramo razumeti oceno predsednika Vidmarja, da je namera o prenosu pristojnosti pravilna, pri čemer je na seji predsedništva pojasnil, da razume, »da tudi najvišja upravna oblast smatra Akademijo ne za tako pokrajinsko upravo, marveč za ustanovo vseh Slovencev.«⁵⁷²

Prenos pristojnosti je bil s 1. julijem 1944 izveden le delno, saj je računovodstvo ostalo v okviru Pokrajinske uprave. Do poskusa dokončne ureditve, v sklopu katere je bila načrtovana reforma državne podpore SAZU, je prišlo februarja 1945. V načrtu je bilo predvideno, da bi Akademija dobila odobrena sredstva vsako četrletje, s katerimi bi nato svobodno razpolagala. Pobuda je bila zanimiva, saj je bilo precej birokracije in »ovir« za pridobitev odobrenih sredstev. Nov sistem je predvideval ukinitve sistema dvanajstinskega izplačevanja in odbitkov, ki je Akademijo v letu 1944 oškodoval za 55.000 lir.⁵⁷³

Podobna vprašanje kot Koschier je postavljala referent za kulturo pri Vrhovnemu komisarju Hubej, ki je predlagal SAZU, naj »zasleduje izdajanje del, ki se tičejo slovenske zgodovine, jezika in vprašanj, ki so v kakršni koli zvezi s slovensko zemljo, iz splošnih disciplin le to, kar je načelno novo«.⁵⁷⁴ Hubej je načel tudi vprašanje statuta in avtonomije SAZU, sodelovanja z nemškimi akademijami ter volitev novih članov. Pri zadnjem vprašanju je Vidmar sporočil stališče, ki je bilo ponovno potrjeno na glavni skupščini 11. avgusta 1944, torej po sestanku s Koschierjem, da SAZU ne bo izvolila novih članov. Po glavni skupščini je namreč Vidmar odločitev o zakasnitvi volitev utemeljil s besedami: »Ker pri nekontroliranem dnevnem tisku niso izključeni napadi in s tem pritegovanje Akademije v dnevno politiko.«⁵⁷⁵

⁵⁷² SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik III. seje predsedništva SAZU (28. 6. 1944); SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 6, Zapisnik IV. seje predsedništva SAZU (30. 10. 1944).

⁵⁷³ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik I. seje predsedništva SAZU (22. 2. 1945).

⁵⁷⁴ Prav tam.

⁵⁷⁵ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (11. 8. 1944).

Akademija ob koncu druge svetovne vojne

KONEC VOJNE IN PRIHOD SLOVENSKE VLADE 10. MAJA 1945 IZ AJDOVŠČINE V LJUBLJANO JE SAZU DOČAKALA S SESTAVOM AKADEMIKOV IZ PRVE GENERACIJE (DO)GRADITELJEV SLOVENSKE ZNANOSTI IN KULTURE; PRI ZNANOSTI GOTOVO V BISTVENO VEČJEM OBSEGU KOT V UMETNOSTI.

Akademiji je uspelo relativno dobro »previhariti viharje« vojnega časa. Uspe-la je ohraniti avtonomijo, ki ji jo je zagotavljala Uredba iz avgusta 1938, in doseči preimenovanje v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Za natis je imela pripravljenih več rokopisov, ki so čakali na tisk.⁵⁷⁶ Poleg tega pa je pred prihodom partizanov od Nemške akademije v Ljubljani SAZU prevzela osem zabojev knjig in v celoti varstvo nad Instituto di cultura italiana v Ljubljani. Slednjega je Akademija 21. maja 1945 predala v upravo Znanstvenemu inštitutu pri predsedstvu SNOS in Komisiji za upravo kulturnih predmetov.⁵⁷⁷ Nenazadnje in ne nepomembno je bilo, da ni med vojno noben akademik umrl nasilne smrti.

S koncem vojnem in vsemi posledicami, ki jih je prinesel nov čas, se je tudi za Akademijo začelo novo obdobje, zaznamovano z novo družbeno stvarnostjo. Prehodno obdobje od prihoda nove oblasti do sprejema Začasne uredbe septembra 1945⁵⁷⁸ je bilo kratko. Obenem je bila to doba obračuna z medvojnimi dogajanjem in doba, ko se je med Akademijo z notranjo avtonomijo in iniciativo ter oblastjo začelo vzpostavljati novo razmerje.

⁵⁷⁶ SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine AZU (2. 10. 1945).

⁵⁷⁷ SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 7, Zapisnik II. seje predsedništva SAZU (15. 6. 1945).

⁵⁷⁸ UL SNOS in NVS, 19. 9. 1945, str. 161–163, Začasna uredba o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani.

SEZNAM POMEMBNEJŠIH DOGODKOV

1693

ustanovitev Academie operosorum

1864

ustanovitev Slovenske matice

1919

ustanovitev Univerze v Ljubljani

(31. 8. 1919 je bil objavljen Zakon o Univerzi v Ljubljani)

28. 7. 1921

sprejem pravil Znanstvenega društva za humanistične vede

29. 10. 1925

vložitev predloga Zakona o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani
na ministrstvo za prosveto v Beogradu

15. 6. 1926

vnovična vložitev predloga Zakona o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani
na ministrstvo za prosveto

1. 12. 1926

začetek zbiranja sredstev v Fondu za Akademijo znanosti in umetnosti
in Narodno galerijo

20. 2. 1929

rektor Univerze v Ljubljani Milan Vidmar je na ministrstvo za prosveto poslal
predlog Zakon o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani

16. 6. 1929

veliki župan ljubljanske oblasti Fran Vodopivec je odobril pravila društva
Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, ustanovni občni zbor je potekal
še 7. decembra 1937

2. 1. 1935

rektor Univerze v Ljubljani Fran Ramovš je na ministrstvo za prosveto
v Beograd poslal predlog Zakon o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani

26. 2. 1937

sprejem resolucije za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani na zasedanju banskega sveta Dravske banovine

24. 7. 1937

odobritev izredne podpore v ministrskem svetu v Beogradu iz proračunske rezerve za Znanstveno društvo za humanistične vede

7. 12. 1937

ustanovni občni zbor društva Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, na katerem je bil za starostnega predsednika izbran Aleš Ušeničnik in Milko Kos za začasnega tajnika

Januar–april 1938

priprava seznama kandidatov za ustanovne redne člane, ki je bil poslan na ministrstvo za prosveto

21. 5. 1938

redakcija besedila Uredbe z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani

7. 9. 1938

objava Uredbe z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani v Službenem listu Kraljevske banske uprave

7. 10. 1938

namestnik ministra za prosveto je podpisal diplome za 18 ustanovnih rednih članov

18. 10. 1938

starostni predsednik društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani Aleš Ušeničnik je razdelil diplome članom

12. 11. 1938

na konstitutivni skupščini ustanovnih rednih članov so izvolili tri kandidate za predsednika: Rajka Nahtigala, Gregorja Kreka in Frana Ramovša

4. 1. 1939

imenovanje Rajka Nahtigala za predsednika Akademije za dobo treh let; funkcijo je nastopil 28. 1. 1939

28. 1. 1939

izvolitev Gregorja Kreka za glavnega tajnika za dobo treh let

6. 3. 1939

sprejem Poslovnika

1. 4. 1939

Akademija je postala proračunska porabnica

16. 5. 1940

prva volilna skupščina

28. 2. 1941

imenovanje Lea Baeblerja za direktorja pisarne (upravnega direktorja)

6. 4. 1941

sile osi, Nemčija, Italija in Madžarska, so napadle Kraljevino Jugoslavijo

Julij 1941

predlog Frana Windischerja za pridružitve društva Narodna galerija
Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani

September 1941

imenovanje Nahtigala za člana Narodnega sveta akademij

6. 2. 1942

na skupščini so izvoliti tri kandidate za predsednika (Rajka Nahtigala, Franceta Kidriča in Milana Vidmarja), vendar je visoki komisar za Ljubljansko pokrajino šele junija 1942 za predsednika za dobo treh let imenoval Vidmarja

11. 7. 1942

na skupščini je za glavnega tajnika za dobo treh let izvoljen Fran Ramovš in sprejet je bil sklep o uporabi rezervnega fonda za delovanje Akademije

Oktober 1942

sklep o ustanovitvi Bibliografske komisije
in Komisije za etimološki slovar slovenskega jezika

23. 1. 1943

udeležba predsednika Vidmarja in glavnega tajnika Ramovša
na zasedanju Narodnega sveta akademij v Rimu

Pomlad 1943

izid Letopisa Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani

September 1943

kapitulacija Italije in vzpostavitev Rupnikove civilne uprave

13. 11. 1943

objava Naredbe o preimenovanju Akademije
v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti v Ljubljani

1. 7. 1944

prenos pristojnosti nad SAZU od Rupnikove civilne uprave
na Vrhovnega komisarja za operacijsko cono Jadransko primorje

Januar 1945

v požaru v NUK-u je uničen del gradiva Komisije za etimološki slovar
slovenskega jezika

10. 5. 1945

prihod slovenske vlade v osvobojeno Ljubljano

15. junij 1945

prva povojna seja predsedništva SAZU, na kateri so obravnavali predlog
načrtov za izvedbo znanstvenih projektov in predlog za izključitev
Riharda Zupančiča ter se seznanili z odstopno izjavo Franceta Vebra

SEZNAM VIROV IN LITERATURE

Arhivski viri

Arhiv Jugoslavije

AJ, 66 (Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije)

Arhiv Republike Slovenije

ARS, AS 77 (Banski svet Dravske banovine)

ARS, AS 100 (Vseučiliška komisija)

ARS, AS 199 (Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Prosvetni oddelek)

ARS, AS 223 (Vlada Republike Slovenije)

ARS, AS 231 (Ministrstvo za prosveto LRS)

ARS, AS 429 (Slavistično društvo)

ARS, AS 621 (Slovenska matica)

ARS, AS 821 (Gregor Krek)

ARS, AS 1249 (Josip Mal)

ARS, AS 1660 (Izidor Cankar)

ARS, AS 2012 (Rihard Zupančič)

Arhivsko-muzejska služba Univerze v Ljubljani

Osebna mapa Rajka Nahtigala

Biblioteka SAZU

R 46 (literarna zapuščina Frana Ramovša)

R 57 (literarna zapuščina Frana in Albe Ramovš)

Pokrajinski arhiv Maribor

PAMB, PAM 1711 (Anton Korošec)

Osebni arhiv Antona Peterlina

Slovenska akademija znanosti in umetnosti

SAZU, Predsedstvo SAZU, Razna pošta

SAZU, Predsedstvo SAZU, Zapisniki sej

SAZU, Skupščina SAZU, Članske diplome (1949-1961)

SAZU, Skupščina SAZU, Splošno o SAZU, Nacionalni akademjski svet Italije (1941)

SAZU, Skupščina SAZU, Zapisniki sej

Časopisni viri

Auszug aus dem Laibacher Wochenblatte
 Čas, revija Leonove družbe
 Dom in svet (1919-1939)
 Glasnik slovenski (1858-1868)
 Ilustrirani Slovenec
 Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko
 Jutro: Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (1920-1939)
 Laibacher Wochenblatte
 Ljubljanski zvon
 Knjižnica, revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanost
 Misel in delo
 Mittheilungen des historischen Vereines für Krain
 Mladika
 Naprej
 Narodni koledar in letopis Slovenske Matice (1867-1869)
 Setev
 Slovenec: »Živi, živi duh slovenski, bodi živ na veke!« (1865-1868)
 Slovenec: Politični list za slovenski narod (1918-1939)
 Slovenski dom
 Slovenski narod (1918-1939)
 Sodobnost
 Veda: Dvomesičnik za znanost in kulturo (1911-1915)

Internetni viri

150 HAZU 1861-2011, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, <http://info.hazu.hr>
 170. godina Srpske akademije nauka i umjetnosti, Srpska akademija nauka i umjetnosti, <http://www.sanu.ac.rs/Index.aspx>
 Haus der Abgeordneten, 6. sesija, 51. zasedanje (16. 6. 1871), str. 989-997. V: Avstrijska nacionalna knjižnica, ALEX, Historische Rechts- und Gesetzestexte Online, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/annoshw-plus>
 Člani SAZU, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, <http://www.sazu.si/o-sazu/clani.html>
 Stenografski zapisniki Ljudske skupščine LRS (1947-1963), 1. seja III. rednega zasedanja LRS, 19. 5. 1948, str. 355-362, Zgodovina Slovenije – Sistory, <http://www.sistory.si/?urn=SISTORY:ID:1073>

Univerza v Ljubljani, Častni člani Univerze v Ljubljani, Univerza v Ljubljani,
http://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/castni_doktorji_ul.aspx

Uradni listi

Službeni list Kraljevske banske uprave
Službeni list šefa Pokrajinske uprave v Ljubljani
UL SNOS in NVS

Literatura

- Bartol Vladimir: Obiski pri slovenskih znanstvenikih. Ljubljana 1961.
- Bernik France: Sto let kulturnega poslanstva. V: Bernik France (ur.): Slovenska matica 1864-1964. Ljubljana 1964.
- Bernik France (ur.): Slovenska akademija znanosti in umetnosti od petdesetletnici: Biografski zbornik. Ljubljana 1988.
- Bernik France (ur.): Slovesna skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti ob petdesetletnici. Ljubljana 1989.
- Bernik France: Iz zgodovine Slovenske akademije znanosti in umetnosti. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti: 44. knjiga. Ljubljana 1996, str. 147-150.
- Bernik France: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V: Javornik Marjan et al. (ur.): Enciklopedija Slovenije: 11. knjiga. Ljubljana 1997, str. 390-396.
- Bernik France: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Od 1992 do 2002. Maribor 2005.
- Bernik France: Kronika mojega življenja. Ljubljana 2012.
- Brnčič Ivo: Slovenska akademija znanosti. V: Ljubljanski zvon, 1935, št. 7-9, str. 369-376.
- Bukovšek Vili, Peterlin Neumaier Tanja, Stepišnik Janez, Strnad Janez in Svetina Saša (ur.): Anton Peterlin 1908-1993: Življenje in delo. Ljubljana 2008.
- Cankar Ivan: Zbrano delo: 22. knjiga. Ljubljana 1975.
- Chmel Joseph: Reisebericht. V: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, februar 1852, str. 11-14.
- Ciperle Jože, Dekleva Tatjana, Anžur Tea in Steiner Igor: Univerza v Ljubljani in njeni rektorji: Univerza v Ljubljani. Ljubljana 2006.
- Costa Etbin Henrik (ur.): Vodnikov spomenik: S spisi od 86 pisateljev in štirimi na kamen tiskanimi dokladami. Ljubljana 1859.
- Costa Etbin Henrik: Die 'Academia Operosorum' in Laibach. V: Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, junij 1861, str. 41-46.

- Čermelj Lavo: Jožef Stefan. Ljubljana 1950.
- Dimić Ljubodrag: Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji: 1918-1941. Beograd 1996-1997.
- Dolenc Ervin: Kulturni boj: Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929. Ljubljana 1996.
- Dolenc Ervin: Vprašanje ljubljanske univerze. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 285-287.
- Dolenc Ervin: »Kulturni problemi slovenstva«. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 342-346.
- Dolenc Ervin: Med kulturo in politiko: Kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnimi vojnama. Ljubljana 2010.
- Finžgar Fran Saleški: Določen za talca. V: Krivic Vladimir (ur.): Ljubljana v ilegali: III. knjiga. Ljubljana 1967, str. 225-227.
- Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992. Ljubljana 2005.
- Dobida Karel: Slovenska narodna galerija. V: Ljubljanski zvon, 1933, str. 385-386.
- Gabrič Aleš: Kulturni molk. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1989, št. 1-2, str. 385-413.
- Gabrič Aleš: Slovenska akademija znanosti in umetnosti na političnem prepihu svojega prvega desetletja. V: Zgodovinski časopis, 2011, št. 3-4, str. 438-457.
- Gašparič Jure: SLS pod kraljevo diktaturo: Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935. Ljubljana 2007.
- Gašparič Jure: Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanja političnega sobivanja. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2011, št. 1, str. 87-89.
- Godeša Bojan: Kdor ni z nami, je proti nam: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana 1995.
- Godeša Bojan in Dolenc Ervin: Izgubljeni spomini na Antona Korošca: Iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana 1999.
- Godeša Bojan: Čas odločitev: Katoliški tabor in začetek okupacije. Ljubljana 2011.
- Grafenauer Ivan: Ljudski jezik: Narodno pesništvo. Ljubljana 1946.
- Hadži Jovan: Ivan Regen. Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga. Ljubljana 1947, str. 104-105.
- Hafner Stanislav: Fran Miklošič. V: Vrbnjak Viktor (ur.): Miklošičev zbornik. Maribor 1991, str. 18-37.
- Hinterlechner Karol: Slovenska znanstvena organizacija in naše vseučiliško vprašanje. V: Ljubljanski zvon, 1908, št. 1, str. 87-99.
- Hinterlechner Karol: Prašanje univerz v Jugoslaviji: S posebnim ozirom na lju-

- bljansko vseučilišče. V: Ljubljanski zvon, 1925, št. 5, str. 321-351.
- Janša Zorn Olga: Historično društvo za Kranjsko. Ljubljana 1996.
- Jenko Mojca: Kresija - Jakopičev paviljon - Narodni dom : reševanje prostorske problematike Narodne galerije 1918-1928. V: Jenko Mojca (ur.): Od Narodnega doma do Narodne galerije. Ljubljana 2009, str. 64-72.
- Jessen Ralph in Vogel Jakob (ur.): Wissenschaft und Nation in der europäischen Geschichte. Frankfurt am Main 2002.
- Juvančič Ivo: Izpiski iz okupatorjevih dokumentov. V: Krivic Vladimir (ur.): Ljubljana v ilegali: III. knjiga: Mesto v žici. Ljubljana 1967.
- Južnič Stanislav: Razvoj fizike med Slovenci: Ob tristoletnici prvega ljubljanskega profesorja fizike, ob Peterlinovi stoletnici. Fara pri Kostelu 2008.
- Kidrič France: Biblioteški problem in univerza. V: Vidmar Milan (ur.): Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Ljubljana 1929, str. 435-436.
- Kodrič Dačić Eva: Univerzitetna biblioteka v Ljubljani: Od kapitulacije fašistične Italije do konca druge svetovne vojne (1943-1945). V: Knjižnica, revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti, 2005, št. 1-2, str. 181-183.
- Korošec Anton: Verujmo v svoj narod. V: Lavrič Jože et al. (ur.): Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 13-14.
- Kušej Gorazd: Rado Kušej. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani: Druga knjiga (1943-1947). Ljubljana 1947, str. 185-190.
- Lah Ivan: Začetki Slovenske matice: Spominski spis k 50 letnici. Ljubljana 1921.
- Lavrič Jože, Mal Josip in Stele France (ur.): Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939.
- Lipnik Jože (ur.): Kidričev zbornik: Gradivo s simpozija v Rogaški Slatini. Maribor 2002.
- Lenček Jernej: Cvetlica »Operosa«. V: Costa Etbin Henrik (ur.): Vodnikov spomenik. Ljubljana 1859, str. 169.
- Lentze Hans: Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein. Graz-Wien-Köln 1962.
- Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani: Prva knjiga (1938-1942). Ljubljana 1943.
- Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani: Druga knjiga (1943-1947). Ljubljana 1947.
- Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti: Tretja knjiga (1948-1949). Ljubljana 1950.
- Logar Tine (ur.): Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Ob štiridesetletnici 1978. Ljubljana 1978.
- Lončar Dragotin: Za Akademijo znanosti in umetnosti ter Narodno galerijo v Ljubljani. V: Naša največja kulturna naloga: Akademija znanosti in umetnosti; Narodna galerija. Ljubljana 1927, str. 5-10.
- Loparnik Borut: Biti skladatelj: Pogovori s Primožem Ramovšem. Ljubljana 1984.

- Lukman Franc Ksaver: Univerza. V: Jože Lavrič et al. (ur.): Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939, str. 303–305.
- Manojlovič Gavro: Jedna akademija ili tri. Zagreb 1929.
- Manojlovič Gavro: Još o temi 'jedna akademija ili tri'. Zagreb 1929.
- Melik Anton: Ob desetletnici Univerze v Ljubljani. V: Ljubljanski zvon, 1929, str. 386–391.
- Melik Vasilij: Cerkev in slovenska nacionalna zavest v 19. stoletju. V: Dolinar France Martin, Mahnič Joža, Vodopivec Peter (ur.): Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja. Ljubljana 1989, str. 55–60.
- Menart Janez: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 1938–1988: Oris in prikaz njenega nastanka in delovanja v jubilejnem petdesetem delu. Ljubljana 1988.
- Milčinski Fran. V: Veda, 1913, str. 226.
- Milčinski Janez: Leta za pet drugih. Ljubljana 1990.
- Milčinski Janez: Spremne besede. V: Tine Logar (ur.): SAZU: Ob štiridesetletnici. Ljubljana 1978, str. 5–6.
- Milčinski Janez: Spoštovani! V: Bernik France (ur.): Slovesna skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti ob petdesetletnici. Ljubljana 1989, str. 19–24.
- Moravec Dušan: Slovensko gledališče od vojne do vojne. Ljubljana 1980.
- Mrzel Jure: Elektroinštitut Milana Vidmarja. V: Enciklopedija Slovenije: III. knjiga. Ljubljana 1989, str. 32–33.
- Murko Matija: Spomini. Ljubljana 1951.
- Nahtigal Rajko: Nekaj kratkih pripomb o pomenu, potrebi in nalogah Akademije znanosti v Ljubljani. V: Naša največja kulturna naloga: Akademija znanosti in umetnosti; Narodna galerija. Ljubljana 1927, str. 11–14.
- Nahtigal Rajko: Moje znanstveno delo med velikima nočema 1941–1944. V: Velikinja Narte, Borko Božidar, Debeljak Tine in Simčič Zorko (ur.): Zbornik Zimske pomoči 1944. Ljubljana 1944, str. 547–554.
- Naša največja kulturna naloga: Akademija znanosti in umetnosti; Narodna galerija. Ljubljana 1927.
- Ocvirk Anton: Slovenski kulturni problem. V: Ljubljanski zvon, 1931, št. 3, str. 241–249.
- Oset Željko: Idejnopolitični spori v Slovenski matici od konca 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2009, št. 1, str. 93–108.
- Oset Željko: Vpliv modernizacije na oblikovanje slovenskega naravoslovno-tehničnega besedišča. V: Lazarevič Žarko in Lorenčič Aleksander (ur.): Podobe modernizacije: Poglavlja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju. Ljubljana 2009, str. 350–373.
- Oset Željko: Pogled katoliškega in liberalnega tabora na ustanovitev Univerze v Ljubljani od prevrata do oktobra 1921. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2011, št. 1, str. 66–68.

- Oset Željko: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in njeno soočanje z družbeno krizo. V: Aleš Gabrič (ur.): Iz enopartijskega v večstrankarski sistem. Ljubljana 2012, str. 145–160.
- Oset Željko: Prosvetne razmere v obdobju banovanja Natlačena. V: Zdenko Čepič (ur.): Marko Natlačen (1886–1942) v zgodovinskem dogajanju. Ljubljana 2012, str. 159–167.
- Oset Željko: Pomen in vloga Slovenske akademije znanosti in umetnosti v procesu oblikovanja slovenske znanosti: Doktorska disertacija. Ljubljana 2012.
- Perović Latinka: Naučnik i političar: J. M. Žujović: Prilog proučavanja srpske elite. V: Tokovi istorije, 1993, št. 1-2, str. 55–63.
- Perovšek Jurij: Slovenska osamosvojitve v letu 1918: Študija o slovenski državnostvornosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998.
- Perovšek Jurij: Unitaristični in centralistični koncept. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 242-243.
- Perovšek Jurij: Sprejetje vidovdanske ustave. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 246-249.
- Perovšek Jurij: Volitve v Narodno skupščino februarja 1925. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 281-283.
- Perovšek Jurij: Preobrat v jugoslovanski politiki. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 283-285.
- Perovšek Jurij: Dravska banovina in banski svet. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 327-332.
- Perovšek Jurij: Avtonomistična prizadevanja banskega sveta Dravske banovine. V: Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 396-397.
- Peterlin Anton: Moje znanstveno življenje. V: Bukovšek Vili et al. (ur.): Anton Peterlin 1908-1993: Življenje in delo. Ljubljana 2008, str. 38-39.
- Peterlin Neumaier Tanja: Nastanek, graditev in razvoj Instituta »Jožefa Stefana« (1946-1958). V: Bukovšek Vili et al. (ur.): Anton Peterlin 1908-1993: Življenje in delo. Ljubljana 2008, str. 330-375.
- Polec Janko in Senekovič Bogumil: Vseučiliški zbornik. Ljubljana 1902.

- Polec Janko: Milan Škerlj. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943-1947). Ljubljana 1947, str. 115.
- Polec Janko: Metod Dolenc. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943-1947). Ljubljana 1947, str. 193-197.
- Polec Janko: Gregor Krek. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943-1947). Ljubljana 1947, str. 201-207.
- Popović Dušan: Kosić Mirko dr. V: Stanojević Stanoje (ur.): Narodna enciklopedija: srpsko-hrvatsko-slovenačka: II. knjiga (I-M). Zagreb 1927, str. 427-428.
- Puhar Alenka: Akademija v tokovih časa. V: Delo, 14. 11. 1984, str. 1.
- Puhar Alenka: Naroda ne konstitutira le jezik, ampak predvsem zgodovinski spomin; intervju z Bogom Grafenauerjem. V: Delo, 12. 4. 1989, str. 4.
- Puntar Josip: Na poti do vseučilišča. V: Dom in svet, 1909, str. 319-325.
- Pusman Karl: Die »Wissenschaft vom Menschen« auf Wiener Boden (1870-1959) die anthropologische Gesellschaft in Wien und die anthropologischen Disziplinen im Fokus von Wissenschaftsgeschichte, Wissenschafts- und Verdrängungspolitik. Wien-Berlin 2008.
- Rački Franjo: Tajnikovo poročilo. V: Rad Jugoslavanske akademije znanosti in umjetnosti: X. knjiga. Zagreb 1870, str. 187-189.
- Raič Božidar: Modrišče. V: Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867. Ljubljana 1866, str. 66-70.
- Rakovec Ivan: Ferdinand Seidl. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943-1947). Ljubljana 1947, str. 261-274.
- Ramovš Fran: K zgodovini ustanovitve Akademije v Ljubljani. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani: Prva knjiga (1938-1942). Ljubljana 1943, str. 7-13.
- Ramovš Fran: Komisija za etimološki slovar slovenskega jezika. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani: Prva knjiga (1938-1942). Ljubljana 1943, str. 352-359.
- Ramovš Fran: Anton Lajovic. V: Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943-1947). Ljubljana 1947, str. 61-64.
- Regali Josip: Gospodarske potrebe slovenske 'Akademije znanosti in umetnosti' in 'Narodne galerije'. V: Naša največja kulturna naloga: Akademija znanosti in umetnosti; Narodna galerija. Ljubljana 1927, str. 15-22.
- Rotar Janez (ur.): Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belicem. Ljubljana 1990.
- Rotar Janez: Slovenščina in slovenstvo: Pojavi, izkušnje, pogledi. Maribor 1996.
- Stanojević Stanoje: Pogovor. V: Narodna enciklopedija: srpsko-hrvatsko-slovenačka. Zagreb 1928, str. I-IX.
- Stanovnik Janez: Spoštovani akademiki, spoštovani gosti! V: Bernik France (ur.): Slovesna skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti ob petdesetletnici. Ljubljana 1989, str. 19-24.

- Stefan Jožef: *Naturoznanke poskušnje*. V: *Glasnik slovenski*, 1859, št. 3, str. 9–11.
- Stele France: *Akademija znanosti in umetnosti*. V: Lavrič Jože et al. (ur.): *Spominski zbornik Slovenije: Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana 1939, str. 302–303.
- Stele France: Rihard Jakopič. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943–1947)*. Ljubljana 1947, str. 75–89.
- Stele France: Matija Jama. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943–1947)*. Ljubljana 1947, str. 90–103.
- Stenografske beležke Senata Kraljevine Jugoslavije. Beograd 1937.
- Steska Viktor: *Academia Operosorum*. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 1900, zvezek 2 in 3, str. 37–54 in 77–94.
- Stripčević Aleksandar (ed): *The Council of Adacemies of Sciences and Arts of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia 1948–1978*. Zagreb 1980.
- Stromberger Monika: *Stadt - Kultur - Wissenschaft : urbane Identität, Universität und (geschichts)wissenschaftliche Institutionen in Graz und Ljubljana um 1900*. Köln 2004.
- Stromberger Monika: *Znanost kot dejavnik kulturnega transferja: Ljubljana na začetku 20. stoletja*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2007, št. 2, str. 7–11.
- Šlebinger Janko in Cankar Izidor (ur): *Seznam imen za Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana 1922.
- Šlebinger Janko: *Sedanje stanja in naloge slovenske bibliografije*. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani: Prva knjiga (1938–1942)*. Ljubljana 1943, str. 344–351.
- Šnuderl Makso: *Dnevnik 1941–1945: V okupirani Ljubljani (Čepič Zdenko ur.)*. Maribor 1993.
- Švab Mladen: *Ljudmil Hauptmann*. V: *Hrvatski biografski leksikon: V. knjiga*. Zagreb 2002, str. 460–461.
- Tomažič Gabriel: *Alfonz Paulin*. V: *Letopis Akademije znanosti in umetnosti: Druga knjiga (1943–1947)*. Ljubljana 1947, str. 241–248.
- Trdina Janez: *Izbrano delo: 1. knjiga*. Ljubljana 1971.
- Ušeničnik Aleš: *Iz socioloških meditacij*. V: *Velikonja Narte, Borko Božidar, Debeljak Tine in Simčič Zorko (ur.): Zbornik Zimske pomoči 1944*. Ljubljana 1944, str. 273–278.
- Velikonja Narte, Borko Božidar, Debeljak Tine in Simčič Zorko (ur.): *Zbornik Zimske pomoči 1944*. Ljubljana 1944.
- Vidovič Miklavčič Anka: *Vrnitev SLS na oblast*. V: *Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992: 1. knjiga*. Ljubljana 2005, str. 361–362.
- Vidovič Miklavčič Anka: *Obujanje strank od volitev 1938 do vojne*. V: *Fischer Jasna et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slove-*

-
- nija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848-1992: 1. knjiga. Ljubljana 2005, str. 389-390.
- Vidmar Josip: Kulturni problemi slovenstva. Ljubljana 1932.
- Vidmar Josip: Oton Župančič. V: Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti: Tretja knjiga (1948-1949). Ljubljana 1950, str. 225-235.
- Vidmar Josip: Obrazi. Ljubljana 1985.
- Vidmar Milan: V območju Triglava. V: Vidmar Milan (ur.): Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Ljubljana 1929, str. III-IV.
- Vidmar Milan (ur.): Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Ljubljana 1929.
- Vidmar Milan: Spomini. Maribor 1964.
- Vodnik Valentin: Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz. Wien 1820.
- Vošnjak Josip: Spomini. Ljubljana 1982.
- Vrbnjak Viktor (ur.): Miklošičev zbornik. Maribor 1991.
- Weber Tomaž: 150 zgodb Ljubljančanov. Ljubljana 2004.
- Žigon Joka: Veliko pismo slovenske duhovne združitve: Ustanovitev Slovenske matice. Ljubljana 1935.

IMENSKO KAZALO

A

ADAMIČ Louis, 71
 ADLEŠIČ Juro, 92, 94
 AHČIN Ivan, 74
 ANDJELINOVIĆ Budislav Grgur, 73
 ANŽUR Tea, 82

B

BAEBLER Leo, 95, 101, 123, 124, 134
 BALTIČ Vilko, 59
 BARTOL Vladimir, 20
 BAZALA Albert, 93
 BELIĆ Aleksandar, 54, 64, 65, 66, 67,
 74, 80, 83, 84, 87, 93, 103
 BERNIK France, 15, 24, 25, 26, 29, 30,
 31, 46
 BETETTO Julij, 102
 BEVK France, 127
 BLEIWEIS Janez, 34, 37, 38
 BORKO Božidar, 102, 103
 BOTTAI Giuseppe, 102
 BREZNIK Anton, 48, 95, 97, 129
 BRNČIĆ Ivo, 71
 BROZ Josip - TITO, 17, 18
 BUKOVŠEK Vili, 23

C

CANKAR Ivan, 41
 CANKAR Izidor, 23, 47, 53, 54, 55, 57,
 58, 73
 CEGNAR Fran, 37
 CHMEL Joseph, 33
 CIGALE Matej, 38
 CIPERLE Jože, 82
 COSTA Etbin Henrik, 31, 32, 33, 34, 35,
 36, 37

Č

ČEPIČ Zdenko, 56
 ČERMELJ Lavo, 23

Ć

ĆIRIĆ Stevan, 71, 93

D

DEBELJAK Tine, 103
 DEBEVC Josip, 52
 DEKLEVA Tatjana, 82
 DETELA Fran, 40, 52
 DIMIĆ Ljubodrag, 63
 DOBIDA Karel, 68
 DOLENC Ervin, 42, 43, 44, 49, 54, 56,
 61, 63, 67, 71, 72, 74
 DOLENC Metod, 80, 82, 84, 91, 96, 98,
 102, 118
 DOLINAR France Martin, 33

E

EINSPIELER Andrej, 37

F

FEDERZONI Luigi, 103, 108
 FINŽGAR S. Fran, 52, 82, 87, 91, 93, 96,
 100, 105, 113, 115, 118, 120, 127, 129
 FISCHER Jasna, 44
 FURLAN Boris, 115

G

GABRIČ Aleš, 15, 18, 112, 117, 119, 128
 GAŠPARIČ Jure, 71, 74
 GLASER Karel, 39
 GLONAR Joža, 44, 55, 123
 GODEŠA Bojan, 74, 102, 103, 113, 115,
 120, 124, 125, 128

- GORŠIČ France, 53
 GOSAR Andrej, 102
 GRADNIK Alojz, 52
 GRAFENAUER Bogo, 25, 45
 GRAFENAUER Ivan, 48, 95, 97, 107,
 127, 129
 GRASELLI Peter, 39
 GRAZIOLI Emilio, 103, 109, 111, 113
 GRUDEN Josip, 40
- H**
- HADŽI Jovan, 20, 21, 82, 83, 84, 85, 91,
 96, 99, 118
 HAFNER Stanislav, 47
 HAUPTMANN Ljudmil, 44, 45, 48, 56,
 95, 96, 97
 HINTERLECHNER Karol, 43, 46, 51, 55
 HORVATIĆ Štefan, 85, 95
 HRAŠOVEC Juro, 59
 HRIBAR Ivan, 18, 40, 46, 52, 76, 79, 95,
 118
 HUBEJ, nemški referent, 130
- I**
- ILEŠIČ Fran, 40, 41
 IVŠIĆ Stjepan, 84, 93
- J**
- JAGIĆ Vatroslav, 39
 JAKAC Božidar, 29
 JAKOPIČ Rihard, 52, 80, 82, 100
 JAMA Matija, 82, 100
 JAVORNIK Marjan, 15, 22, 31
 JEGLIČ Anton Bonaventura, 59
 JENKO Mojca, 52, 55, 57, 59, 60, 61
 JESSEN Ralph, 36
 JUVANČIČ Ivo, 110
 JUŽNIČ Stanislav, 23
- K**
- KARADORĐEVIĆ Aleksandar, 44, 63,
 64, 69
 KARADORĐEVIĆ Pavle, 80, 88, 93
 KARLIN Andrej, 59
 KIDRIČ Boris, 22, 111, 115, 119
 KIDRIČ France, 17, 18, 19, 22, 44, 46,
 48, 49, 54, 79, 80, 82, 83, 85, 92, 97,
 103, 110, 111, 115, 117, 118, 119, 120, 130,
 134
 KOBLAR France, 102, 112, 128
 KODRIČ DAČIĆ Eva, 45, 123, 129
 KOPITAR Jernej, 110
 KOROŠEC Anton, 44, 59, 64, 67, 71, 74,
 77, 92, 93
 KOROŠEC Viktor, 127
 KOS Franc, 48
 KOS Gojmir, 102
 KOS Milko, 21, 78, 79, 80, 82, 83, 94,
 96, 97, 109, 123, 127, 133
 KOSCHIER Franz, 115, 130
 KOSIĆ Mirko, 55
 KOZAK Ferdo, 119
 KOZAK Juš, 102
 KRALJ Alojz, 82
 KREFT Bratko, 15, 21, 25
 KREK Bogumil, 47
 KREK Gregor, 27, 45, 62, 77, 79, 82, 84,
 85, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98,
 101, 104, 105, 106, 107, 111, 116, 117,
 133, 134
 KREK Miha, 93
 KRENNER Franc, 127
 KUŠEJ Rado, 79, 80, 82, 84, 98
- L**
- LAH Ivan, 36, 38, 46
 LAJOVIĆ Anton, 52, 86, 95, 100, 119,
 123, 128
 LAMPE Evgen, 39
 LAVRIČ Jože, 16, 47, 51
 LAZAREVIĆ Žarko, 23
 LEBEN Stanko, 102

- LENČEK Jernej, 31, 34
 LENTZE Hans, 33
 LESKOVAR Josip, 59
 LEVEC Fran, 39, 40
 LEVEC Vladimir, 84
 LEVSTIK Fran, 37, 38, 84
 LIPNIK Jože, 45, 46, 110
 LIPOVŠEK Marjan, 112
 LOGAR Tine, 19, 21, 24
 LONČAR Dragotin, 48, 52, 53, 54, 60, 65, 68, 69, 70, 71
 LONČAR Karel, 66
 LOPARNIK Borut, 16, 119
 LORENČIČ Aleksander, 23
 LUKMAN Franc Ksaver, 47, 51, 59, 95, 98, 102, 127, 141
- M**
 MAGARAŠEVIĆ Dimitrije, 78, 80, 87
 MAHNIČ Joža, 33
 MAKSIMOVIĆ Božidar, 63
 MAL Josip, 44, 45, 62, 96, 127
 MANOJLOVIĆ Gavro, 66
 MANTUANI Josip, 48, 52
 MARINKOVIĆ Vojislav, 44
 MARN Jožef, 39
 MAROLT France, 107
 MARUŠIČ Drago, 69
 MARX Karl, 127
 MELIK Anton, 18, 19, 21, 65, 95, 98, 127
 MELIK Vasilij, 33
 MENART Janez, 15, 16, 24, 25
 MENCINGER Anton, 59
 MESESNEL Fran, 127
 MIKLOŠIČ Fran, 47
 MILČINSKI Fran, 45, 83
 MILČINSKI Janez, 15, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 29
 MOHORIČ Fran, 40
 MONTAGNA Renzo, 113
 MORAVEC Dušan, 59
- MRZEL Jure, 22
 MURKO Matija, 47, 48, 95, 98
- N**
 NAHTIGAL Rajko, 20, 22, 29, 43, 48, 53, 54, 60, 61, 73, 78, 79, 80, 82, 83, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 127, 133, 134
 NATLAČEN Marko, 56, 83, 94
- O**
 OCVIRK Anton, 19, 67, 68, 115
 OSET Željko, 18, 23, 41, 42, 43, 46, 56
- P**
 PAJK Janko, 37
 PAULIN Alfonz, 85, 95, 100
 PAVLOV Todor, 25
 PEROVIČ Latinka, 65
 PEROVŠEK Jurij, 42, 56, 67, 75, 115, 122
 PETERLIN Anton, 22, 23
 PETERLIN Ernest, 127
 PETERLIN NEUMAIER Tanja, 23
 PINTAR Vladimir, 95
 PIRKMAJER Otmar, 59
 PITAMIC Leonid, 24, 25, 80, 82, 84, 87, 99, 128
 PLEČNIK Jože, 19, 20, 27, 80, 82, 100, 116
 PLEMELJ Josip, 19, 80, 82, 84, 85, 86, 99, 120
 PLETERŠNIK Makso, 48
 PODHORSKY Rene, 123
 POLEC Janko, 35, 39, 46, 82, 84, 91, 99, 120
 POPOVIČ Dušan, 55
 POTOČNIK Lojze, 73
 PREGELJ Ivan, 124
 PREMRL STANKO, 102
 PREPELUH Albin, 54, 57

PREŠEREN France, 17
 PRIBIČEVIĆ Svetozar, 56
 PRIJATELJ Ivan, 48, 55, 118
 PUCELJ Ivan, 58
 PUCELJ Milan, 53
 PUHAR Alenka, 25
 PUNTAR Josip, 43
 PUSMAN Karl, 33

R

RAČKI Franjo, 36, 37
 RADIĆ Stjepan, 56
 RADOJČIĆ Nikola, 56
 RAIČ Božidar, 36
 RAKOČEVIĆ Milan, 94
 RAKOVEC Ivan, 21, 85, 95, 127
 RAMOVŠ Fran, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 48,
 54, 56, 57, 58, 59, 64, 65, 66, 67, 68,
 69, 70, 71, 74, 76, 78, 79, 80, 82, 83,
 84, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97,
 101, 102, 103, 106, 109, 110, 111, 112,
 113, 114, 116, 118, 119, 120, 123, 125,
 129, 132, 133, 134, 135
 RAMOVŠ Primož, 16, 21
 RAVNIHAR Vladimir, 52, 53, 59
 RAYMONDI Ettore, 111, 118
 REGALI Josip, 60, 61
 REGEN Ivan, 85, 95, 100, 107
 ROBOTTI Mario, 113
 ROSNER Marko, 92
 ROSTOHAR Mihajlo, 42, 44
 ROTAR Janez, 41, 54, 64, 66, 67, 71, 74,
 80, 83, 84, 87, 94, 103, 106, 119, 120,
 123
 ROŽMAN Gregorij, 113, 129
 RUPNIK Leon, 110, 115, 120, 121, 122,
 123, 125, 126, 127, 128, 135

S

SAMEC Maks, 71, 85, 86, 95, 99, 127
 SEIDL Ferdinand, 85, 95, 100

SENČAR Matej, 59
 SENEKOVIČ Bogumil, 35, 39, 46
 SIMČIČ Zorko, 103
 SMIČIKLAS Tadij, 40, 41
 SODNIK Alma, 127
 STANOJEVIĆ Stanoje, 55
 STANOVNIK Janez, 25, 26
 STARE Josip, 47
 STEFAN Jožef, 22, 23
 STEINER Igor, 82
 STELE France, 16, 19, 21, 82, 95, 97,
 102, 109, 111, 112, 116, 120, 127, 128
 STERLE Franjo, 52
 STESKA Viktor, 31, 35, 38
 STOJADINOVIĆ Milan, 71, 73, 76, 77, 78
 STRIPČEVIĆ Aleksandar, 20, 23
 STROMBERGER Monika, 33
 STROSSMAYER Josip Juraj, 37, 40,
 80, 106

Š

ŠANTEL Saša, 52
 ŠKERLJ Milan, 84, 95, 99, 118
 ŠLEBINGER Janko, 23, 40, 44, 48, 112,
 123, 129
 ŠMALC Matej, 20
 ŠNUDERL Makso, 111
 ŠOLAR Jakob, 102, 129
 ŠTREKELJ Karel, 39
 ŠUKLJE Fran, 34
 ŠVAB Mladen, 56

T

TAVČAR Ivan, 47
 THUN HOHENSTEIN Leo, 33
 TOMAN Lovro, 34, 35
 TRDINA Janez, 39, 47
 TRSTENJAK Anton, 127
 TRSTENJAK Davorin, 34
 TURK Jakob, 40

U

UŠENIČNIK Aleš, 24, 25, 78, 79, 80, 81,
82, 87, 89, 90, 97, 119, 127, 133

V

VEBER France, 24, 25, 48, 52, 53, 73,
95, 98, 127, 128, 135

VELIKONJA Narte, 103, 124, 125, 127

VERSTOVŠEK Karel, 43

VIDMAR Josip, 15, 20, 21, 22, 67, 68, 71,
115, 117, 119, 124

VIDMAR Milan, 17, 20, 22, 44, 45, 46,
63, 64, 80, 85, 92, 93, 95, 99, 102,
103, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126,
127, 130, 132, 134, 135

VIDOVIČ MIKLAVČIČ Anka, 73, 75

VODNIK Valentin, 31, 32, 33, 34, 37

VODOPIVEC Fran, 65, 78, 132

VODOPIVEC Peter, 33

VOGEL Jakob, 36

VOJNOVIĆ Lujo, 73

VOLAVŠEK Davorin, 52

VONČINA Leon, 32

VOŠNJAK Josip, 35, 46

VRBNJAK Viktor, 47

W

WEBER Tomaž, 127, 128

WIESTHALER Fran, 39, 129

WINDISCHER Fran, 18, 95, 102, 106,
114, 134

Z

ZOIS Žiga, 109, 110, 111, 115, 125

ZORMAN Ivan, 52

ZORN JANŠA Olga, 33, 34

ZUPANČIČ Rihard, 24, 79, 82, 84, 85,
99, 135

ZUPANEC SODNIK Anica, 127

Ž

ŽERJAV Gregor, 59

ŽIGON Avgust, 44, 48

ŽIGON Joka, 35, 36, 37

ŽUJOVIĆ M. Jovan, 65

ŽUPANČIČ Oton, 71, 72, 79, 82, 87, 100,
102, 111, 123, 127

